

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

ANA GRUDEN

**Pojmovanje socialne zvrstnosti
v slovenskem prostoru s poudarkom na šolstvu**

Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Marko Stabej
Somentorica: asist. Maja Bitenc

Univerzitetni študijski program:
Slovenski jezik in književnost

Kamnik, 2013

Zahvala

Hvala Bogu in vsem, ki ste mu pomagali.

Izvleček

Pojmovanje socialne zvrstnosti v slovenskem prostoru s poudarkom na šolstvu

Teorija socialne zvrstnosti je v slovenskem šolskem sistemu navzoča že od leta 1965, pa vendar nekateri jezikoslovci opazajo, da govorci (javni) govor še vedno bolj presoja s stališča tradicionalističnega pojmovanja jezika (kaj je prav) kot s stališča zvrstnosti (kaj je primerno). Šolski dokumenti (šolska zakonodaja in učni načrti) kažejo postopno sprejemanje koncepta zvrstnosti, primerjava teorije socialne zvrstnosti v srednješolskih učbenikih iz različnih jezikoslovnih obdobj pa potrjuje hipotezo o večvrednosti knjižnega jezika. Koncept zvrstnosti je pri govornih kljub temu prisoten, ne glede na starost ali izobrazbo.

Ključne besede: teorija socialnih zvrsti, zvrstnost, strukturalizem, tradicionalistično pojmovanje jezika, knjižni jezik

Abstract

The conception of social varieties in Slovenian territory with emphasis on education

The theory of social varieties has been present in the Slovenian school system since 1965, but some linguists note that (public) speech is still judged in terms of traditional conception of language (what is right) rather than in terms of varieties (what is appropriate). The school documents (school legislation and curricula) show gradual acceptance of the concept of variety and the comparison of the theory of social varieties in the secondary school textbooks confirms the hypothesis of the superiority of the standard language. The concept of variety is nevertheless present in speakers, regardless of their age or education.

Key words: theory of social varieties, variety, structuralism, traditional conception of language, standard language

Kazalo

1	Uvod.....	9
2	Teorija socialne zvrstnosti na Slovenskem	11
2.1	Praški lingvistični krožek	11
2.2	Tradicionalistično jezikoslovje na Slovenskem	12
2.3	Uvajanje strukturalizma.....	14
2.4	Slovenska teorija jezikovnih zvrsti in kritični pogledi nanjo	15
2.4.1	Kritike teorije socialnih zvrsti	17
3	Opis ali predpis jezikovne stvarnosti?	20
4	Sprejemanje novih pogledov v šolstvu	24
5	Teorija socialnih zvrsti v šolski zakonodaji, učnih načrtih in srednješolskih učbenikih ..	27
5.1	Spremembe v jezikovni politiki – spremembe v šolstvu	27
5.2	Socialne zvrsti v šolski zakonodaji in učnih načrtih.....	29
5.2.1.1	Šolska zakonodaja.....	30
5.2.1.2	Učni načrti.....	35
5.2.2	Analiza šolske zakonodaje in učnih načrtov	41
5.3	Socialne zvrsti v srednješolskih učbenikih	45
5.3.1	Analiza srednješolskih učbenikov	46
5.3.1.1	Anton Bajec idr.: Slovenska slovnica, 1956	48
5.3.1.2	Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik	49
5.3.1.3	Vera Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe	52
5.3.1.4	Jožica Bibič idr.: Slovenski jezik in stilistika	54
5.3.1.5	Janez Dular idr.: Slovenski jezik I	56
5.3.1.6	Mihael Glavan idr.: Slovenski jezik in književnost	58
5.3.1.7	Jože Toporišič: Slovenski jezik in sporočanje 1	60
5.3.1.8	Martina Križaj Ortar idr.: Na pragu besedila 1	63
5.3.1.9	Mateja Gomboc: Besede 1	65
5.3.1.10	Dragica Debeljak, Jožica Jožef Beg: Slovenski jezik	67
5.3.2	Kaj pokažejo srednješolski učbeniki (sklepi).....	69
6	Analiza vprašalnika.....	72
6.1	Okoliščine	72
6.2	Analiza.....	73

6.3	Kaj pokaže anketa (sklepi)	119
7	Zaključek.....	123
8	Razprava	127
9	Povzetek.....	129
10	Viri in literatura.....	131
10.1	Viri.....	131
10.2	Literatura	135
11	Priloga: Anketni vprašalnik.....	139

1 Uvod

Vsak študent slovenščine se prej ali slej znajde v situaciji, ko ga ljudje sprašujejo, kako se kaj pravilno reče in kako je »po slovensko«. Kot jezikoslovec bi moral že vedeti, kaj je prav, in potrditi, da je drugo narobe. Če študent začne razlagati, da je odvisno od okoliščin in tega, kaj je hotel govorec povedati, z odgovorom ne bo požel zadovoljstva. Od jezikoslovcev se preprosto pričakuje, da bodo udarili po mizi, zagrmeli, da je to tako, naloga navadnih smrtnikov pa je, da jih ubogajo. Še pogostejše se s takšnim prepričanjem srečujejo poklicni jezikoslovci, ki jim ni prav nič všeč, da morajo v dobi, ko je zvrstna razplatenost slovenskega jezika (vsaj v stroki) samoumevna, razsojati, kaj je belo, kaj pa črno (prim. Skubic 2005, Prijatelj 2008, Forstnerič Hajnšek 2011). Take izkušnje so marsikaterega od njih pripeljale na misel, da zavest o razplatenosti jezika, kot ga uvaja teorija socialnih zvrsti, v slovenskem prostoru ni zaživela. Tudi sodeč po anketnih odgovorih učiteljev slovenščine in učencev osnovnih in srednjih šol (Rozman, Krapš Vodopivec, 2011) je v šoli »še vedno preveč dekontekstualizirane obravnave jezikovnih pojavov, preveč kategoriziranja, preveč normativnosti v smislu prav – narobe itn.« (prav tam, 398).

Tradicionalistično pojmovanje jezika¹ se je (naj bi se) uradno nehalo z uveljavljanjem strukturalističnega jezikoslovja in teorije jezikovne zvrstnosti, ki so jo slovenski jezikoslovci priredili po češki in je prevzela vodilno vlogo v 60. in 70. letih 20. stoletja (Stabej 2010, 55; Muha 1996, Skubic 2005 idr.). Nova jezikoslovna smer je najprej zaživela v znanosti, potem pa prodrla tudi v šolstvo (zahtevana v učnih načrtih, razložena v šolskih učbenikih ...). Tako kažejo dokumenti, učbeniki, učni načrti ipd. Kot pa opažajo nekateri, praksa celo 50 let po uradnem sprejetju kaže drugače. Razlike so zato nekatere jezikoslovce napeljale na misel, da se teorija jezikovne zvrstnosti, ki je bila sicer v srednješolske učbenike slovenščine prvič uvedena že leta 1965, pri nas še vedno ni uveljavila. »Uveljavitev koncepta razplatenosti jezika /.../ je v slovenski (laični) kulturi posebej nekoliko starejših, a še vedno dejavnih generacij komajda navzoča,« omenja Skubic (2005, 44). Stabej pa ugotavlja, da se »sodobnejši jezikoslovni pogledi na zvrstno razplatenost normo knjižnega jezika /.../ v širši javnosti niso uveljavili kot prevladujoč, funkcionalen pogled na jezik.« V nadaljevanju razloži, kaj to konkretno pomeni: »Jezik javnih besedil se /.../ ne presoja glede tega, ali je ta ali oni jezikovni pojav v skladu z normo knjižnega jezika ali ne, temveč kaj je narobe in kaj je prav, kaj je lepo in kaj je grdo, kaj je dovoljeno in kaj prepovedano, celo kaj je slovensko in kaj ne, pri čemer velikokrat ne gre za usklajevanje jezika nekega besedila z normo knjižnega jezika, ampak za usklajevanje jezika z izrazito osebnim, celo čustvenim pogledom na jezik tistega, ki to besedilo pregleduje« (Stabej 2010, 55). Za govorce slovenskega jezika je torej še vedno značilno, da govor presojajo bolj s stališča tradicionalnega jezikovnega prepričanja, »kaj je prav«, kot pa s stališča teorije zvrstnosti, »kaj je primernejše«.

¹ Zaradi pomenske obremenjenosti pojma »tradicionalen« se izogibam izrazom, kot so tradicionalna slovnica, tradicionalno jezikoslovje, ki jih za poimenovanje jezikoslovne smeri, ki je bila v slovenskem prostoru v veljavi pred strukturalizmom, uporabljata Toporišič (1991) in Skubic (2005). Termin tradicionalistično (pojmovanje jezika) povzemam po Muha 1994, 1996.

Čeprav je znano, da nova teorija v začetku ni bila sprejeta z veseljem in zato tudi marsikje novega programa v šolah niso izvajali (Trobevšek 2009, Toporišič 1991, 440–441), je v slovenskem jezikovnem prostoru vendarle živa že dobrih 50 let in se je v tem času že dodobra utrdila. Zato je takšen sklep, če že ne neverjeten, vsaj presenetljiv.

Mlajša generacija, v katero spadam tudi sama, se je šolala po novem programu, ki je bil takrat že utečen in ima zato morda drugačne poglede na dojemanje teorije jezikovne zvrstnosti. Ta generacija sicer prav tako opaža vrednotenje jezika s pridevniki »lepo, pravilno, slovensko«, vendar hkrati verjame, da je s prenovljenimi učnimi načrti tudi razumevanje teorije jezikovnih zvrsti boljše in učinkovitejše ter da spodbuja zaupanje v posameznikovo jezikovno zmožnost. Ker obe opaznanji – da se teorija zvrstnosti v slovenskem okolju ni uveljavila ter da jo mlajša generacija govorcev vendarle bolj razume in upošteva – temeljita na osebnih izkušnjah, sem se problema želela lotiti empirično in raziskati dojemanje jezikovne zvrstnosti med različnimi generacijami. Šola ima pri tem pomembno vlogo, saj ima po besedah Brede Pogorelec poleg medijev največji vpliv na konkretno udejanjanje govornega knjižnega jezika, oblikovanje védenja o vrednosti posameznih govornih zvrsti in ustvarjanje podlage za nacionalno jezikovno kulturo (Pogorelec 1998). Prav zato se bo to diplomsko delo osredotočalo na pojmovanje socialne zvrstnosti (razplastenosti jezika) med govorci različnih generacij, kot izhajajo iz šolstva v različnih časovnih obdobjih.

2 Teorija socialne zvrstnosti na Slovenskem

2.1 Praški lingvistični krožek

Če si hočemo razjasniti, kaj je teorija zvrstnosti prinesla novega v primerjavi s tradicionalistično slovnico, se moramo ozreti na začetke njenega nastajanja². Slovenska teorija jezikovne zvrstnosti izhaja iz strukturalističnega funkcionalizma – jezikoslovne smeri, ki se je začela pod okriljem Praškega lingvističnega krožka v Pragi v 20. in 30. letih 20. stoletja. Nazori strukturalističnega funkcionalizma so se razvili iz strukturalistične šole, katere začetnik je Ferdinand de Saussure in se ji danes priznava vpeljava nekaterih prelomnih konceptov v dojemanju jezika:

- delitev na *jezikovni sistem (langue)*, ki je abstraktna idealizacija jezikoslovca, in *govor (parole)*, ki je v odnosu do jezikovnega sistema primaren ter stvar vsakodnevne komunikacije;
- delitev na *diahrono* (raziskovanje jezika v času oz. skozi časovni razvoj) in *sinhrono* raziskovanje (raziskovanje organizacije jezikovnega sistema v danem času oz. brez ozira na čas);
- poudarek, da lahko jezikoslovec povsem enakovredno raziskuje tako dialekt kot knjižni jezik, tako da ugotavlja sistemske značilnosti in zakonitosti obeh entitet (povzeto po Dukič 2010, 312).

Praški jezikoslovci so te koncepte deloma povzeli, deloma pa podali njihovo kritiko. Najpomembnejša je razlika v dojemanju knjižnega jezika: de Saussure ga je obravnaval kot drugoten, umeten sistem, praški jezikoslovci pa so knjižni jezik in njegovo funkcioniranje v družbi vzeli za svoje jedro in s tega stališča presojali celotno jezikovno dejavnost. V ospredje svojega delovanja so postavili teoretsko prenovo kodifikacije knjižnega jezika in razvili mehanizme za normiranje jezika na vseh ravneh in za vse namene. V tem okviru je ključen koncept jezika kot diasistema več podjezikov, ki ga je v 30. letih 20. stoletja predstavil Bohuslav Havránek. Diasistem je razdelil na dve osi: prvo tvorijo t. i. jezikovne oblike, ki jih sestavlja množica narečij, malo manj nadnarečij ter en sam knjižni jezik, drugo pa štiri glavne vrste funkcijskih jezikov: razgovorni, praktičnostrokovni, znanstveni in umetnostni (Skubic 2005, 40–41).

V 20. in 30. letih 20. stoletja je na Češkem prišlo do družbenih in jezikovnih sprememb. Začela se je nacionalna osamosvojitev, do tedaj podrejeni oz. češki jezik je začel vstopati na vse več področij družbenega življenja. Takratno jezikoslovno delovanje je bilo usmerjeno le v narečja in zgodovinsko slovnico, vrednotenje jezikovnih pojavov pa utemeljeno s purističnimi načeli (Kalin Golob 1996, 18). Jezik so tradicionalisti pojmovali kot monolitno nacionalno svetinjo (Skubic 2005), ki jo je treba v nespremenjeni obliki ohranjati za prihodnje rodove. V

² V nadaljevanju predstavljeno zgodovinsko ozadje služi zgolj boljšemu razumevanju problematike, zato ga je treba jemati z določeno mero kritične distance.

takih razmerah se jezik seveda ni mogel prilagajati novim družbenim situacijam, prav zato pa je novo pojmovanje imelo takšen uspeh (Vidovič Muha 1996, Kalin Golob 1996b in Skubic 2005). Teorija jezikovne zvrstnosti je po besedah Kalin Golobove pomenila novo obdobje, novo jezikoslovje, ki je začrtalo »pravo smer« (Kalin Golob 1996b, 223), zaradi česar je, kot ugotavlja avtorica, danes na Češkem že kar mitizirana (prav tam). Kljub temu se v zadnjem času pojavljajo tudi kritična opažanja nekaterih jezikoslovcev, ki ugotavljajo, da je (bilo) veliko stvari uresničenih samo v teoriji, v praksi pa nikoli (prim. prav tam, 223–228).

2.2 Tradicionalistično jezikoslovje na Slovenskem

Na Slovenskem je bila situacija podobna kot na Češkem. Kot pravi tudi Skubic (2005, 44), so »primerjave med različnimi kulturnimi okolji lahko kaj hitro problematične«, a v grobem lahko rečemo, da je prav podobnost situacije na družbenem in jezikovnem področju sprožila živahno izmenjevanje novih tokov med obema narodoma.

V grobem velja, da je tradicionalistična smer v slovenskem jezikoslovju prevladovala nekako od druge polovice 18. stoletja, ko začne več skupin izobražencev v skladu z duhom dobe in različnimi prerodnimi težnjami načrtno oblikovati knjižni jezik (Pogorelec 2011, 40–41), do druge polovice 20. stoletja, torej do uveljavitve strukturalizma.

Glavna značilnost tradicionalističnega jezikoslovja je po Skubicu v tem, da jezik, kot so ga obravnavali tradicionalistični jezikoslovci, v resnici ni obstajal, saj so gradili njegovo idealno (idealizirano) podobo, ne pa opisovali dejanskega stanja. V jeziku so (s pomočjo slovnice) iskali »skriti red«, ki je potem postal predpis za »dobro rabo«³. Skubic omenja dve težavi, ki izhajata iz tega: opis/predpis je po navadi temeljil na kakšni že relativno enotni različici jezika (npr. jeziku literarne tradicije), slovnična pravila pa se je za namen »dobrega jezika« dalo tudi prirediti v skladu s trenutnimi merili družbe. V nasprotju s sodobnim jezikoslovjem, ki v glavnem priznava, da je vsak poenoten opis jezikovnega sistema le idealizacija, abstrakcija raznolikih praks, je tradicionalistično jezikoslovje svoj predmet jemalo veliko bolj resno. Svoje jezikoslovne opise je predstavljalo kot resničnost, kot jezik (npr. slovenščino ali angleščino) sam in ne kot slovnico posebne zvrsti tega jezika, čeprav je v resnici šlo za slovnico knjižne zvrsti tega jezika. Tako gledanje je v drugačni, govorjeni rabi videlo odklon; od tod tudi vrednotenje, da ljudje ne znajo govoriti, da kvarijo jezik ipd. (Skubic 2005, 25–26).

Slovenskega tradicionalizma se poleg tega drži še ideologija o čistem in nepokvarjenem (kmečkem) jeziku, ki je svoj teoretični vrh doživela v slovnici Jerneja Kopitarja (1808). Nastala je iz nasprotovanja takratni kulturni govorici, ki je vsebovala precej kalkov iz nemščine⁴. Ideal jezikovne čistosti, samosvojesti in univerzalne razumljivosti pa je, kot pravi Skubic, od takrat ena izmed prepoznavnih lastnosti (slovenskega) tradicionalizma (Skubic 2005, 27–28).

³ Že Gutsman je svojo slovnico (*Windische Sprachlehre*, 1777) upravičil z geslom: »Ničesar ne nauči tisti, ki uči brez reda.« (Pogorelec 2011, 48).

⁴ Skubic navaja Ravnikarja, ki daje primer: »clo kmet se sčasama tako privadi, da misli prav lepo (učeno) povedati, če postavim namest »sim spovd opravil«, reče »sim spovd dol položil« (Skubic 2005, 28, op. 4).

Odnos med jezikoslovci in družbeno elito, ki si je skušala sama izoblikovati svoj jezik, se je še bolj zaostрил po marčni revoluciji (1848), ko so se razsvetljske ideje preoblikovale v zgodnejšo narodnostno miselnost in ko je začelo nastajati meščanstvo, slovenščina pa je začela pridobivati vedno večjo vlogo v javnem življenju. Pomarčno politično življenje je prvič res neposredno pokazalo potrebo po polni funkcionalnosti slovenskega knjižnega jezika (Stabej 2010, 41). Še malo pred tem je bila slovenska jezikovna situacija izrazito diglotična: nižji status je imel slovenski dialekt (pogovorni jezik), višjega pa nemški kulturni jezik (Pogorelec 2011, 396). Slovenski jezikoslovci in narodnozavedni kulturniki so se trudili izobražence motivirati za rabo slovenščine, meščani pa so mimo njih iskali svojo, simbolno govorico, ki bi bila slovenska, vendar bolj kot za umetnost primerna za praktičnosporazumevalne položaje v uradih in šolah, hkrati pa dovolj elitna, da bi se z njo distancirali od govorice kmetov (Skubic 2005, 30). Pri tem so zašli v nekoliko preveč radikalne ideje (panslavizem, historična slovnica, elkanje), kar je le še utrdilo mit o nepokvarjenem »ljudskem jeziku« (Skubic 2005, 32). Vendar je tudi ta v svoji zasnovi shizofren: po eni strani je v idealni predstavi izhodišče in cilj jezikovnega načrtovanja, po drugi pa za višje sloje izrazito nesprejemljiva, inkriminirana komunikacijska praksa (Stabej 2010, 43). Kljub velikim trenjem se je nesporno pokazalo, da je za komunikacijsko uresničevanje slovenskega jezika nujna njegova položajska in socialna polifunkcionalnost. S težnjo po socialni polifunkcionalnosti pa se je krepilo tudi razslojevanje jezika kot izrazila socialne identitete (Stabej 2010, 42).

Diglotičnega razmerja z nemščino je bilo nenadoma konec v 20. letih 20. stoletja z nastankom nove, jugoslovanske države. Nacionalna samozavest je zajela vse sloje, tudi malomeščanske, ki so se do takrat trdno oklepali nemščine, slovenščina pa je vstopila v vse družbene ustanove in postala edini jezik celotnega vodilnega družbenega sloja (Skubic 2005, 35). Jezik je postajal vse bolj socialno diferenciran, česar tradicionalistično jezikoslovje ni moglo dohajati. Zato je spet prišlo navzkriž z dejansko rabo, saj je še kar propagiralo mit o dobrem, kulturnem »ljudskem« ali »narodnem« jeziku, ki mu je bil dodan še zgled »dobrega avtorja« (npr. Breznik) (Skubic 2005, 35). Na državni ravni se je hkrati krepil pritisk (jezikovne) unitarizacije, ki je v poznih 40. letih pripeljal do precejšnjega zoženja funkcijskih področij slovenskega knjižnega jezika (vojska, radio, pozneje televizija, tehnična navodila ipd.) (Toporišič 1991). Tako je nazor o monolitnem knjižnem jeziku v slovenistiki prevladoval vse do 60. let, ko je v okviru strukturalističnega razumevanja knjižnega jezika le-ta postal univerzitetni diplomski predmet (konec petdesetih let) in je bila ustanovljena stolica za sodobni knjižni jezik, stilistiko in zgodovino knjižnega jezika (1969). S tem je bil strukturalistični jezikoslovni pogled postavljen tudi v širši družbeni prostor (Vidovič Muha 1996, 23), saj je bilo poimenovanje SKJ, kot ugotavlja Stabej (»2010, 241), pravzaprav neke vrste tržna znamka za uveljavljanje sinhronega jezikoslovja v slovenski univerzitetni prostor. 2. polovica 70. in začetek 80. let so čase druge Jugoslavije, ko je v političnem smislu zopet prihajalo do unitarizacije – v šolskem prostoru se poskuša izenačiti učne programe v celotnem jugoslovanskem prostoru, na družbeni ravni pa se še naprej podpira breznikovski princip o enem (najboljšem) knjižnem jeziku, ki se je lepo skladal s političnimi težnjami po enakosti med razredi. Hkrati so to leta najbolj intenzivnega uvajanja strukturalizma v jezikoslovni in

širši znanosti, ki se je (oz. bi se moral) v 90. letih odrazil v spremembi izobraževalnega sistema (povzeto po Vidovič Muha 1996, 20–24).

Tako shematično predstavljen zgodovinski razvoj slovenskega jezika nam da naslednjo sliko: na eni strani so jezikoslovci, ki jezik utemeljujejo, ga raziskujejo in določajo normo, na drugi pa slovensko govoreči ljudje, ki mimo jezikoslovcev iščejo svoj izraz, bližji svoji identiteti in primernejši za vsakdanje okoliščine. Natančnejši razmislek pa nam da vedeti, da ne gre samo za jezik kot tak, za monolitno pojavno enoto »slovenskega jezika«, ampak da se pod tem pojmom obravnava mnogoštevilne različice govornega in zapisanega jezika. Govorjeni jezik je bil do nedavnega zapostavljen, saj ga zaradi njegove specifične lastnosti, minljivosti, ni bilo lahko preučevati. Zato je bil vedno v ospredju zapisani jezik. Norma pisnega in govornega jezika pa, kot piše Pogorelčeva, v 19. stoletju ni bila uvedena hkrati, saj za to ni bilo pogojev (razdeljenost slovenskega ozemlja po različnih državah: najprej v Avstro-Ogrski, potem zgrešena slovanska jezikovna politika v prvi Jugoslaviji, med 2. svetovno vojno in po njej razdeljenost med štiri države). Pisna norma se je tako lahko širila s pisnimi mediji, knjigo, prevodom Državnega zakonika in z besedno umetnostjo zlasti v šoli, ustalitev govorne norme pa je po besedah avtorice zamujala za vsaj dvajset let (za začetek sistematičnih prizadevanj za enotno normo slovenskega knjižnega jezika se šteje razprava p. Stanislava Škrabca O glasu in naglasu slovenskega knjižnega jezika v izreki in pisavi 1870) (Pogorelec 1998, 57–58).

Zdi se, da iz neločevanja govorne in pisne norme knjižnega jezika še danes izvira njuno izenačevanje.

2.3 Uvajanje strukturalizma

Strukturalistične prvine v slovenskem jezikoslovju sicer najdemo že v prvi polovici 20. stoletja v delih Radivoja F. Mikuša, razpravi Boža Voduška in monografiji Aleksandra V. Isačenka (Vidovič Muha 1994, 103), vendar takrat na prevladujočo, tradicionalistično smer niso imele vpliva (prav tam, 104). Strukturalistične prvine nikakor niso vidne samo v pojmovanju jezikovnih zvrsti, čeprav je res, da je bila teorija zvrstnosti ključna pri uvajanju novega jezikoslovnega toka. Ker me v okviru te naloge zanima predvsem dojemanje (socialnih) zvrsti v različnih časovnih obdobjih, se bom tudi v nadaljevanju osredotočila predvsem nanje.

Češko teorijo jezikovne členjenosti je slovensko jezikoslovje sprejelo v 60. in 70. letih 20. stoletja, čeprav po besedah A. Vidovič Muha zaradi specifičnih slovenskih okoliščin ne moremo govoriti o njeni čisti aplikaciji (Muha 1996, 23).

Kot pravi Muha v nadaljevanju, se je slovenska različica jezikovnih zvrsti v začetku razvijala skozi vsaj načelno nasprotovanje tradicionalistični slovnici. Celovita slovenska zvrstno-slogovna teorija se po njenih besedah uveljavi z dokončnim sprejetjem zasnove Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) (prva knjiga izšla 1970, zadnja 1991). Pomembna dela za nadaljnji strukturalistični razvoj so še Toporišičeva kritika Slovenske slovnice iz leta 1956 (1960), ki hkrati pomeni tudi zasnovo nove slovnice istega avtorja (1976), odmevne in strokovno argumentirane kritike Slovenskega pravopisa iz leta 1962 (Pogorelec, Urbančič,

Toporišič) ter prav tako odmevna in strokovno podprta kritika Poskusnega snopiča SSKJ (Jakopin, Pogorelec, Helcl, Jansky, Machač, Sochová, Zima) (povzeto po Muha 1996, 29).

Vendar uveljavljanje koncepta ni potekalo gladko, zlasti zato ne, ker vsi jezikoslovci niso prevzeli enakega pojmovanja teorije zvrstnosti. Ta neskladnost se še danes občuti v ključnih jezikovnih priročnikih: slovarju, slovnici in pravopisu. Teorija zvrstnosti, ki je bila široki javnosti najprej predstavljena v učbenikih J. Toporišiča Slovenski knjižni jezik (prvi zasnutki teorije socialnih zvrsti v knjigi Slovenski knjižni jezik 1 iz leta 1965, standardna predstavitev funkcijske zvrstnosti v knjigi Slovenski knjižni jezik 3 iz leta 1967), je bila v istem obdobju udejanjena v SSKJ-ju (prva knjiga je izšla leta 1970), dokončno pa standardizirana v Slovenski slovnici J. Toporišiča (s predelavami izhaja od leta 1976). V Slovenski pravopis je po Skubičevih besedah dokončno prišla šele leta 2001 (Skubic 2005, 43–44), ko so bila skupaj izdana pravila in slovar. Ob primerjavi postane očitno, da sicer v vseh delih *gre* za zvrstnost, vendar prikaz le-te ni poenoten. SSKJ v osnovi izhaja iz knjižnega jezika, saj gradivo s kvalifikatorji vrednoti glede na knjižni jezik (navsezadnje je to izrecno poudarjeno že v naslovu: Slovar slovenskega knjižnega jezika). Za izražanje praškostrukturalnega pojmovanja jezikovnih zvrsti pa po Muhinih besedah poskrbijo kvalifikatorji in funkcijskozvrstno uravnotežena dokumentacija (Muha 1996, 32). Teorija jezikovne zvrstnosti v Slovenski slovnici in Pravopisu je podana teoretično in neposredno, vendar deli v razlagi niti med seboj nista povsem usklajeni, razlikujeta pa se tudi od udejanjene zvrstnosti v SSKJ-ju.

V šolski rabi je obveljala členitev Jožeta Toporišiča, tako kot je podana v Slovenski slovnici in šolskih učbenikih, čeprav je njeno uveljavljanje potekalo postopno in z nemalo zapleti (prim. pogl. 4 in 5).

2.4 Slovenska teorija jezikovnih zvrsti in kritični pogledi nanjo

V Slovenski slovnici⁵ so zvrsti razdeljene na **socialne**, **funkcijske** (praktičnosporazumevalna, strokovna, publicistična, umetnostna), **prenosniške** (govorjena, pisana), **časovne ali zgodovinske** (sodobna, pretekla) in **mernostne** (vezana, nevezana) (SS 2000, [13]). **Socialne zvrsti** se delijo na **knjižni jezik**, ki je na vrhu grafičnega prikaza socialnih zvrsti in se deli na **zbornega in splošno- ali knjižnopogovornega**, ter **neknjižne zvrsti**, med katere spadajo **pokrajinski pogovorni jeziki in narečja**. Kot modifikacije osnovnih socialnih zvrsti avtor navaja še **sleng**, **žargon in argo**, ki jih poimenuje interesne govorice. V Slovenskem pravopisu (2001, [125], v nadaljevanju tudi SP) so zvrsti obravnavane podobno, pa vendar ne enako. Podrobno so razdelane samo socialne zvrsti: **knjižni jezik** se deli na **knjižno zborni in knjižno pogovorni zvrst**. Med **neknjižne zvrsti** po paragrafu 1055 spadajo **neknjižni pogovorni jezik** (v definiciji sicer imenovan *slovenski pogovorni jezik*, zato vzporednica s pokrajinskimi pogovornimi jeziki, omenjenimi v slovnici, najbrž ni mogoča), **narečja in mestne govorice** (slednjih slovnica ne omenja). Neknjižne zvrsti sicer v kratkem orisu zvrsti v paragrafu 1039 sploh niso omenjene s tem imenom, ampak so poleg knjižnega jezika zgolj navedeni še pogovorni jezik, pokrajinske narečne skupine (ki kasneje niso več omenjene),

⁵ V nadaljevanju tudi SS, kadar ni posebej navedeno, je mišljena izdaja iz leta 2000.

narečja in mestne govorice. Pravopis uporablja tudi kvalifikatorske oznake besedišča (npr. privzdig., ljud., neobč., neknj. ljud. ipd.), ki pa se ne skladajo v celoti s teoretičnimi zvrstnostnimi poimenovanji, zaradi česar ni čisto razvidno, kakšno je njihovo razmerje z zvrstnostjo.

Toporišič (SS, 14) **knjižni jezik** pojmuje kot nadzvrst, ki je namenjena sporazumevanju na vsem slovenskem ozemlju in ki ima vsenarodno in narodnoreprezentativno vlogo. Termin knjižni jezik je torej zgolj združevalno poimenovanje za knjižni zborni in knjižni pogovorni jezik.

Nosilec **zbornega jezika** je jezikovno šolani človek, naslovnik po navadi javnost in množica, uporablja pa se ga v javnih položajih, največkrat v pisni obliki, govorjen je le takrat, ko se ga bere, deklamira, recitira ali govori besedilo na pamet. Le redko komu je materni jezik, kar pomeni, da si ga govorec pridobi šele z zavestnim prisvajanjem ter na podlagi pasivne ali aktivne udeležnosti v zbornem občevanju. Za zborni jezik tudi velja, da je funkcijsko najbolj razčlenjen (SS, 15).

Splošno- ali knjižnopogovorni jezik je po Toporišičevi slovnici »manj popolna uresničitev stroge zborne norme,« ki se »/.../ opira na navadno vsakdanjo občevalno govorico nenarečno govorečih ljudi na celotnem slovenskem ozemlju, posebno pa v njegovem osredju tj. v Ljubljani in njenem bolj ali manj urbaniziranem širšem okolju« (SS, 16). Nosilec je načeloma isti kot nosilec zbornega jezika, vendar v drugačnem govornem položaju, kar nam tudi pove, da je namenjen večinoma prostemu, spontanemu govorjenju. Toporišič predvideva, da se bo pogovorni jezik razširil na celotno slovensko ozemlje in izpodrinil narečja, zato ga poskuša kodificirati.

Druga nadzvrst, protipol knjižni, so **neknjižne zvrsti**. Neknjižne zvrsti same po sebi v slovnici niso posebej opredeljene ali opisane, čeprav obstaja poglavje Značilnosti neknjižnega pogovornega jezika, ki rade vdirajo v knjižnopogovornega (SS, 19). Izraz neknjižni pogovorni jezik najdemo tudi pod pokrajinskimi pogovornimi jeziki, vendar ni nikjer razložen kot termin. V pravopisu je ta nedoslednost odpravljena, saj je neknjižni pogovorni jezik (v besedilu enkrat imenovan tudi slovenski pogovorni jezik) opisan kot »neknjižna socialna zvrst jezika, večinoma ne narečna, čeprav precej blizu jeziku večjih, zlasti pokrajinskih narečnih skupin« (SP, 127, § 1056). Vsa ostala razlaga (uporaba izposojenk, ki v knjižni jezik niso sprejete, preprostejša skladnja, redukcija, prepoznavanje pokrajinskosti v naglaševanju in stavčni fonetiki, prvenstvena govorjenost) je enaka kot pri pokrajinskih pogovornih jezikih, ki jih opisuje v slovnici (te sicer razlaga kot zemljepisna nadnarečja, ki nastajajo v večjih pokrajinskih središčih v sprotnih govornih položajih) (SS, 21). Zaradi te nejasnosti je težko razbrati, kaj naj bi v resnici bili neknjižni pogovorni jezik in pokrajinski pogovorni jeziki (podzvrst, sopomenka?). Mogoče lahko potegnemo vzporednico z **mestnimi govoricami** (SP, 128, § 1058), ki so kot podzvrst neknjižnih zvrsti opisane v pravopisu in ki jih slovnica ne omenja. Nastale naj bi iz narečij v večjih mestih in so bližje zvrstem knjižnega pogovornega in neknjižnega pogovornega jezika. Posebnosti so predvsem v besedju, skladnji in fonološkem naglasu ter splošnem slušnem vtisu (SP, prav tam).

Med neknjižne zvrsti spadajo tudi **(zemljepisna) narečja** (SS, 23; SP, 128, § 1057), ki so »posebne oblike kakega jezika na čisto določenem (prvotno kmečkem) zemljepisnem področju« (SS, 23). Slovnica navaja 8 slovenskih narečnih skupin, pravopis pa okrog 50 narečij in govorov. V nasprotju z ostalimi zvrstmi ni posebej opredeljeno, kdo je nosilec in v katerih primerih se uporablja, kar bi bilo z današnjega vidika, ko vemo, da narečje še zdaleč ni več jezik samo kmečkega prebivalstva (prim. Karničar 1994, 221), zanimivo vedeti. Izpostavljeno je le, da se narečja večinoma govorijo, za umetnostne namene pa tudi pišejo (SP, 128)⁶.

Kot modifikacije socialnih zvrsti slovnica omenja še **sleng, žargon in argo** (SS, 25; SP jih v paragrafu 1040 omenja kot socialne podzvrsti). Sleng je govorica nepoklicnih skupin (npr. mladih), zanj je značilna nekonvencionalnost izražanja, v ospredju je čustvo, čutnost (SS, 25). Žargon je interesna govorica ljudi, ki jih družijo poklic in se kaže v rabi enournega, neuradnega, a bolj živega in za delovne pogoje bolj praktičnega izrazja (SS, 26). Za argo (latovščino) pa v slovnici ne najdemo definicije, ampak samo primer rokovnjaškega (?) besedila (SS, 27) (po SSKJ je latovščina posebna, drugim ljudem nerazumljiva tipična govorica potepuhov, tatov).

2.4.1 Kritike teorije socialnih zvrsti

Kritiki teoriji jezikovne zvrstnosti očitajo predvsem neprilagojenost slovenski jezikovni situaciji (Stabej 2010, 198–199) in nered v delitvi (Smole 2003, 322–323). Številne polemike je že v času izida sprožilo tudi kodificiranje pogovornega jezika (prim. Toporišič 1991, 439–470), čemur tudi danes nasprotuje več jezikoslovcev.

Vera Smole na primer ugotavlja, da je obstoj vseslovenskega govornega različka »bolj želja kot stvarnost« (2009, 557–563). V nasprotje sopostavlja trdna sistema zbornega knjižnega jezika in narečij, ki »z različno stopnjo približevanja in prepletanja ter prevzemanja od zunaj stvarjata skoraj neobvladljivo število vmesnih (govornih) jezikovnih razlik« (prav tam, 558). Trdnost sistemov knjižnega jezika in narečja potrjuje tudi raziskava Hotimirja Tivadarja (2004, 437–452). S preučevanjem govora na različnih radijskih postajah se je namreč potrdilo, da sta pri govorcih oba sistema uzaveščena, da pa med njima prihaja do preklapljanja (narečje: zasebno in prvotno, čustveno; knjižni jezik: javno-formalno in kontrolirano) (prav tam, 446). Tivadar na podlagi tega dvomi o upravičenosti/smiselnosti delitve na pokrajinski pogovorni in splošnopogovorni jezik (v članku je uporabljen izraz substandardni jezik). Jožica Škofic Guzej slovenski pogovorni jezik pojmuje kot »tiste socialne zvrsti, ki so se oblikovale med knjižnim zbornim jezikom na eni strani in narečjem/narečji na drugi« (1994, 571–578) in jih je »zaradi spremenljivosti in velike raznolikosti zelo težko opisati«. Predvsem pa je prepričana, da se ga ne da predpisati za ves slovenski prostor enako (prav tam, 571). Že Breda Pogorelec (1965) v poskusu celovitejše obravnave govornega jezika, v kateri to jezikovno zvrst proučuje z vidika vseh jezikovnih ravnin, okoliščin ter odnosa med govorci, ugotavlja,

⁶ Da gre skoraj za neko prikrito tekmovalstvo s knjižnim jezikom, lahko sklepamo iz navedka v SS (2000, 15): »Zbomi jezik je poleg tega tudi funkcijsko najbolj razčlenjen, gotovo bolj kot zemljepisno narečje.« O tem prim. tudi predstavitev teorije socialnih zvrsti v različnih srednješolskih učbenikih, pogl. 5.3.1.

da je pogovorni jezik »čedalje bolj splošna oblika govorjenega jezika, vendar ni za vse Slovence enak. Ta oblika jezika namreč nima zapisane in predpisane slovnice, kakor jo ima pisani jezik« (Pogorelec 1965: 91).

O nesistemsosti pogovornega jezika piše tudi Cazinkić. Zaradi razpetosti med zbornim jezikom in narečji, od katerih ima prvi marsikaj dogovorjenega in je normiran v priročnikih, drugi pa ima trdne notranje zakonitosti pri narečnih govorcih samih, pogovorni jezik v bistvu sploh ni sistem v pravem pomenu besede. Zaradi tega omogoča uresničevanje večjega števila variant, te pa so eden temeljnih pokazateljev njegove razplatenosti (Cazinkić 2001, 28). Pogovorni jezik(i) torej po mnenju teh jezikoslovcev nikakor ne more(jo) biti del knjižnega jezika, kamor vsaj knjižni pogovorni jezik uvršča trenutno veljavna razdelitev, saj to preprečuje njihova najbolj opazna značilnost – nesistemsost⁷.

Pogorelčeva (2008, 75–85) po eni strani priznava pogovorno različico knjižnega jezika, a problematizira razmerje med teorijo (kako bi se *moralo* upoštevati knjižni jezik) in prakso, zlasti v medijih (kakšen jezik se dejansko *govori*). Ugotavlja, da »kaže analiza slovenskih govornih medijev, pa tudi javnega nastopanja nasploh v nekaterih zvrsteh medijske komunikacije zlasti pri mlajšem rodu velik odklon od postulirane in načrtovane jezikovne podobe« (prav tam, 75–76). To zvrst se je poskušalo normirati v sklopu definicij pogovornega jezika, vendar se je le deloma upoštevalo poglobljeno lastnost govorne slovenščine – pokrajinsko variantnost tudi v sklopu t. i. knjižne pogovorne zvrsti. Trenutno veljavni normativni opis za knjižni pogovorni jezik se namreč od zborne zvrsti knjižnega jezika razlikuje »zgolj po nekaterih izgovornih (glasoslovnih in oblikoslovnih) lastnostih, ki zadevajo pretežno (mestni) govor slovenskega osredja, ne upošteva pa tistih fonetičnih lastnosti, ki so pri tej zvrsti prepoznavne v nekaterih variantah mestnega (intelektualnega?) govora in ustvarjajo značilni akustični vtis, ki izdaja pokrajinsko poreklo govorca« (prav tam, 76). Pri tem se sprašuje, ali se knjižni jezik, ki ga določa norma, lahko postavi ob druge govorne zvrsti, ali je zaradi določenih pojavov v praksi smiselno opisati tudi njegove različice. Dilema je relevantna v okviru uresničevanja jezikovnega načrtovanja v medijih in šolah. O razpadajočih modelih pogovornih zvrsti na javnih prireditvah (in posredno v medijih) piše tudi Monika Kalin Golob na primeru Viktorjev 2006 (2009, 519–525).

Ob razlagi, kaj naj bi posamezne zvrsti označevale, se je smiselno ustaviti tudi pri samem izrazu socialne zvrsti, v zvezi s katerim se že od samega začetka njegovega uvajanja pojavljajo bolj ali manj podobne polemike.

Že takoj po izidu Slovenske slovnice (1976) sta mu ugovarjali Živa Gruden (1976/77, 72–73) in Breda Pogorelec (1977, 91), češ da izraz »socialen« v terminu socialne zvrsti zavaja, saj socialne zvrsti niso vezane na pripradnost govorcev določeni socialni plasti (po Kržišnik 1998, 54–55). Toporišič izraza »socialen« tudi v resnici nikoli ne razlaga kot socialno pripadnost, ampak mu to pomeni »družben v najširšem pomenu besede«. Za osnovo jemlje število govorcev: »Delovalni radij na celotnem slovenskem jezikovnem ozemlju ima širši knjižni jezik, manjšega (delnega) neknjižni« in pravi, da je knjižni jezik vsenaroden in en

⁷ Maji Bitenc se zahvaljujem za pripombo v zvezi z nesistemsostjo govorjenih jezikovnih različkov: da svojevrsten sistem v njih verjetno obstaja, vendar je zelo zapleten.

sam, narečij pa je več (Toporišič 1991, 422). Socialne zvrsti so potemtakem »pojavnne oblike slovenskega jezika na podlagi upoštevanja družbene in družabne vloge, ki jo imajo sem spadajoče zvrsti« (Toporišič 1991, 422–423). Vendar, kot ugotavlja Erika Kržišnik, »kljub temu /.../ tudi z dvajsetletno časovno razdaljo in v precej spremenjenih družbenih razmerah /.../ ob razlaganju socialne zvrstnosti ne moremo opustiti posebnega poudarka na dejstvu, da obvladovanje in raba /.../ socialnih zvrsti slovenskega jezika (še vedno?) nista povezana s socialnim statusom nosilca, ampak predvsem z njegovo izobrazbo (obvladovanje) in drugimi okoliščinami (raba)« (Kržišnik 1998, 55). Vedno znova je treba torej pri razlaganju socialnih zvrsti poudarjati, da ne gre za povezavo s socialnim statusom govorca, ampak za povsem druge determinante (izobrazba, okoliščine). To stalno poudarjanje razlike med družbenim v najširšem pomenu besede in socialnim statusom govorca pa je še posebej v zvezi z uveljavljenim strokovnim izrazom precej nerodno, saj bi moral termin, ko je enkrat definiran, uveljavljati predvsem svoj definirani pomen (prav tam, 55). Kržišnikova ugotavlja, da v tem primeru ni tako, saj kljub terminologiziranosti v izrazu učinkuje tudi siceršnji leksikalni pomen, o čemer jo v zvezi s socialno zvrstnostjo slovenskega jezika vsako leto znova prepričujejo odgovori mnogih študentov (prav tam).

Pri tem očitno prihaja do nesporazuma v dveh ključnih pomenih besede socialen. Po SSKJ je prvi pomen tega izraza *nanašajoč se na družbo, družben*, torej pomen, kot ga v terminu socialne zvrsti razume Toporišič. Drugi pomen pa je *nanašajoč se na gmotni položaj, mesto v družbi*, kot primeri so navedeni socialni izvor, sestav študentov / socialni propad, vzpon koga / brezposelnost in drugi socialni problemi / socialna nasprotja se manjšajo; pomen, kot ga prvenstveno razumejo kritiki izraza socialne zvrsti. Za nadaljnje sklepanje bi bile potrebne natančnejše raziskave, vseeno pa se zdi, da drugi pomen v današnjem razumevanju prevladuje in vpliva na prvega, tako da pod socialen govorci ne razumejo družbenega v najširšem pomenu besede, ampak nekaj, kar se nanaša na gmotni položaj in mesto v družbi. Na to nas napeljuje tudi razumevanje tega izraza pri drugih jezikoslovcih: Skubic npr. kljub poznavanju Toporišičeve razlage piše, da je izraz nekoliko zavajajoč (Skubic 2005, 42), do njega je kritična tudi Smoletova (2004, 321–330), Kalin Golobova pa namesto poimenovanja socialne zvrsti uporabi očitno uporabnikom bližji in razumljivejši izraz družbene zvrsti (Kalin Golob 2009, 525). Opažanja Erike Kržišnik, da v izrazu deluje precejšen leksikalni pomen, se skladajo tudi z rezultati ankete, ki sem jo med navadnimi govorci izvedla za pričujoče diplomsko delo.

3 Opis ali predpis jezikovne stvarnosti?

Teorija jezikovne zvrstnosti je v slovenskem prostoru in širši javnosti prisotna že petdeset let – dovolj dolgo, da so se lahko pokazale njene prednosti in pomanjkljivosti.

Praška teorija zvrstnosti je kot doktrina knjižnega jezika uvedla pojem jezikovne raznolikosti tudi na področje knjižnega jezika; s tem je razbila avtoritarni monolitizem idealov, kot so »ljudsko«, »zgodovinsko pravilno«, »dobri pisatelji« ipd. (Skubic 2005, 43). S strukturalizmom je v naš prostor prišel tudi sinhroni pristop k jeziku, zaradi katerega se je začelo slovensko jezikoslovje močnejše razvijati in razčlenjevati (Stabej 2010, 242). V nasprotju s tradicionalističnim jezikoslovjem, ki je bilo usmerjeno v zgodovinsko slovnico oziroma diahrono preučevanje jezika, je strukturalistični pristop med drugim prinesel jezikoslovno raziskovanje, usmerjeno v analizo besedil in razmerja med jezikom in družbo – danes bi ti smeri označili kot besediloslovje in sociolingvistiko (prav tam).

Avtor še danes veljavne strukturalistične slovnice Jože Toporišič na več mestih poudarja, da mu je prav sodobna splošna jezikoslovna teorija dala »pobudo za odkrivanje jezikovne resničnosti« (1991, 462) in da so »resnična strukturna spoznanja po definiciji enačna z rabo jezika«, samo strukturalno jezikoslovno šolo pa je »v življenje priključila prav narava jezika, ker je tradicionalno jezikoslovje ni bilo sposobno zajeti v potrebni in ustrezni meri« (prav tam, 460). V njegovih delih je po njegovih besedah zajeta živa raba, tisto, kar je med ljudmi dejansko v uporabi, saj strukturalizem tako raziskovanje tudi zahteva. »Jaz dejansko kodificiram (predpisujem) z razkrivanjem norme in jezikovnega ustroja«, poudarja, medtem ko je »tradicionalna kodifikacija sorazmerno pogosto zakrivala ali (nehote) potvarjala normo« (prav tam, 463).

Vendar jezikoslovci v praktičnem prikazu jezikovne razplastenosti opažajo nedoslednosti, zlasti v zvezi s knjižnim jezikom. Dialektologi slovensko teorijo socialne zvrstnosti kritizirajo, ker pravijo, da je narejena s stališča knjižnega jezika in ne »jezika v vseh njegovih pojavnih oblikah, kot so zvrsti definirane, se pravi s stališča slovenskega jezika v celoti« (Smole 2004, 322). Tisti, ki se ukvarjajo s preučevanjem govorjenega jezika (in število takih jezikoslovcev v zadnjem času narašča), v njej ne vidijo ustrezne razvrstitve s stališča (pretežno) govorjenega in pisnega jezika – Breda Pogorelec zato socialne zvrsti pojmuje kar kot »govorne vrste« (1998, 59), kar pomeni, da jih obravnava z vidika prenosnika in ne družbenosti tako kot Toporišič. Sociolingvisti (Stabej 2010, Trobevšek 2009) pa v njej podobno kot dialektologi ne vidijo enakovrednosti med posameznimi zvrstmi, ampak prevladovanje knjižnega jezika. Enakovrednost zvrsti bi bila pričakovana glede na opredelitev zvrsti (»Slovenski jezik ima več pojavnih oblik, imenujemo jih zvrsti.« (SP 2001, 125)), vendar priročniki, ki se usmerjajo na knjižni jezik in ga občasno enačijo s slovenskim jezikom (prim. uvod v SS), ter aktualna delitev socialnih zvrsti, ki kot krovno in najpomembnejšo zvrst izpostavlja knjižni jezik, kažejo, da te enakovrednosti v praksi ni.

Razlage, zakaj je tako, so različne. Stabej ugotavlja, da je strukturalno jezikoslovje zaslovelo predvsem z izvirnim teoretičnim modelom glasovja, ko je najbolj oprijemljivo stvar v jeziku (glasovje) iz snovnega preslikalo v abstraktno. Zaradi velikega uspeha pri tem prvem koraku

je izdelalo podobno strategijo za vse naslednje ravni in celoten jezik (Stabej 2008, 88). A dejstvo je, da samo s strukturalnim opisom, temelječim na nasprotjih, ne moremo ne pojasniti ne razložiti vseh jezikovnih pojavov, zlasti ne družbenojezikovnih stikov in nekaterih normativnih vprašanj v zvezi z vrednotenjem jezikovne podobe besedil (Stabej 2010, 243). Primere, ko osnovna delitev zvrsti na knjižne in neknjižne ne zdrži, najdemo vsak dan okrog sebe; Skubic v svoji diplomski nalogi npr. opisuje (žal le namišljen) pogovor med dvema izrazitima narečnima govorcema (prekmurščine), ki sta visoko izobrazena in se v nezahtevnem govornem položaju (gostilni) pogovarjata o strokovni tematiki (npr. fizikalni kemiji). Pri tem uporabljata izrazite narečne besede in tudi izrazite strokovne izraze, ki jih narečje seveda ne pozna. Ali je zato njun govor smiselno umestiti med narečno ali knjižno zvrst? Primer seveda ne upošteva skladnje, fonoloških in drugih značilnosti govora, ker je izmišljen, prikaže pa avtorjevo prepričanje, da »dojemanje jezikovnih zvrsti kot v sebi zaključenih, avtonomnih podsistemov jezika očitno ni produktivno« (Skubic 1994, 3). »Dualizem (knjižno – neknjižno) ima neizpodbitno vlogo pri utemeljevanju normiranja in negovanju elitne, narodnoreprezentativne različice govora, vendar se v poskusu celovite analize dejanske rabe jezika izkaže za pretirano poenostavitev« (prav tam, 2).

Togost slovenske teorije zvrstnosti Stabej izpostavlja tudi v zvezi z njenimi širšimi družbenimi posledicami: »Kljub temu, da v slovenskem jezikoslovnem in posledično tudi šolskem prostoru že dolgo časa živi spoznanje o zvrstni raznolikosti slovenskega jezika, se v javnosti še vedno drži zasidrana predstava o čisti in lepi slovenščini, ki je najboljša in edina res prava pojavná oblika slovenskega jezika, toda zelo redka, saj jo obvladajo le redki posamezniki« (Stabej 2010, 198). Ti redki posamezniki so tudi »reprezentativni uporabniki nekega jezika«, reprezentativnost pa v tem primeru pomeni najkvalitetnejšo rabo. Takšna raba postane vzor in zapoved (oz. norma) za vso ostalo večino. Tak model normiranja nima nobene prave zveze s funkcionalnim jezikovnim vidikom sporazumevanja, ampak samo vzpostavlja določen tip hierarhije v neki družbi (Stabej 2008, 96–97). Na vrhu je peščica takih, ki obvladajo skrivnostno zapleteno najčistejšo obliko jezika, ki je pravilna in edina prava, spodaj pa je »preprosto ljudstvo«, ki »govori po svoje«. Stabej kot primer navaja odlomka iz Breznikove (predstavnik tradicionalistične smeri) in Toporišičeve slovnice (predstavnik strukturalizma). Primera, kot poudarja Stabej, morda nista najboljši pokazatelj metodologije obeh najvidnejših normativnih slovenističnih jezikoslovcev 20. stoletja, pokazeta pa, da prvi izvaja normo iz tradicije knjižnojezikovne norme, drugi pa iz jezikovne rabe reprezentativnega korpusa reprezentativnih govorcev/piscev. »Ne izvaja pa je neposredno iz dejanske knjižne rabe vseh govorcev, saj večino produkcije vrednoti kot nereprezentativna besedila nereprezentativnih tvorcev besedil (poudarek v izvirniku, Stabej 2008, 95–96),« poudari.

V Stabej 2010 (189) pa isti avtor razmišlja celo o zakriti družbeni paradigmi, v katero naj bi bilo ujeta slovensko jezikoslovje in iz katere se ne zna (ne more, noče?) izviti. Zakrita družbena paradigma se po Stabejevem mnenju kaže v poveličevanju oz. krovnosti knjižnega jezika in poskusu njegove standardizacije ne z namenom, da bi znanost odkrila, kaj se v jeziku in jezikovni skupnosti dogaja, ampak kako *naj bi se* dogajalo (2010, 189). Kot razloži na nekem drugem mestu, slovenska teorija zvrstnosti »shematično razvršča jezikovne in

besedilne oblike, sporazumevalne položaje ipd., pri tem pa ne pojasnjuje resničnega dogajanja v jezikovni skupnosti, temveč ga skuša predvsem usmerjati« (2010, 198). Še vedno ima veliko vlogo zgodovinski vidik: »Ni toliko pomembno, kako je danes, temveč je odločilno to, kako je bilo nekdaj,« je kritičen Stabej (2010, 189). Takšno pojmovanje je zelo blizu tradicionalističnemu modelu in prav gotovo ni v prid spodbujanju prožne jezikovne zmožnosti pri učencih. Kot ugotavlja Stabej (2010, 198), lahko celo povzroči statično in shematizirano predstavo o jeziku in jih tako ne usposobi za učinkovito sporazumevanje v življenju – slednje pa je navsezadnje eden glavnih ciljev (jezikovnega) šolanja.

Zanimivo je, da podobne anomalije opažajo tudi drugi jezikoslovci. Eden takšnih je npr. češki jezikoslovec Zdeněk Starý, ki s kritičnim ovrednotenjem strukturalističnih metod in idej na Češkem razbija mit strukturalizma. V svojem delu V imenu funkcije in intervencije se ukvarja z vprašanji jezikovne funkcije in kodifikacije ter primerja tradicionalistični in strukturalistični pogled. Izsledki so presenetljivo podobni prej navedenim kritikam v slovenskem jezikoslovju, Starý pa izpelje tudi razlage, zakaj je tako (delo povzemam po predstavitvi v članku Monike Kalin Golob (1996b, 223–228)).

Če Stabej zavrača normiranje zgolj na podlagi redkih reprezentativnih govorcev in ugotavlja, da »tak model normiranja nima nobene prave zveze s funkcionalnim jezikovnim vidikom sporazumevanja, ampak samo vzpostavlja določen tip hierarhije v neki družbi (Stabej 2008, 96–97), Starý o povezavi funkcijskosti in standardizacije pravi, da je utvara, saj je njun uspeh »verodostojen samo ob posebnih in empirično zelo močnih, celo nevzdržnih predpostavkah« (Starý 1995, citirano po Kalin Golob 1996b). Strukturalisti se sicer zavedajo, da govorec pri sledenju različnim ciljem potrebuje različna jezikovna sredstva, pri čemer pa niso opazili, da stopajo v protislovje: na eni strani propagirajo enoten, standardiziran knjižni jezik, na drugi pa množico funkcij. Enotnost knjižnega jezika, pravi Starý, temelji na **neresnični domnevi funkcijske univerzalnosti vsakega knjižnega jezika**. Standardizacija je poleg tega v nasprotju s kultiviranjem, saj s funkcijskega vidika le-to pomeni dati uporabniku podatke, s katerimi bo znal primerno izbirati iz spektra jezikovnih sredstev in funkcij, standardizacija pa izbor omejuje z »generičnim (zato funkcijsko nespecifičnim) prefabrikatom« (prav tam)⁸.

Prav tako kot Stabej za slovensko situacijo tudi Starý za češko ugotavlja, da predpis jezika, pa čeprav strukturalistični, ne izhaja iz dejanske rabe, ampak predpisuje, kakšen bi jezik moral biti. Glede na njegova izhodišča bi pričakovali konkretne rešitve v zvezi z jezikovno prakso, vendar Starý ugotavlja, da pristop k reševanju jezikovne prakse ne temelji na vrednotenju dejanskega stanja le-te, ampak predpisovanju v imenu ideala jezika. Obojim, tradicionalistom in strukturalistom, je bil jezik ideal, le da so ga prvi hoteli obdržati lepega, čistega in samosvojega z vso bogato dediščino prednikov, drugi pa so hoteli imeti izdelan, izobražen jezik leposlovja, znanosti, izročila. Oboji so zato ubrali **intervencijski pristop k jezikovni**

⁸ V slovenskem prostoru takšno neločevanje najdemo npr. že v Predgovoru Slovenske slovnice, kjer avtor govori o svojem dvajsetletnem raziskovanju slovenskega *knjižnega* jezika, delo pa namenja »vsem, ki se zanimajo za podobo *slovenskega* jezika« (SS 2000, [3], poudarila A. G.). Da je Slovenska slovnica slovnica slovenskega zbornega jezika, je omenjeno med opisom zbornega jezika (SS 2000, 15).

praksi: puristi (tradicionalistični jezikoslovci) posegajo v sočasno jezikovno rabo predvsem proti germanizmom, ker v jeziku vidijo upadanje zgodovinskosti in jezikovne čistosti, predstavniki praškega lingvističnega krožka (PLK) pa ta pogled sicer omilijo, posegajo pa v okviru svoje predstave o jezikovnem standardu.

V resnici tako nobena smer ni zagotovila stika z živo jezikovno prakso. Obojim je skupen pogled na jezik kot »sindrom narodne usode«, poseganje v jezikovno prakso (prej omenjeni intervencijski pristop), mnenje, da je nepolnovrednost jezika treba spremeniti z zavestnim negovanjem, omikanjem jezika, kar Stabej imenuje »zakrita družbena paradigma«. Starý zato izpostavlja, da nobena smer ni bila v resnici teorija, ampak zgolj kritika jezikovne prakse. Teorija jezikovne kulture je na tradicionalistična vprašanja purizma dajala samo drugačne odgovore, v resnici pa sta obe pristopali do jezika »od zgoraj, **kakšen bi jezik moral biti**«, ne pa »od spodaj«, od uporabnika, da bi torej ugotavljali, kakšen jezik pravzaprav je (Skubic 2005, 42).

Kar ugotavlja Starý za češko situacijo, lahko ugotovimo tudi v slovenskem primeru: strukturalizem ni uspel preseči tradicionalističnega povečevanja knjižnega jezika, čeprav je uvedel zavest o razplatenosti jezika kot takega. Problematično je eno od teh jezikovnih zvrsti uveljaviti kot obvezno normo in z njenega stališča presojati pravilnost in nepravilnost ostalih, ne da bi pri tem izpostavili, da gre za presojanje s stališča določene zvrsti. Sklepamo, da se prav to dogaja pri slovenski teoriji socialnih zvrsti in posledično vpliva tudi na normo in govorjenje oz. presojanje besedila pri govoricah, ki so v duhu takšne prikrite ideologije vzgojeni.

4 Sprejemanje novih pogledov v šolstvu

Kot pravi Stabej (2008, 95), je »prav šolska slovnica (ali jezikovni učbeniki) temeljni vir oblikovanja jezikovnih vedenj in prepričanj v skupnosti, bodisi v neposrednem stiku z učenci bodisi po ovinku prek učiteljev«. Z drugimi besedami povedano: to, kar se učimo v šoli, sprejmemo za splošno veljavno in resnično. Namen šolanja tudi *je* podajati znanstvena in družbenoveljavna dognanja v takšni obliki, da so prilagojena starosti učenca in hkrati izražajo v družbi splošno sprejete vrednote in dejstva. V našem primeru tradicionalistični nazor o monolitnosti knjižnega jezika ni več ustrezal ne jezikoslovnim dognanjem ne družbenemu dogajanju, zato je bil prodor v izobraževalni sistem in širšo javnost samo vprašanje časa. Leta 1965 je izšla prva knjiga bodoče slovenske slovnice (takrat še v obliki učbenika za gimnazije) avtorja Jožeta Toporišiča Slovenski knjižni jezik 1, ki je vsebovala nove strukturalistične nazore. Še istega leta jo je Republiški sekretariat za šolstvo Slovenije potrdil kot učbenik (Toporišič 1991, 439).

Uveljavljanje knjižnega jezika kot krovnega in ključnega jezikoslovnega predmeta je bilo po Stabejevih besedah v šolstvo preneseno z namenom, da se izboljša šolske programe slovenščine, zlasti pri jezikovnih vsebinah. Pri tem pa je prišlo do neke vrste nesporazuma z javnostjo. Ta se je kazal v tem, da so znanstvena dognanja v skoraj nespremenjeni obliki prišla v šolske učbenike, hkrati pa večina strokovne in širše javnosti ni bila pripravljena sprejeti kakršnih koli novosti (Stabej 2010, 241–242). V praksi to pomeni, da učitelji novega učbenika z vsemi tovrstnimi strokovnimi novostmi niso hoteli uporabljati. O tem fenomenu najdemo bolj malo pisnih virov (še največ v Toporišič 1991, Trobevšek 2009, Stabej 2010b), več je ustnih anekdot.

Novejšo omembo takega stanja najdemo v članku Marka Trobevška Pouk materinščine in jezikoslovje (2008, 379–84), kjer navaja, da učitelji »do uvedbe zunanje mature leta 1995, ki je prevzela vlogo nadzora nad uresničevanjem učnih načrtov, jezika niso nujno učili, vsaj ne v predpisanem obsegu in na predvideni način; tisti med starejšimi učitelji, ki se niso sprijaznili s strukturalno vizijo Jožeta Toporišiča in njegovih zoprnikov, so dolgo vztrajali pri nauku starejših slovnice« (prav tam, 380). Zavračanje je bilo zaznati že takoj po izidu nove slovnice, o čemer je govora v intervjujih z avtorjem slovnice, kasneje objavljenih tudi v njegovem delu *Družbenost slovenskega jezika* (1991). V predgovoru intervjuja, ki ga je za revijo 7 D leta 1973 opravil Vili Vuk, je zapisano takole: »Slovnica dr. Jožeta Toporišiča je že s svojim prvim delom pred skoraj osmimi leti razkrila nekaj novih pogledov na slovenski knjižni jezik. Po svoji odprtosti v sodobni lingvistični svet, ki je tedaj razvil že strukturalizem kot najnovejšo smer preučevanja jezika, je bila pravo nasprotje slovnici treh avtorjev, ki je spričo zastarelih načel in misli o slovenskem jeziku postala neustrezna in nepopolna. Ker na Slovenskem praktično ni bilo odmevov na sodobna dogajanja v evropski lingvistiki in ker je potemtakem prevladoval konservativizem v nazorih o jeziku, je dr. Toporišič s svojo slovnico zbudil prav zanimiv odmev ne samo v recenzijah, temveč predvsem v pogovorih med slavisti, ki jim je nova slovnica vzela možnost za lagodno in verzirano klasičnost pouka slovenskega knjižnega jezika. /.../ Namesto da bi bili svoje strokovno znanje spopolnili, so ob prvi knjigi slovnice dr. Jožeta Toporišiča obupali in jo večinoma zavrnili kot učbenik, kajti vse skupaj se

jim je zdelo preveč zapleteno. // Na slovenskih srednjih šolah je tako med slavisti prišlo do neke vrste upora, ko niso hoteli uporabljati novega učbenika za slovenski knjižni jezik. Med njimi so bile seveda izjeme /.../, nasploh pa so slavisti novo slovnico avtoritativno zavrnili (prav tam, 439–40).«

O vzrokih za odpor Toporišič v intervjuju pravi, da v glavnem izvira že s fakultete, ki je nastrojena proti novim dognanjem, tako da bodočega učitelja ne pripravi dovolj na morebitne novosti. Sodeč po odgovoru pa je bil načrt uvajanja strukturalističnega nauka nasploh zelo pomanjkljiv: sam Toporišič pravi, da je »nastala težava tudi zaradi tega, ker je zavod za šolstvo zanemaril strokovno izpopolnjevanje slavistov, pravzaprav ni bilo nobene akcije za to, da bi se profesor slovenskega knjižnega jezika posodobil v svojem znanju« (prav tam, 442). Vso krivdo pa kljub temu vali na učitelje, saj je »stvari, ki so v moji slovnici, zahteval učni načrt /.../, ko pa je izšlo formulirano v knjigi, bi se profesor moral sam začeti učiti« (prav tam). Pri tem je avtor očitno povsem spregledal dejstvo, da učitelji takoj po izidu prve knjige niso imeli pregleda nad celotno slovnico, saj je bila razdeljena v štiri knjige, katerih zadnja je izšla šele leta 1970, celotna slovnica v eni sami knjigi pa 1976. Tak očitek ima celo za izgovor, sklicujoč se na učbenike drugih predmetov, kjer se snov prav tako nadaljuje iz leta v leto glede na zahteve učnega načrta. Sicer pove, da se »občutek nepreglednosti pojavlja pri učiteljih predvsem zato, ker ne obvladajo določenih tematičnih področij in so zato na neznanem terenu« (prav tam), vendar ne vidi nobenega problema v tem, da so njegovi učbeniki izhajali postopoma in niso takoj ponudili celotnega pregleda snovi. Glavni problem vidi v reformi učitelja, ker so ti, ki poučujejo sedaj, »učitelj[i] iz prejšnjih dob« (prav tam).

Očitek, da so učitelji prvo knjigo nove slovnice zavrnili, ker so jim bila nova dognanja preveč neznan, pred sabo pa tudi niso imeli celotnega pregleda snovi, očitno ni tako iz trte izvit, kot trdi avtor učbenikov. Pomenljiva je omemba v predgovoru istega intervjuja, da so do leta 1970 izšle vse štiri knjige Slovenskega knjižnega jezika, »slišati pa je tudi, da se je med slavisti po šolah začel odnos do Toporišičeve slovnice spreminjati (prav tam, 440)«. Potem ko so imeli učitelji priložnost spoznati nove poglede Toporišičeve slovnice, se je odpor zmanjšal. Potrebno pa je poudariti, da vse takšne spremembe potrebujejo svoj čas.

Drugi vzrok za odpor je bila prezahtevnost snovi za šolsko populacijo. V zvezi s tem je zanimiv pojav, ki ga pri t. i. šolskih slovnica 20. stoletja opaža Stabej: vse so namreč nastale prvotno za šolsko rabo, pozneje pa so se preobrazile še v splošno znanstveno slovnico – pri čemer znanstvenega opisa niti niso veliko spreminjale, saj je bil tak že od vsega začetka. To pomeni, da je »slovnica, namenjena šolski populaciji, načeloma znanstven opis jezika, ki je le delno didaktiziran glede razporeditve slovnične snovi, glede izbire diskurza in oblikovanja oz. postavitve besedila in podobnih stvari« (Stabej 2010b, 48). Ker je takšna snov za dijake/učence prezahtevna, jo je potrebno redidaktizirati, pri čemer, ugotavlja Stabej, zaidemo v »povratno zanko: delo, namenjeno šolski populaciji, prerase v znanstveno publikacijo, in nato potrebuje redidaktizacijo« (prav tam, 49). Prav to se je zgodilo s SKJ 1–4.

Nova slovnica je bila poleg tega uvedena precej na hitro in brezkompromisno, kot delo enega samega avtorja⁹. Na slabo sprejetost slovnice kažejo tudi kritični odzivi strokovne javnosti, ki jih praktično ni bilo – tako vsaj trdi Toporišič sam (Toporišič 1991, 457–470). Omenja namreč pomanjkanje strokovne kritike ob izidu učbenikov ter ob izidu Slovenske slovnice. Popolnega zatišja kritik pa kljub temu ni bilo, saj ob podrobnejšem pregledu najdemo vsaj dva omembe vredna odziva: predstavitev zadnjega dela učbenika (SKJ 4), ki ga je napisal Janez Dular leta 1971 ter obširno in podrobno kritiko vseh štirih učbenikov SKJ Jakoba Müllerja iz leta 1974, v kateri avtor posebej izpostavi problematiko novouvedenih pojmov knjižni jezik, zborni jezik in pogovorni jezik. Slovensko slovnico sta predstavila Tomo Korošec (1978) in Janez Dular (1978) ter oba poudarila, da gre za »čas novega obdobja v razvoju jezika in slovenske jezikoslovne tradicije (Korošec v *Delu* 1978, 27)«. Morda kaže omeniti, da je bilo še nekaj »krajših, priložnostnih in marsikdaj ne preveč neklonjenih ocen v javnosti in po kuloarjih« ob izidu prvih treh delov učbenikov, kakor v svoji kritiki navaja Janez Dular (*Delo*, 1971).

Ob dejstvu, da Jože Toporišič na Slovenskem ni bil edini, ki je v slovensko jezikoslovje uvajal strukturalizem, ampak je nove poglede s SSKJ uvajala tudi cela takratna mlajša generacija jezikoslovcev, je medel odziv res nenavaden. Kljub vsemu je danes Toporišičeva Slovenska slovnica, izdana na podlagi njegovih šolskih učbenikov, poleg nekaterih slovnice tujih avtorjev, namenjenih predvsem tujcem, edina sodobna referenčna slovnica slovenskega jezika (Stabej 2010b, 49), po kateri se ravna tudi vsi šolski učbeniki.

⁹ Na pomanjkljivo sodelovanje z drugimi strukturalističnimi jezikoslovci posredno opozarja Dular v kritiki ob izidu Slovenske slovnice, ko omenja, da je »škoda, ker je bilo novo poimenovanje [zborni jezik oz. zborna zvrst knjižnega jezika, op. A. G.] vpeljana kar mimogrede, tako rekoč molče, saj ga Slovenci že dolgo časa iščemo; ker ga nismo pravočasno našli, je med drugim prišlo do nepotrebnih nesporazumov ob ocenjevanju SSKJ I oziroma ob dejstvu, da ta **slovar knjižnega jezika** uporablja poseben slogovni kvalifikator '**knjižno**'« (Dular v *Delu* 1971, poudarki so v izvirniku).

5 Teorija socialnih zvrsti v šolski zakonodaji, učnih načrtih in srednješolskih učbenikih

5.1 Spremembe v jezikovni politiki – spremembe v šolstvu

Ljudje vrednotimo besedila na podlagi okusa, pravil in zakonitosti, ki jih imamo v sebi. Vsaj za nekatere lahko trdimo, da so izključno posledica dolgoletnega usvajanja preko šolanja, šolanje pa, kot ugotavlja Breda Pogorelec, v kar največji meri vpliva na konkretno udejanjanje govornega knjižnega jezika (Pogorelec 1998, 58). Tukaj dodajamo še, da vpliva tudi na pisno udejanjanje in uporabo v različnih okoliščinah. Učencem posreduje pravila in zakonitosti, ki jih ponotranjijo in se po njih pretežno ravnaajo vse življenje.

Jezikovna politika v šolstvu določenega obdobja je odvisna od jezikoslovnih spoznanj, precej pa tudi od družbenih razmer in trenutne širše politike (prim. npr. obdobje Jugoslavije v Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, 1962 in 1964; osamosvojitve Slovenije v Ustava in šolski zakon, 1993 ipd.). Vsi ti pogledi so upoštevani v šolski zakonodaji in učnih načrtih, po katerih se morajo učitelji ravnati. Z manjšo zamudo po navadi izidejo kot pripomoček učiteljem tudi učbeniki, usklajeni z učnimi načrti in splošno jezikovno politiko. Na podlagi zakonov, navodil, didaktičnih priporočil, vaj in razlag v učbenikih se jasno razbere takrat veljavno jezikovno politiko. Prav zato je pregled teh dokumentov smiseln in zanimiv, saj jasno odslikuje tendence pri poučevanju jezika in v našem primeru posredno razkriva pomembnost knjižnega jezika v posameznem obdobju.

Historična slovnica se je zaradi spremenjenih družbenih razmer in novih tokov v jezikoslovju v začetku 20. stoletja vedno bolj kazala kot neustrezna. »Vzgojen v duhu slovnice treh avtorjev sem odšel v Zagreb za lektorja /.../ in tam sem videl, da pri študentih ne dobim slovenskemu knjižnemu jeziku ustreznega odziva, če uporabljam znanje in informacije iz te slovnice,« se spominja Toporišič (Toporišič 1991, 440). »Opažal sem, da mi v tem in onem narobe odgovarjajo. Strogo sem jih učil po tedanji slovnici, videl pa sem, da tisto, kar je prihajalo od njih nazaj, ni ustrezalo temu, kar slovenski knjižni jezik je. Tu je šlo predvsem za glasoslovje, v veliki meri za oblikoslovje, deloma pa tudi za skladnjo. /.../« (prav tam). To ga je spodbudilo, da se je začel bolj poglobljeno ukvarjati z jezikom, sad njegovih preučevanj pa so bili najprej štirje srednješolski učbeniki Slovenski knjižni jezik I–IV, kasneje pa je svoja dognanja izdal še v Slovenski slovnici (1976) (prav tam, 440–441). Z njegovimi učbeniki je prišel v šole strukturalistični pogled, ki je sprožil obsežno prenovu učnih načrtov in učbenikov. Glede na težave, ki so se pojavile, ker javnost teh novosti ni bila pripravljena sprejeti (prim. pogl. 4), je preteklo kar nekaj časa, da je strukturalistični pogled v šolah dejansko zaživel (prim. omembo v predgovoru intervjuja iz l. 1973: »/.../ slišati pa je tudi, da se je med slavisti po šolah začel odnos do Toporišičeve slovnice spreminjati« (obj. v Toporišič 1991, 439)). Uvedba sinhronnega pristopa k jeziku je hkrati sprožila močnejši razvoj besediloslovja in sociolingvistike (Stabej 2010, 242) in odprla pot drugim jezikoslovnim tokovom, ki so v 90. letih v šolsko rabo postopoma prinesli nove spremembe.

O tej prenovi, po obsegu primerljivi s Toporišičevo, piše Jerica Vogel, po kateri povzeman pregleden članek o spremembah učnih načrtov za slovenski jezik (Vogel 2003, 19–35). Avtorica navaja, da so spodbude za prenovu pouka slovenščine prišle zlasti iz treh vzrokov: 1. ugotovitve, da slovenskih šol ne končajo funkcionalno (dovolj) pisnimi dijaki; 2. zaradi spremenjenih družbenih okoliščin (kamor širše štejemo hiter razvoj znanosti in razcvet informacijske tehnologije, ožje pa osamosvojitev Slovenije) in 3. zaradi novih jezikoslovnih spoznanj. Glavni cilj šolanja je postal razvijanje sporazumevalne zmožnosti. To pomeni, da »ni dovolj, če dijaki podrobno spoznajo najnovejše teorije, temveč je zanje veliko pomembnejše, da v šoli razvijajo splošnejše zmožnosti« (prav tam, 20). Tako je »naloga pouka materinščine predvsem usposobiti učence, da se bodo uspešno sporazumevali v najrazličnejših, tudi danes morda še ne predstavljaljivih okoliščinah« (prav tam). K takim ciljem so pripomogla spoznanja tvorbeno-pretvorbne slovnice in pomenskega jezikoslovja, funkcijskega jezikoslovja, pragmatičnega jezikoslovja ter besediloslovja. Teorija govornega dejanja je odkrila, da zahteva po slovnično pravilnem oblikovanju povedi in besedil še zdaleč ni zadosten pogoj za uspešno sporazumevanje, skupaj s funkcijskim jezikoslovjem pa je prispevala ugotovitev, da sta bistveni sestavini sporazumevalne zmožnosti določanje različnih vlog besedila ter izražanje in razbiranje sporočevalčevega namena. Pragmatično jezikoslovje je v ospredje obravnave postavilo neumetnostno besedilo oziroma konkreten govorni položaj, pri čemer je postalo pomembno, da se izhaja iz okoliščin, ki so vplivale na izbiro sporočevalčevih jezikovnih sredstev in na prejemnikovo razumevanje. Temeljni cilj pouka torej ni več samo jezikovno znanje, ampak razvita sporazumevalna zmožnost. Jezik kot sistem in jezik kot raba sta med seboj tesno povezana, tako da je treba pri jezikovnem pouku posvečati pozornost obema. Ker pa »je vsak naravni živi jezik namenjen sporazumevanju in se vsak dijak najprej srečuje z jezikovno rabo, šele nato zavestno spoznava jezikovni sistem, je treba pri pouku izhajati iz dijakove sporazumevalne izkušnje in ga usmerjati, da bi se znal kot tvorec ali prejemnik uspešno sporazumevati« (prav tam, 24). Nova jezikoslovna dognanja torej strukturalističnega pogleda niso ovrgla, ampak so ga nadgradila. V učne načrte so glede na siceršnjo pojavitev v znanosti prišla precej pozno – prenovljen učni načrt za gimnazije je začel veljati šele leta 1998. So pa skoraj hkrati z novim učnim načrtom izšli tudi novi učbeniki: 1999 je bil izdan prvi del novega učbeniškega sklopa Na pragu besedila 1 avtoric Martine Križaj Ortar, Marje Bešter, Mojce Poznanovič, Mojce Bavdek in Marije Končina, do leta 2002 pa so izšli še ostali trije deli, Na pragu besedila 2, 3 in 4.

Z vse lažjim dostopom do informacijsko-komunikacijskih tehnologij se pouk znova spreminja. Z zavedanjem, da noben sistem ni popoln, še posebej ne v svetu, ki se nepojmljivo hitro spreminja, se je pokazala potreba po ponovni prenovi učnih načrtov. Trenutno je v razmahu korpusno podprto jezikoslovje, ki obeta nadgraditi učni načrt, saj je na podlagi zbranih besedil šolajoče se mladine mogoče sestaviti problemsko naravnane jezikovne priročnike in učna gradiva, ki so osnovani na analizah dejanske jezikovne rabe (o tem prim. <http://www.slovenscina.eu/korpusi/solar>). S projektom Sporazumevanje v slovenskem jeziku, ki poteka od 2008 do 2013, se za šole oblikuje pedagoška slovnica, korpus šolskih pisnih izdelkov Šolar (dostopen na <http://www.slovenscina.eu/korpusi/solar>), izvajajo pa se tudi analize učnih načrtov in učbenikov za pouk slovenščine. Podatki namreč kažejo, da je še vedno preveč dekontekstualizirane obravnave jezikovnih pojavov, preveč kategoriziranja,

preveč normativnosti v smislu prav – narobe itn. (povzeto po Rozman, Krapš Vodopivec 2011, 397–403).

Slovensko jezikoslovje (s poudarkom na teoriji socialnih zvrsti), kakor se odraža v učnih načrtih in šolski/javni rabi, lahko za potrebe tega diplomskega dela razvrstimo na štiri obdobja, pri čemer je treba vzeti v zakup problematičnost vseh takšnih razvrstitev¹⁰:

1. **tradicionalistično jezikoslovje**, kjer je knjižni jezik enačen s slovenskim, je monoliten in en sam (do 60. let 20. stol. oz. do pribl. 1965 – izid prvega dela Toporišičevega učbenika Slovenski knjižni jezik),
2. **strukturalistično jezikoslovje**, ki uvede teorijo socialnih zvrsti, še vedno pa preferira knjižni jezik kot temelj slovenskega jezika (od 1965 do 90. let 20. stol. – 1998 prenovljen učni načrt za gimnazije),
3. **spoj več jezikoslovnih pogledov** (tvorbno-pretvorbne slovnice in pomenskega jezikoslovja, funkcijskega jezikoslovja, pragmatičnega jezikoslovja ter besediloslovja), ki večje zavedanje obstoja različnih zvrsti vpelje z obravnavo neumetnostnega besedila in poudarjenim upoštevanjem okoliščin (od 90. let 20. stol. do prvega desetletja 21. stol.),
4. **(empirično podprto) korpusno jezikoslovje**, ki se s snovanjem pedagoške slovnice in korpusa šolskih pisnih izdelkov usmerja na jezikovno avtentičnost in prinaša iz prakse izhajajoč pristop k jeziku v šolski rabi (od 2013 dalje, ko je predviden zaključek projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku¹¹).

V raziskavi jezikoslovnih pogledov, kakor se odražajo v zakonih o šolstvu, učnih načrtih in učbenikih, zajemam in primerjam dokumente prvih treh obdobj.

5.2 Socialne zvrsti v šolski zakonodaji in učnih načrtih

Teorija socialnih zvrsti je delček jezikoslovnega pogleda, ki se je uveljavil s strukturalizmom in je imel nalogo vnesti pojem jezikovne raznolikosti tudi na področje knjižnega jezika ter uzavestiti možno in dejansko rabo različnih zvrsti jezika. Pričakovati bi torej bilo, da se v obdobju tradicionalističnega jezikoslovja v šolski zakonodaji in učnih načrtih kot edini ustrezen in primeren za kakršno koli rabo pojmuje knjižni jezik. Predvidevamo namreč, da se je omenjanje socialnih zvrsti kot takih ter poimenovanje za posamezne »oblike« jezika pojavilo šele s strukturalizmom in je od takrat naprej zasidrano v naših učnih načrtih.

Šolsko zakonodajo in učne načrte med leti 1896 in 1997 sva s kolegico Jasmino Luzar (Drenik) raziskovali v okviru diplomskega seminarja 2009/10 pod mentorstvom prof. dr. Marka Stabeja in somentorice asist. Maje Bitenc. Tema seminarske naloge sicer ni bila neposredno povezana s temo tega diplomskega dela, saj sva poskušali ugotoviti, ali je bil kdajkoli v kakršnem koli uradnem šolskem dokumentu izrecno izražen negativen odnos do narečij, npr. da jih je treba v šoli preganjati in jih nadomeščati s knjižnim jezikom. Vendar sva

¹⁰ Prim. tudi pogl. 5.2.2.

¹¹ Seveda govorimo o okvirnih letnicah, saj bo od tega koraka do implementacije spoznanj in orodij v uradne učne načrte in širšo šolsko prakso verjetno preteklo še kar nekaj časa.

prav preko tega (predvsem preko uporabe terminov) prišli do prikaza različnega načina dojemanja jezikovne stvarnosti in v določenem času uveljavljenega pogleda na jezik. Raziskava je po eni strani pokazala, da se v obdobju, ko je bila v veljavi tradicionalistična slovnica, zares največkrat pojavlja dihotomija med narečjem in knjižnim jezikom, po drugi strani pa se najde tudi izraz pogovorni jezik (karkoli naj bi že pomenil), pa tudi veliko drugih izrazov, nanašajočih se na knjižni jezik in narečje.

Seminarska naloga je bila zastavljena širše, kot jo povzemam tukaj, saj je zajela tudi šolsko zakonodajo in učne načrte za osnovno šolo. Slednji so tukaj izpuščeni, čeprav so učni načrti za osnovno šolo za preučevanje koncepta jezika in njegovih oblik precej bolj zanimivi kot učni načrti za srednjo.¹²

Spodaj navajam odstavke iz vseh dostopnih dokumentov o šolski zakonodaji in učnih načrtih za srednje šole, ki so bili na voljo v Slovenskem šolskem muzeju (od novembra 2009 do januarja 2010 ter januarja 2013). Ker sicer obsežna zbirka ne vsebuje vseh dokumentov (manjkajo zlasti pri učnih načrtih med letoma 1964 in 1993), sem iskanje dopolnila z učnim načrtom za gimnazije iz leta 1975, ki sem ga našla v Knjižnici Zavoda RS za šolstvo, nisem pa iskala npr. v Arhivu Republike Slovenije, tako da seznam še vedno ni popoln. Poleg tega so glede na temo seminarske naloge citirani le tisti učni načrti, ki vsebujejo kakršno koli omembo narečja in/ali knjižnega jezika (ali katerega od drugih izrazov za jezikovne zvrsti), od šolskih zakonov pa tisti, ki določajo učni jezik¹³. Šolska zakonodaja v večini primerov opredeljuje tudi učni jezik v šolah italijanske in madžarske narodne skupnosti oz. na narodno mešanih območjih, vendar se nanje ne osredotočam, zato so iz navedkov izpuščene.

Zaradi večje preglednosti tukaj navajam samo (okrajšan) naslov dokumenta in letnico izdaje, natančna bibliografija je navedena v poglavju 10 (Viri in literatura).

5.2.1.1 Šolska zakonodaja

• Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, 1895

¹² Učni načrti za osnovno šolo vsebujejo veliko bolj specifična navodila, kako naj učitelj obravnava govor učencev: razen ugotavljanja, da učenci »svoje misli izražajo le v svojem domačem narečju, in še to njihovo govorjenje je silno borno v besedah in pa nič kaj jasno in določno,« (Erläuterungen zu den Lehrplänen für die Volks- und Bürgerschulen des Küstenlandes, 1896) noben dokument (razen pogojno dveh) ni nikoli zapovedoval nasilnega preganjanja narečij, ampak so nasprotno poudarjali postopno učenje knjižnega jezika in prehod od narečja, ki je izhodiščna otrokova govorica, h knjižni izreki (prim. učne načrte za osnovno šolo, npr. Učni načrt (nastavni program) za 1., 2., 3., 4. razred osnovne šole v Kraljevini SHS, 1926; Začasni učni program za 1., 2., 3., 4. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, 1928; Učni načrt za prve štiri razrede osnovnih šol, 1946, 1950, 1967). V zvezi z govorom učencev je zanimivo navodilo, ki se pojavi v učnih načrtih za osnovno šolo v 50. in 60. letih in izkazuje podoben koncept, kot ga kasneje, v obdobju strukturalizma, zasledimo v učbenikih Jožeta Toporišiča: »Na spodnji stopnji naj učitelj govori pogovorni jezik, od učencev pa postopoma zahteva, da glasove svoje domače govorice prilagajajo njegovemu jeziku. Do konca srednje stopnje se mora jezik učencev približati učiteljevemu pogovornemu jeziku. Na višji stopnji, do 8. razreda osnovne šole, mora učenec obvladati knjižni jezik in zborni govor, v vsakdanjem življenju pa mora biti navajen na rabo pogovornega jezika« (Objave – Posebna izdaja, 1959; Objave, leto XI, 1960; podobno tudi v Objave, leto VIII, 1966 in Osnovna šola: Vsebina vzgojno-izobraževalnega dela, 1967).

¹³ V poglavju 10 (Viri in literatura) so navedeni vsi pregledani dokumenti, tudi tisti, ki takšnih določb ne vsebujejo.

Str. 21, § 6: O učnem jeziku in o poučevanju v drugem deželnem jeziku razsodi, zaslišavši tiste, kateri šolo vzdržujejo, deželno šolsko oblastvo, držeč se pri tem mej, ustanovljenih v zakonih.

- **Državni zakon o ljudskih šolah z najvažnejšimi izvršitvenimi predpisi všteti dokončni šolski in učni red za obče ljudske in meščanske šole, 1906.**

Str. 3, § 6: enako kot v Zbirki zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, 1895

- **Zbirka važnejših novih naredb in odredb za ljudske in meščanske šole ter učiteljišča v Sloveniji, 1921**

Str. [9]: 2. Ugotavlja se načelo, da bodi izključni učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah slovenski. /.../

Str. 11–12: Nemščina kot drugi jezik na ljudskih in meščanskih šolah in slovenščina kot obvezen predmet na manjšinskih šolah

/.../ Nemščina se kot obvezen predmet takoj odpravi iz vseh ljudskih in meščanskih šol v vsem območju Narodne vlade SHS v Ljubljani. Dovoljena je kot neobvezen predmet /.../.

Namesto nemščine, ki odpade kot obvezen predmet, dobe [v različnih šolah in razredih] slovenski učni jezik /.../, računstvo /.../ in realije /.../.

Glede slovenščine na manjšinskih šolah pa velja: Slovenščina naj se poučuje na manjšinskih šolah kot obvezen predmet /.../.

- **Zbirka zakonov, XXXVI. snopič, 1930**

Zakon o narodnih šolah

§ 42: Učni predmeti v narodnih šolah so:

1. Veronauk z moralnimi nauki;
 2. narodni (srbsko-hrvatsko-slovenski) jezik
- /.../

§ 44: Obči redni pouk v narodni šoli se izvaja v državnem jeziku po učnem načrtu in programu, ki ga predpisuje za vso državo minister za prosveto /.../.

§ 45: V krajih, kjer stanujejo v znatni meri državljani drugega jezika, se otvorijo za njih otroke posebni oddelki osnovne šole. /.../ Pouk v teh oddelkih se izvaja v učenčevem materinem jeziku. V teh oddelkih se poučuje državni jezik kot obvezen predmet.

§ 47: V vseh narodnih šolah poučujejo državni učitelji in ti morajo biti popolnoma vešči državnemu jeziku. To velja tudi za veroučitelje. /.../.

- **Zakon o meščanskih šolah, 1932**

§ 17: V meščanskih šolah se uči:

1. Veronauk z moralnimi nauki,
 2. srbsko-hrvatsko-slovenski jezik,
- /.../.

§ 19: Pouk na meščanskih šolah se uči v državnem jeziku.

- **Zbirka važnejših novih navedb in odredb za ljudske, meščanske, učiteljske in strok. nad. šole, 1938, 1939, 1940**

Str. 175: Učni načrt za strokovne trgovinske nadaljevalne šole:

1. Verouk,
 2. slovenski jezik,
 3. srbskohrvatski jezik,
- /.../.

Str. 176: Učni načrt strokovne nadaljevalne šole za grafične obrte

/.../

6. Narodni jezik [v opombi piše: V dravski banovini slovenski jezik.],
7. Srbskohrvatski jezik.

- **Uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu. Splošni zakon o šolstvu, 1958**

Splošni zakon o šolstvu

12. člen: Na šolah se poučuje v jezikih narodov Jugoslavije.

- **Zakon o izobraževalnih skupnostih in o financiranju vzgoje in izobraževanja v SR Sloveniji. Zakon o srednjem šolstvu, 1967**

Zakon o srednjem šolstvu (Uradni list SRS, št. 18-138/67, 8. 5. 1967)

10. člen (str. 64): V srednjih šolah se poučuje v slovenskem jeziku. Za pripadnike drugih narodov Jugoslavije, ki živijo na območju SR Slovenije, se zagotovi pouk v njihovem jeziku, če se lahko zanje v skladu s pogoji, določenimi s tem zakonom, ustanovijo posebne srednje šole. /.../

- **Predpisi o vzgoji in izobraževanju v SRS, 1974**

[Enako kot zgoraj (1967), tudi člen in objava v UL.]

- **Usmerjeno izobraževanje (Uradni list SRS, št. 11-716/80 z dne 29. 4. 1980), 1981**

Zakon o usmerjenem izobraževanju

18. člen: Učni jezik v usmerjenem izobraževanju je slovenski. /.../

- **Ustava in šolski zakoni, 1993**

Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91)

11. člen: Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. /.../

Zakon o vzgoji in varstvu predšolskih otrok (Uradni list SRS, št. 5/80, dopolnitve v Uradni list RS, št. 8/90 in 12/91-I):

17. člen: Vzgojno delo v vzgojnovarstvenih organizacijah poteka v slovenskem jeziku. /.../

- **Ustava in šolski zakoni, 1995**

Zakon o usmerjenem izobraževanju (Uradni list SRS, št. 11/80, 6/83, 35/89)

18. člen (str. 70): Učni jezik v usmerjenem izobraževanju je slovenski. /.../

- **Šolska zakonodaja, 1996**

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja

2. člen (cilji vzgoje in izobraževanja)

/.../ razvijanje jezikovnih zmožnosti in sposobnosti in ozaveščanje položaja slovenskega jezika kot jezika države Slovenije /.../.

3. člen (učni jezik): Vzgojno in vzgojno-izobraževalno delo v vrtcih oz. šolah poteka v slovenskem jeziku. /.../

Zakon o gimnazijah

8. člen (učni jezik):

Učni jezik v gimnazijah je slovenski. /.../

Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju

8. člen (učni jezik): Učni jezik v poklicnem oz. strokovnem izobraževanju je slovenski. /.../

- **Zakon o gimnazijah, Uradni list RS, št. 1/2007**

8. člen: učni jezik

Učni jezik v gimnazijah je slovenski.

- **Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju, Uradni list RS, št. 79/2006**

6. člen: učni jezik

Učni jezik v poklicnem oziroma strokovnem izobraževanju je slovenski.

- **Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Uradni list RS, št. 16/2007**

3. člen: učni jezik

Vzgojno in vzgojno-izobraževalno delo v vrtcih oziroma šolah poteka v slovenskem jeziku.

5.2.1.2 Učni načrti

- **Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, 1936**

Str. 68: Potrebno je /.../ bez ikakvog potsmeha upozoriti učenike na provincijalizme koje primetimo u njihovom govoru i privikavati ih da govore književnim jezikom. Kod učenika sa sela treba obratiti pažnju na tačnu upotrebu padeža s predlogom, a kod učenika iz varoši na vavarizme (ni mi je poznato, potujem s vozom, idem kod strica, brat od tvog suseda i dr.). /.../

Pri govornim vežbama i kod ostalih predneta treba obratiti pažnju na čist i književni govor /.../.

- **Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije, 1945–46**

A. GIMNAZIJE

Str. 4: Slovenski jezik, 1. razred:

Šolsko berilo: Jasno in pravilno branje. /.../ Ob branju bogatenje besednega zaklada, vzbujanje smisla za lep in dober jezik.

- **Vestnik Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1947**

Učni načrt za gimnazije za šolsko leto 1947/48

III. razred:

Slovnica: Nauk o besedah. Izpeljava, sestava, zložitev. Kratko o narečjih. Omeni naj se indoevropski prajezik in praslovanščina. /.../

- **Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije¹⁴ in višje razrede sedemletk, 1948**

Str. 9: Slovnica, slovniške in pravopisne vaje in utrjevanje slovniškega gradiva: /.../ Primeri morajo biti v sodobnem knjižnem jeziku in idejno pravilni. /.../ Upoštevati je treba krajevne razmere in vaditi zlasti tista pravila, ki delajo dijakom največ težav.

- **Učni načrt za I. in II. razred gimnazije, 1950**

Str. 7: Slovniško znanje ne sme biti skupek mrtvih pravil, temveč sredstvo za resnično obvladanje materinega jezika, za lepo, pravilno, smiselno – ustno in pisмено – izražanje misli.

- **Učni načrt za štirirazredno nižjo gimnazijo, 1951¹⁵**

¹⁴ Nižja gimnazija je bila ustanovljena po drugi svetovni vojni namesto meščanskih šol in dejansko zajema otroke od enajstega do štirinajstega leta starosti (današnji 5. do 9. razred). Učne načrte za nižje gimnazije sem uvrstila med učne načrte za srednje šole, ker se v dikciji in načinu obravnave snovi zelo razlikujejo od učnih načrtov za osnovno šolo iz tega časa.

¹⁵ V besedilu označeno tudi kot 1951a.

Navodila: Slovnisko znanje ne sme biti skupek mrtvih pravil, temveč sredstvo za resnično obvladanje materinega jezika, za lepo, pravilno, smiselno – ustno in pisмено – izražanje misli. Vsa leta načrtno odstranjujemo besede in rekla, ki jih Slovenski pravopis prepoveduje, oziroma odsvetuje, učenci pa naj si sestavljajo ustrezne slovarčke.

Dijak mora, ko dovrši nižjo gimnazijo, knjižni jezik ustno in pisмено resnično obvladati.

/.../ Pri teh [govornih] vajah naj se dijaki vadijo samostojno nastopati ter v lepem in pravilnem jeziku smiselno pripovedovati.

- **Učni načrt za delavske gimnazije, 1951¹⁶**

Slovenski jezik: Smoter pouka (str. 4):

Slušatelji se morajo naučiti smiselno, pravilno in lepo izražati svoje in razumeti tuje misli – ustno in pisмено, to se pravi, obvladati morajo jezik v govoru in pisavi. Dojeti morajo ceno materinega jezika, se ga naučiti ljubiti in spoštovati kot eno izmed znamenj boja za narodno in socialno svobodo v preteklosti in kot eno izmed sredstev graditve socializma v sedanjosti. /.../

Govorne vaje: /.../ To delo [razčlemba in obnova prebranih besedil] naj hkrati z ustvarjanjem marksističnega pogleda na naravo in družbo razvija v slušateljih smisel za lepo, jasno, in vsebinsko povezano pripovedovanje ter čut za lep in pravilen jezik.

- **Osnutek predmetnika za petletno učiteljsko [in prvi povojni učni načrti], 1954¹⁷**

Slovenski seminar:

/.../

7. obravnava praktične slovnice s posebnim poudarkom na obseg in metodo dela v osnovni šoli; tehnika popravljanja slovenskih šolskih nalog; korekturni znaki; naslovi šolskih nalog; praktična uporaba Slovenskega pravopisa; pravorečne vaje; narečja (poudarek na posebnostih), ki jih prinašajo učenci s svojim govorom v šolo in ki jih mora učitelj odpravljati;
8. recitacije, deklamacije; ljudski oder; vaje v recitiranju in deklamiranju. /.../
9. /.../

- **Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, 1954¹⁸**

Str. 8: IV. razred:

Besedni zaklad: Sestavine (domače besede, tujke, izposojenke). Prvotni in preneseni pomen besed. Tropi in figure. Trebljenje barbarizmov, provincializmov in arhaizmov. Knjižni jezik, pogovorni jezik, narečja. Ob vsaki priložnosti dijake opozarjati na dialektične posebnosti njihovega govora in na ustrezne pravilne knjižne oblike.

¹⁶ V besedilu označeno tudi kot 1951b.

¹⁷ V besedilu označeno tudi kot 1954a. Objavljeno v Tomšič, 1955.

¹⁸ V besedilu označeno tudi kot 1954b.

Str. 10–11: Navodila: Slovniško znanje ne sme biti skupek mrtvih pravil, temveč sredstvo za resnično obvladanje materinega jezika, za lepo, pravilno, smiselno – ustno in pisмено – izražanje misli. Vsa leta načrtno odstranjujmo besede in rekla, ki jih Slovenski pravopis prepoveduje oziroma odsvetuje, učenci pa naj si sestavljajo ustrezne slovarčke. /.../

Dijak mora, ko dovrši nižjo gimnazijo, knjižni jezik ustno in pisмено resnično obvladati.

/.../ Pri teh [govornih] vajah naj se dijaki vadijo samostojno nastopati ter v lepem in pravilnem jeziku smiselno pripovedovati.

- **Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi, 1955**

Str. 9: VI. razred

Jezikovna poglavja:

2. Začetek narečnega cepljenja. Nastajanje narečij. Glavne narečne skupine. Primerjava med njimi in določanje neke zakonitosti v razvoju. /.../

3. Kako nastajajo knjižni jeziki. To so narečja višje vrste s svojim razvojem in svojimi zakoni, izraženimi v pravopisu in pravorečju. Konservativnost knjižnega jezika. Oddaljevanje od živega govora. Sredobežne in sredotežne sile v jeziku. Umikanje narečij pred knjižnim jezikom.

Navodila:

Narečja: Dijak naj se zave, da slovenski ljudje govorijo različno. Skuša naj dognati poglobitve posebnosti vsaj tistih narečij, ki so mu bližje, zlasti domačega, in določiti njih razmerje do knjižnega jezika. Učitelj naj črpa narečno gradivo iz tekstov v berilih, iz dialektičnih zbirk, ki so mu pri roki, skuša naj tudi uporabiti radio in vesele večere (Splošno o tem Breznik SS IV, str. 1; SS 1947, str. 40; Ramovš, Dialektološka karta).

/.../

Pravorečje: Dijak naj določi razmerje svojega narečnega izgovora do knjižne izreke. Priporočene so vaje za določevanje vokalne kakovosti in dolžine, pa tudi poudarka. /.../

- **Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta LRS za strokovno izobraževanje, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS, Zavoda za napredek šolstva LRS, Zavoda LRS za strokovno izobraževanje, 1962¹⁹**

Minimalni obseg snovi za gimnazijske učne načrte

Slovenski jezik s književnostjo:

/.../

¹⁹ V besedilu označeno tudi kot 1962a.

Ustno in pismeno izražanje: Raba jezika v družbenem življenju. Narečje. Pogovorni jezik. /.../

- **Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, 1962²⁰**

SLOVENSKI JEZIK S KNJIŽEVNOSTJO

Naloge pouka so:

Pri pouku slovenskega jezika posredujemo učencem spoznanja o njegovem razvoju, zakonitostih knjižnega jezika in njegovih izraznih možnostih (besedni zaklad, slog). /.../

Navodila – jezik:

/.../ Pri temah, ko govorimo o slogu, je treba paziti zlasti na to, da bi se učenci izogibali vsakdanjega govornega izražanja in fraz, skratka, da bi se naučili zbornega govora. /.../

Še vedno prihajajo z gimnazij in drugih srednjih šol absolventi s slabim znanjem materinščine. To je toliko bolj boleče, ker je prvi namen jezikovnega pouka vendarle usposobiti učenca, da bi v govoru in pisavi obvladal materinščino. Kolikor bo po tem učnem načrtu študij literarne zgodovine skrčen, toliko več časa bo za kulturo materinega jezika, izobrazbo jezikovnega čuta učencev in poznavanje zgodovinskega razvoja našega jezika. /.../

Narečja: Učenec naj se zave, da slovenski ljudje govorijo različno. Skušaj naj doživi poglobitve posebnosti vsaj tistih narečij, ki so mu bližje, zlasti domačega, in določiti njih razmerje do knjižnega jezika. Učitelj naj črpa narečno gradivo iz tekstov v berilih, iz dialektičnih zbirk, ki so mu pri roki, skušaj naj tudi uporabiti radio in vesele večere (Splošno o tem Breznik SS IV, str. 1; SS 1947, str. 40; Ramovš, Dialektološka karta).

Pravorečje: Učenec naj določi razmerje svojega narečnega izgovora do knjižne izreke. /.../

UČNI NAČRT

1. razred

Jezikovna poglavja:

Ustno in pismeno izražanje: Raba jezika v družbenem življenju. Narečje. Pogovorni jezik. Knjižni jezik. /.../

4. razred

Zgodovina jezika:

Knjižni jezik in narečja (sredotežna in sredobežna sila). Obilno gradivo za prikaz glavnih narečij. Lokalizmi in elementi iz narečij v knjižnem jeziku med obema vojnoma. Knjižni jezik se čedalje bolj uveljavlja, narečja pešajo (časniki, radio, gledališče, javni nastopi, pomen narodnoosvobodilnega boja in industrializacije v spreminjanju dialektov, ozka povezanost

²⁰ V besedilu označeno tudi kot 1962b.

vse dežele s prometnimi sredstvi). Nastanek nekakšne koiné. /.../ Pogovorni jezik. Pregled današnjega stanja jezika v leposlovju, znanstvena proza in časnikarstvo.

- **Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, 1964**

(enako kot v učnem načrtu Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, 1962)

- **Gimnazija – predmetnik in učni načrti, 1975**

(enako kot v učnem načrtu Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, 1962 in 1964)

- **Predmetni izpitni katalog za maturo: Slovenski jezik in književnost, 1993 (enako tudi v izdajah 1996, 1997 in 1998²¹)**

Skupni (splošni) cilji:

Učenci razvijajo zmožnosti za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenščini, zmožnosti za sprejemanje in doživljanje umetnostnih besedil ter za razumevanje in interpretacijo umetnostnih in neumetnostnih besedil.

Spoznavajo zakonitosti in izrazne možnosti slovenskega knjižnega jezika ter razumevajo, razlagajo in vrednotijo književne pojave v njihovi časovni, prostorski in vzročni povezanosti.

Sprejemajo slovenski jezik in književnost kot najpomembnejši del svoje kulturne dediščine, bistvene za človekovo osebno in narodno identiteto, ter si uzaveščajajo pomen jezika in književnosti za duhovno in tvarno napredovanje posameznika in družbe.

Delni (konkretni) cilji:

Pri sporočanjem pouku se naučijo:

/.../

Razločevati jezikovne zvrsti in jih uporabljati v skladu z govornim položajem, upošteva posebnost naslovnika in sporočanje namen.

/.../

- **Predmetni katalog – učni načrt za slovenščino, 1998²²**

I. Opredelevitev predmeta:

/.../ Dijaki se pri njem usposabljaajo za ustrezno, razumljivo, pravilno in učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v najrazličnejših okoliščinah, za izražanje spoznanj o sebi in svetu, za doživljanje in kritično vrednotenje domače in tuje besedne umetnosti v slovenskem jeziku

²¹ V besedilu označeno tudi kot 1998a.

²² V besedilu označeno tudi kot 1998b.

iz različnih dob in estetskih usmeritev, za dojemanje slovenskega jezika kot državnega jezika v Republiki Sloveniji in enega od razvitih sodobnih jezikov. /.../

II. Predmetni katalog znanj:

1.1 Splošni cilji predmeta:

1. Dijaki se zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebem in družbenem življenju.

/.../

2. Dijaki razvijajo zmožnost sporazumevanja v slovenskem knjižnem jeziku. Poznajo sistemske zakonitosti slovenskega knjižnega jezika in se zavedajo njihovega pomena, zato jih zavestno vključujejo v svoja besedila. Znajo presoditi, ali je v danih sporazumevalnih okoliščinah ustrezna raba knjižnega ali neknjižnega jezika.

/.../

Funkcionalni cilji:

[1. letnik]: Spoznavajo socialne zvrsti in okoliščine njihove rabe. Ugotavljajo posebnosti svojega narečja/pokrajinskega jezika.

[2. letnik]: Iz dejanskih posnetkov govorice najstnikov ugotavljajo značilnosti slenga. Spoznavajo socialne podzvrsti in okoliščine za njihovo rabo.

5.2.2 Analiza šolske zakonodaje in učnih načrtov

Zakonodaja na področju šolstva opredeljuje strukturo šolskega sistema na vseh stopnjah izobraževanja. Zakoni o vsaki stopnji vsebujejo tudi določila o jeziku, ker pa urejajo zadeve na splošno, jezika nikoli ne obravnavajo z vidika zvrsti (oz. oblik jezika). V njih bi bilo torej nesmiselno iskati tradicionalistične in strukturalistične prvine, kar lahko pričakujemo od učnih načrtov.

Pregledani zakoni določajo učni jezik, iz poimenovanja le-tega pa se lepo vidita jezikovna politika in simbolna vloga jezika v različnih zgodovinskih obdobjih. Ker je bilo slovensko ozemlje skozi zgodovino sestavni del drugih držav in je slovenski jezik status učnega jezika pridobil postopoma, slovenščina ni vedno samoumevna: v Avstro-Ogrski zakon določa, da »o učnem jeziku in o poučevanju v drugem deželnem jeziku razsodi /.../deželno šolsko oblastvo« (Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, 1895 in Državni zakon o ljudskih šolah z najvažnejšimi izvršitvenimi predpisi všteti dokončni šolski in učni red za obče ljudske in meščanske šole, 1906), v kratkem obdobju Kraljevine SHS se »ugotavlja načelo, da bodi izključni učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah slovenski« (Zbirka važnejših novih naredb in odredb za ljudske in meščanske šole ter učiteljišča v Sloveniji, 1921), v Kraljevini Jugoslaviji pa zakon zopet ureja učni jezik za vse narode v državi, zato določa, da se pouk izvaja »v državnem jeziku« (Zbirka zakonov, XXXVI. snopič, 1930; Zakon o meščanskih šolah, 1932), oz. v dokumentu iz časa SFRJ »v jezikih narodov Jugoslavije« (Uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu. Splošni zakon o šolstvu, 1958). Do spremembe pride leta 1967, ko zakon določa, da se »v srednjih šolah poučuje v slovenskem jeziku« (Zakon o izobraževalnih skupnostih in o financiranju vzgoje in izobraževanja v SR Sloveniji. Zakon o srednjem šolstvu, 1967). Od tega leta naprej se zakonsko določilo o učnem jeziku ne spreminja več in v skoraj nespremenjeni dikciji do danes določa, da je učni jezik slovenski (prim. Predpisi o vzgoji in izobraževanju v SRS, 1974; Usmerjeno izobraževanje (Uradni list SRS, št. 11-716/80 z dne 29. 4. 1980), 1981; Ustava in šolski zakoni, 1993; Ustava in šolski zakoni, 1995; Šolska zakonodaja, 1996; Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju, Uradni list RS, št. 79/2006; Zakon o gimnazijah, Uradni list RS, št. 1/2007; Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Uradni list RS, št. 16/2007).

Pregledani učni načrti nimajo takšnega časovnega razpona kot šolska zakonodaja, vendar poleg zgodovinskih okoliščin ponujajo vpogled v ožjo jezikovno politiko in njeno izvajanje v različnih obdobjih.

Po pričakovanjih v tradicionalističnem obdobju ne najdemo omembe zvrsti oz. različnih oblik jezika: učni načrti večinoma poudarjajo, da je treba posebno pozornost nameniti čistemu in književnemu jeziku (prim. Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, 1936) ter vzbujanju smisla za »lep in dober jezik« (Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije, 1945–46), čemur naj služi tudi slovnica: »Slovniško znanje ne sme biti skupek mrtvih pravil, temveč sredstvo za resnično obvladanie materinega jezika, za lepo, pravilno, smiselno – ustno in pisмено – izražanje misli« (Učni načrt za I. in II. razred gimnazije, 1950; Učni načrt za štirirazredno nižjo gimnazijo, 1951 in Učni načrt za delavske gimnazije, 1951). Od zvrsti kot jih pojmuje danes, je največkrat omenjen knjižni jezik: k

obvladanju le-tega je šolanje tudi usmerjeno. Narečja so največkrat omenjena zgolj kontrastivno z njim in v zvezi z razlikami (težavami), ki govor dijakov ločijo od knjižnega jezika (prim. npr. Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, 1936 in Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk, 1948) ter v okviru obravnavanja zgodovinskega razvoja jezika: »Kratko o narečjih. Omeni naj se indoevropski prajezik in praslovanščina« (Vestnik Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1947), »Začetek narečnega cepljenja. Nastajanje narečij. Glavne narečne skupine. Primerjava med njimi in določanje neke zakonitosti v razvoju« (Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi, 1955). Posredno ali neposredno je vedno poudarjen glavni cilj šolanja, npr.: »Dijak mora, ko dovrši nižjo gimnazijo, knjižni jezik ustno in pisмено resnično obvladati« (Učni načrt za štirirazredno nižjo gimnazijo, 1951 in Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, 1954). Tradicionalistično je pojmovanje knjižnega jezika kot pravilnega – učitelj naj dijake »ob vsaki priložnosti opozarja na dialektične posebnosti njihovega govora in na ustrezne pravilne knjižne oblike« (Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, 1954, prim. tudi Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta, 1962, 1966, 1975).

Nekakšen prehod k strukturalističnemu pojmovanju razplatenosti jezika predstavljata učna načrta iz let 1954 in 1962 (1962a), ki skupaj s knjižnim jezikom in narečjem omenita tudi pogovorni jezik (pri čemer si lahko samo predstavljamo, kaj je pod tem terminom mišljeno). Ostala navodila in priporočila ostajajo izrazito tradicionalistična, celo zaostrijo pa se navodila o purističnih posegih: »Trebljenje barbarizmov, provincializmov in arhaizmov« (Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, 1954), »Vsa leta načrtno odstranjujmo besede in rekla, ki jih Slovenski pravopis prepoveduje oziroma odsvetuje, učenci pa naj si sestavljajo ustrezne slovarčke. /.../« (Učni načrt za štirirazredno nižjo gimnazijo, 1951; Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, 1954). Zdi se, da je obdobje v začetku petdesetih let glede tega še posebej strogo, saj se poleg takšnih purističnih navodil v učnem načrtu za peti letnik učiteljskega študija pojavi tudi edini odkrit poziv k odpravljanju narečij: v slovenskem seminarju se med drugim obravnava »/.../ narečja (poudarek na posebnostih), ki jih prinašajo učenci s svojim govorom v šolo in ki jih mora učitelj odpravljati /.../« (1954a)²³.

V smislu zvrstnosti ostajajo enako tradicionalistični učni načrti tudi v obdobju, v katerem naj bi se že uveljavil strukturalizem (v raziskavi je strukturalistično obdobje zajeto v učnih načrtih 1962 (a in b), 1964 in 1975, v zadnjih treh gre za popolnoma enako besedilo, malenkostne spremembe so le v razvrstitvi navodil in učnega načrta). Vse tri oblike jezika so samo našteje (v 1962a sta omenjeni celo samo dve: »Narečje. Pogovorni jezik.«), ker pa se jih omenja v okviru »družbenega življenja«, lahko z večjo gotovostjo trdimo, da gre za pojmovanje zvrsti, kot jih poznamo danes. Poudarjena je tudi raba jezika: »Raba jezika v družbenem življenju. Narečje. Pogovorni jezik. Knjižni jezik.« Še vedno je poudarek na obvladovanju zbornega govora (»Pri temah, ko govorimo o slogu, je treba paziti zlasti na to, da bi se učenci izogibali vsakdanjega govornega izražanja in fraz, skratka, da bi se naučili zbornega govora« (1962b,

²³ Pri omenjenem učnem načrtu sicer ne gre za uradni dokument, saj je objavljen v članku kot primer seminarskega načina dela v petem letniku učiteljskega študija po vojni (Tomšič, 1955). Kljub temu sem ga vključila v raziskavo, saj je bil po drugi svetovni vojni v veljavi.

1964, 1975), »Učenec naj določi razmerje svojega narečnega izgovora do knjižne izreke.« (prav tam)) ter zgodovinskem jezikoslovju (»Kolikor bo po tem učnem načrtu študij literarne zgodovine skrčen, toliko več časa bo za kulturo materinega jezika, izobrazbo jezikovnega čuta učencev in poznavanje zgodovinskega razvoja našega jezika.« (prav tam)). Strukturalistične prvine so vidne v funkcionalistični obravnavi knjižnega jezika: »Pregled današnjega stanja jezika v leposlovju; znanstvena proza in časnikarstvo« (prav tam).

Od leta 1975 do 1996 v moji raziskavi primeri učnih načrtov manjkajo, zato je razlika med strukturalističnim obdobjem in obdobjem več jezikoslovnih pogledov toliko bolj vidna. V 90. letih je v ospredje postavljena sporazumevalna zmožnost: »Učenci razvijajo zmožnosti za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenščini, zmožnosti za sprejemanje in doživljanje umetnostnih besedil ter za razumevanje in interpretacijo umetnostnih in neumetnostnih besedil« (Predmetni izpitni katalog za maturo: Slovenski jezik in književnost, 1993, 1996, 1997 in 1998a). Da je poudarek na slovenskem knjižnem jeziku, je povedano v naslednjem odstavku: »Spoznava zakonitosti in izrazne možnosti slovenskega knjižnega jezika ter razumevajo, razlagajo in vrednotijo književne pojave v njihovi časovni, prostorski in vzročni povezanosti« (prav tam). Takoj potem je poudarjena pomembnost te zvrsti v kulturnem in duhovnem smislu: »Sprejemajo slovenski jezik in književnost kot najpomembnejši del svoje kulturne dediščine /.../« (prav tam).

Razvijanje sporazumevalne zmožnosti kot glavni cilj pouka slovenščine pride še bolj do izraza v učnem načrtu iz leta 1998, kjer je že jasno razvidno upoštevanje funkcijskega, pragmatičnega jezikoslovja, besediloslovja in drugih novejših jezikoslovnih spoznanj: »Dijaki razvijajo zmožnost sporazumevanja v slovenskem knjižnem jeziku. Poznajo sistemske zakonitosti slovenskega knjižnega jezika in se zavedajo njihovega pomena, zato jih zavestno vključujejo v svoja besedila. Znajo presoditi, ali je v danih sporazumevalnih okoliščinah ustrezna raba knjižnega ali neknjižnega jezika« (Predmetni katalog – učni načrt za slovenščino, 1998b). Poudarjeno je, da se poučuje sistem slovenskega knjižnega jezika (ne več kar splošno slovenščine ali slovenskega jezika). Tudi ni več glavni cilj, da dijaki knjižni jezik obvladajo, da pridejo torej do končnega, statičnega stanja, ampak je pomembno, da razvijajo sporazumevalno zmožnost; poznajo, se zavedajo zakonitosti slovenskega knjižnega jezika in znajo presoditi, kdaj je ustrezna raba (ne)knjižnega jezika – da se torej znajdejo v življenjski situaciji. Bolj kakor v prejšnjih učnih načrtih je poudarjen simbolni pomen slovenskega jezika: »Dijaki se pri njem usposabljaajo za ustrezno, razumljivo, pravilno in učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v najrazličnejših okoliščinah, za izražanje spoznanj o sebi in svetu, za doživljanje in kritično vrednotenje domače in tuje besedne umetnosti v slovenskem jeziku iz različnih dob in estetskih usmeritev, za dojemanje slovenskega jezika kot državnega jezika v Republiki Sloveniji in enega od razvitih sodobnih jezikov« (Predmetni katalog – učni načrt za slovenščino, 1998b). Zvrsti so obravnavane v današnjem pomenu besede, tako kot so predstavljene v Slovenski slovnici: »Funkcionalni cilji: [1. letnik]: Spoznava socialne zvrsti in okoliščine njihove rabe. Ugotavljajo posebnosti svojega narečja/pokrajinskega jezika. [2. letnik]: Iz dejanskih posnetkov govorice najstnikov ugotavljajo značilnosti slenga. Spoznava socialne podzvrsti in okoliščine za njihovo rabo« (prav tam).

Spremembe v jezikovni politiki, ki se jih da razbrati iz šolske zakonodaje in učnih načrtov, se niso zgodile čez noč. Če letnice veljave učnih načrtov primerjamo s časom trajanja jezikoslovnih tokov, prihaja do razumljivih zamikov, tako da je nek jezikoslovni pogled uveden v šolstvo, ko se v znanosti že začne uvajati nov. Novi jezikoslovni pogledi se v šolstvo prebijajo počasi in postopoma, zato je omejevanje na obdobja, ko naj bi bil določen jezikovni pogled v veljavi in o katerem smo govorili v poglavju 5.1, zgolj okvirno.

V učnih načrtih iz tradicionalističnega obdobja je poudarek na knjižnem jeziku in skrbi za »lep in dober jezik« (Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije, 1945–46, prim. tudi 1950, 1951 a in b, 1954b), kakršne koli druge oblike po pričakovanjih niso omenjene. Izjema so narečja, ki so večinoma obravnavana z zgodovinskega vidika (Vestnik Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1947) oziroma kontrastivno s knjižnim jezikom: na podlagi razlik naj bi učitelj utrjeval znanje knjižnega jezika (prim. Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, 1936; Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk, 1948; Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, 1954; Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi, 1955). Pogovorni jezik kot vmesna oblika oz. zvrst, če temu lahko že tako rečemo, se pojavi v 50. letih (prim. Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, 1954), pojmovanje zvrstnosti, kot jo je prinesla trenutno veljavna slovenska slovnica, pa je prisotno šele od 90. let naprej (prim. Predmetni izpitni katalog za maturo: Slovenski jezik in književnost, 1993, 1996, 1997 in 1998 a in b).

Tradicionalistični pogled na jezik je bil dolgo zelo trdno zasidran v šolskem prostoru in se je po dikciji učnih načrtov sodeč začel mehčati šele z uvedbo tvorbeno-pretvorbne slovnice in pomenskega jezikoslovja, funkcijskega jezikoslovja, pragmatičnega jezikoslovja ter besediloslovja. Spreminjala se je tudi njegova intenzivnost. Vsekakor velja omeniti neverjetno puristično zavzetost v prvi polovici 50. let, ki poziva k sistematičnemu odstranjevanju izrazov, ki jih Slovenski pravopis prepoveduje oz. odsvetuje. V takšnem duhu so bile šolane generacije po drugi svetovni vojni in mogoče moramo prav v tem iskati vzrok za črno-belo presojanje javnega govora, o katerem govori Stabej (2010, 55).

5.3 Socialne zvrsti v srednješolskih učbenikih

Uvajanje novih jezikoslovnih pogledov v šolstvo po navadi v grobem poteka v takem vrstnem redu: najprej se v skladu z jezikovno politiko spremeni učni načrt, nato s kakšnim letom ali več zamude izide učbenik, ki sledi novemu učnemu načrtu in njegovim ciljem. Do takrat pa je pouk prepuščen »domislicam in iznajdljivosti vsakega profesorja« (Barbarič 1996, 13). Upoštevati je treba, da so se profesorji šolali po nekem drugem programu, zato za spremembe potrebujejo čas in izobraževanja. Učbeniki so pri tem v zelo veliko pomoč obojim – učiteljem, ker iz njih dobijo informacijo, na kakšen način praktično podajati snov, in učencem, ker se po njih lahko učijo. Morda so celo bolj pomembni učiteljem, saj vsako pomanjkanje ustreznih učbenikov prej sproži negodovanje pri učiteljih kot pri učencih. V članku Jezikovni pouk v srednji šoli iz leta 1963, ko je bil ravno sprejet nov učni načrt (strukturalistični?), lahko iz ust zaskrbljenih profesorov preberemo: »Za uspešno izvajanje odgovornih in obsežnih nalog /.../ so eden izmed osnovnih pogojev učbeniki za jezikovni pouk. /.../ Za pravopisna in pravorečna poglavja imamo primeren pripomoček v Slovenskem pravopisu 1962, čeprav bi bilo zaželeno, da bi bila raba velike začetnice natančnejše in doslednejše obdelana. Želimo si tudi, da bi čim prej izšla obljubljena šolska izdaja pravopisa, ki bi bil nujen vsakdanji pripomoček dijaku srednje šole. Slovnico imamo samo eno iz l. 1956, ki pa je na knjižnem trgu ni več dobiti. Knjiga sama ni prikladna kot učna knjiga za učence srednjih šol, razen tega je doživela že več odklonilnih kritik /.../. Toda doslej se avtor nove slovnice sodobnega slovenskega knjižnega jezika še ni našel. /.../ In kako naj dvigamo kulturo našega jezika ob tako formalističnem podajanju snovi, ob takem pomanjkanju osnovnih učnih pripomočkov in učil?« (Medved, Varl 1964, 13) Zadrego je rešil Jože Toporišič, čigar prva knjiga nove slovnice je izšla dobro leto kasneje (1965). Čeprav ni bila sprejeta z navdušenjem – očitali so ji preveliko znanstvenost (Dular 1971), precej drugačen pogled na jezik (uvajanje novih pojmov, kot je zborni jezik, drugačna razdelitev sklanjatev, na novo postavljena besedotvorje in besedoslovje ipd.) (Toporišič 1991, Müller 1974), poleg tega je bil problem v nezadostnem izobraževanju učiteljev in nepripravljenosti javnosti za spremembe (Stabej 2010, 242) – so sodobnejši pogledi obveljali. Učbeniki SKJ I–IV so bili z nekaterimi priredbami in variacijami drugih avtorjev ter Toporišiča samega dolgo časa edini veljavni učbeniki za jezik. Tendencia poučevanja sistema jezika se je medtem spreminjala v smeri proti uzaveščenju uporabe jezika z glavnimi cilji: brati, poslušati, pisati, govoriti, vsakič ustrezno prenosniku, naslovniku in jezikovni zvrsti (Barbarič 1996, 13) in veljavno vstopila v šolski prostor s prenovljenim učnim načrtom leta 1995. »Spoznavanje sistema jezika postaja torej sredstvo in ne več glavni namen poučevanja /.../,« pojasnjuje Barbaričeva (prav tam). Problem se zopet pojavi pri učbenikih: »Največji problem pri pouku jezika so *jezikovni učbeniki* (poudarek v izvirniku), ki novim ciljem in metodam pouka ne ustrezajo več. V rabi so še stari učbeniki za usmerjeno izobraževanje (1981), za prvi letnik pa Toporišičev Slovenski jezik in sporočanje z znanim problemom pretežkega metajezika in slabo prilagojenostjo ciljem. Obstaja tudi vrsta alternativnih učbeniških gradiv in jezikovnih vaj državnih in privatnih založb, ki imajo svoje prednosti in pomanjkljivosti, predvsem pa jim manjka strokovne celovitosti in kontinuitete. Jezikovni pouk je tako zaradi učbeniškega nereda prepuščen domislicam in iznajdljivosti vsakega profesorja« (prav tam).

Na učbenike v skladu s tem programom je bilo treba čakati vse do leta 1999, leto zatem, ko je bila izvedena še ena obsežna prenova učnih načrtov. Takrat je izšel prvi del učbeniškega sklopa Na pragu besedila, pozneje so mu sledili še drugi.

Trenutno pa glede na družbene potrebe učbeniki tretjega obdobja ne zadoščajo več, zato so v izdelavi novi, ki bodo vključevali tudi nove pristope (prim. Rozman, Krapš Vodopivec 2011).

5.3.1 Analiza srednješolskih učbenikov

Ugotovili smo že, da se socialne zvrsti pod tem ali kakšnim drugim imenom pred pojavom strukturalizma niso pojavljale. Obstajala pa je zavest o različnih »oblikah« govora (in sicer samo na ravni govorjenega jezika, pisnega si sploh ni bilo mogoče predstavljati drugače kot knjižnega). Poimenovali so jih z nekaterimi izrazi, ki so pozneje prišli v teorijo socialne zvrstnosti (npr. knjižni jezik, pogovorni jezik, narečja, zborni govor). Teorija socialne zvrstnosti, kot jo poznamo danes, pa se je pojavila s strukturalizmom.

Že hiter pregled njene predstavitve v učbenikih in slovnica pokaže, da se sama teorija od takrat naprej ni veliko spremenjala. Z upoštevanjem, da so se spremenile družbene okoliščine in tudi način poučevanja, pa lahko postavimo hipotezo, da se je spremenilo dojemanje zvrsti v prid večjega zavedanja primernosti glede na okoliščine. V tradicionalističnem obdobju je bil knjižni jezik pojmovan kot edina zvrst slovenskega jezika, ki je bila deležna pozornosti in obravnave jezikoslovcev, t. i. pravi slovenski jezik, sklepamo pa, da se tudi v strukturalizmu tak pogled ni bistveno spremenil. Zvrsti kot oblike jezika, primerne glede na različne okoliščine in namen sporočevalca, so začeli bolj poudarjati v tretjem obdobju več jezikoslovnih pogledov, ko je kot učna metoda prišla v ospredje analiza neumetnostnega besedila. Ker pa so tudi ta besedila večinoma v knjižnem jeziku, je mogoče, da na tak ali drugačen način še vedno pronica na plan ideologija o enem samem slovenskem jeziku, ki je v resnici knjižni jezik.

Kako je teorija socialnih zvrsti predstavljena v učbenikih za srednje šole? Se predstavitve razlikujejo med učbeniki za gimnazijo in tistimi za srednjo poklicno šolo? Da bi to preverila, sem pregledala nekatere učbenike za srednjo poklicno šolo in gimnazijo iz različnih obdobj.

Pri pregledu učbenikov sem se osredotočila na dve hipotezi:

- Knjižni jezik je tudi v teoriji socialnih zvrsti, ki predvideva enakovrednost vseh jezikovnih oblik, privilegiran. Iz predstavitve socialnih zvrsti v učbenikih se da razbrati pomembnost/privilegiranost knjižnega jezika.
- V učbenikih za poklicne šole je privilegiranost knjižnega jezika kot edinega »pravega« zelo odkrito poudarjena, medtem ko je v učbenikih za gimnazijo bolj upoštevana enakovrednost različnih oblik jezika.

Vse pregledane učbenike so za šolsko rabo potrdili pristojni uradi. Skušala sem izbrati take, ki so se v šolah največ uporabljali. Nekatere so pri anketnem vprašanju Katere učbenike ste uporabljali v šoli? navedli anketiranci sami – ti so v raziskavo zagotovo uvrščeni. Na uporabo

drugih sem sklepala glede na prebrano literaturo. V pregled sem torej vključila naslednje učbenike:

1. Tradicionalistično obdobje:

Anton Bajec, Rudi Kolarič, Mirko Rupel, (Jakob Šolar): Slovenska slovnica. Ljubljana: DZS, 1956.

2. Strukturalistično obdobje:

Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik I. Maribor: Obzorja, 1965.

Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik II. Maribor: Obzorja, 1974.

Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik III. Maribor: Obzorja, 1967.

Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik IV. Maribor: Obzorja, 1970.

Vera Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe. Maribor: Obzorja, 1976.

Jožica Bibič, Janez Dular, Vena Kušljan, Alenka Okorn, Zinka Zorko, Ivo Zrimšek, Janko Čar, Rafka Kirn, Vera Mrdavšič: Slovenski jezik in stilistika (srednje usmerjeno izobraževanje). Ljubljana: Univerzum, 1979.

Mihael Glavan, Vera Gregorač, Marija Kolar: Slovenski jezik in književnost. Učbenik za 1. in 2. letnik skrajšanih programov. Maribor: Obzorja, 1986.

Janez Dular, Rafka Kirn, Marija Kolar, Breda Pogorelec, Ivo Zrimšek, Tine Logar: Slovenski jezik I. Maribor: Obzorja, 1991.

Jože Toporišič: Slovenski jezik in sporočanje 1. Maribor: Obzorja, 1994.

3. Obdobje več jezikoslovnih pogledov:

Martina Križaj Ortar, Marja Bešter, Mojca Poznanovič, Mojca Bavdek, Marija Končina: Na pragu besedila 1. Učbenik za 1. letnik gimnazij, strokovnih in tehniških šol. Ljubljana: Rokus, 1999. (kasnejše izdaje: Martina Križaj Ortar, Marja Bešter, Mojca Poznanovič, Mojca Bavdek, Marija Končina, Darinka Ambrož, Stanislava Židan: 2000–2012).

Mateja Gomboc: Besede 1. Učbenik za slovenski jezik v 1. letniku triletnih poklicnih šol. Ljubljana: DZS, 2001.

Dragica Debeljak, Jožica Jožef Beg: Slovenski jezik: učbenik za slovenščino v 1. in 2. letniku nižjega poklicnega izobraževanja. Ljubljana: DZS, 2004.

5.3.1.1 Anton Bajec idr.: Slovenska slovnica, 1956

Slovnica štirih oziroma treh avtorjev (Anton Bajec, Rudi Kolarič, Mirko Rupel; Jakob Šolar iz političnih vzrokov ni bil omenjen) – Slovenska slovnica 1956 – je tipična slovnica tradicionalističnega jezikoslovnega pogleda, usmerjena v historično preučevanje in poučevanje jezika, v enost knjižnega jezika in purizem. Sicer nas zanima morebitna uporaba oz. zavedanje zvrstnosti v njej, vendar se vseeno ustavimo ob vzrokih za takšno pomembnost enosti (knjižnega) jezika. Stabej takšen pojav razlaga z utrjevanjem zavedanja narodnosti ter državotvornostjo: »V slovenski zgodovinski izkušnji (kot diskurzivno oblikovani kolektivni predstavi) ima jezik pomembno mesto v nastajanju slovenske narodnosti in posledično tudi državnosti« (Stabej 2010b, 50). Enotnost/monolitnost knjižnega jezika je dajala občutek varnosti, stabilnosti, še posebej ob misli na prednarodne čase, v zvezi s katerimi prevladuje predstava o hudi zapostavljenosti slovenščine in njenih govorcev (prav tam). Uvod v Slovensko slovnico (ki že z imenom nakazuje, da gre za slovnico slovenskega jezika, čeprav je v resnici slovnica knjižnega jezika) je temu primerno dramatičen in zanosen, iz marsikaterega navodila oz. opisa jezika pa se lahko razume, da je knjižni jezik edini res pravi in dovolj dober za omikanega človeka (prim. npr. citat pri obravnavi slovenskih narečij: »Preprosti ljudje ne govoré knjižne slovenščine, marveč svoje narečje« (SS 1956, 74)).

Jasna navodila o tem, kaj je (v govoru) dovoljeno in kaj ne ter zakaj so narečja nekaj, česar se je treba sramovati, najdemo v poglavju o izposojenkah: »Vseh /.../ besed jezik ni utegnil toliko prebaviti, da bi bile postale vredna in potrebna sestavina. Mnoge med njimi so ostale kar nepredelane, da se rabijo vseppek kot nepregibni pridevniki in prislovi: *glih*, *žleht*, *žiher*, *fajn*, *fovš*. To so mlade izposojenke iz nemščine. V narečjih jih je vse polno. Ohranile so germanski obraz, zatorej niso naše in niso dovoljene ne v knjižni ne v vsakdanji rabi. /.../« (SS 1956, 79). Prepoved uporabe mladih izposojenk iz nemščine v duhu purizma ni omejena samo na knjižni jezik, ampak tudi – če povemo z besedami iz slovnice – na vsakdanjo rabo. Kaj je s tem izrazom mišljeno, ne vemo natančno, vsekakor pa je nekaj drugega kot knjižni jezik.

Zvrsti ali obstajanja različnih oblik jezika slovnica ne omenja, prav tako ne zasledimo zavedanja, da je v slovnici opisani sistem samo eden izmed večih, ki sestavljajo jezik. To nam potrjujejo tudi prepovedi rabe nekaterih zloženek: »Seveda niso dovoljeni po nemščini suženjsko prikrojeni primeri *hvalevreden*, *milostipoln*, *čudapoln*, *hvalepoln*, prav je *pohvalen*, *milosten* ali *milosti poln*, *čudovit*, *grozen*. /.../ Napačno je napravljena zloženka *nadebuden*, prav je *nadobuden*, ker je v zloženkah vezni vokal -o-. Prav tako ni dopustno rabiti po nemškem napravljene *zrakotesen*, *vodotesen*, *ognjavaren*, *ognjetrden*, ker nimajo stavčnega pomena; pravilno se glase: *neprodušen*, *vododržan* ali *neprepusten*, *varen pred ognjem*, *nepregoren*« (SS 1956, 131). Še največ se pojavlja nasprotje med knjižnim jezikom in narečji, kjer je prvo znak omikanega človeka, drugo pa značilnost preprostih ljudi. V poglavju o pravorečju je uporabljen tudi izraz (slovenski) zborni govor, s katerim je označen govor, kakor se ga po pravilih da naučiti iz slovnice in je drugačen od narečnega.

5.3.1.2 Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik

Prvi del Slovenskega knjižnega jezika (SKJ) je izšel leta 1965 in že v prvem poglavju prinaša eno izmed strukturalističnih novosti: zvrsti jezika. Največ prostora je zvrstem namenjenega v prvi knjigi, po malem pa so obravnavane v vseh štirih. Ker je avtor knjige pisal sproti, je opazno zorenje spoznanj; tako npr. v prvi knjigi začne z obravnavo zemljepisnih narečij, nadaljuje s knjižnim jezikom, ki ga imenuje tudi pisni jezik, in konča s pogovornim jezikom, ki mu pomeni most med knjižnim jezikom in narečji. Omeni tudi sleng ali žargon. V drugi knjigi omenja pesniško zvrst jezika, ki jo glede na vezanost besede sopostavlja za opozicijo prozni – slednjo podrobneje opredeli v tretji knjigi, kjer jo razdeli na umetnostni in neumetnostni jezik, pod neumetnostnega pa uvrsti danes t. i. funkcijske zvrsti jezika (praktično sporazumevalni, praktično strokovni, publicistični in znanstveni jezik). V četrti knjigi se zopet vrne h knjižnemu jeziku, ki ga tukaj razdeli na zbornega in pogovornega. Na podlagi razlik skuša opredeliti obe zvrsti, poleg njih pa omeni tudi pokrajinski (ljubljski) pogovorni jezik.

Poglejmo glavne poudarke obravnave po posameznih knjigah.

SKJ I v prvem poglavju z naslovom Slovenski jezik in zvrsti jezika najprej opredeli **pojmem slovenskega jezika**: to ni monolitna pojavna enota, ampak je skupek različnih oblik enega samega – slovenskega – jezika. »Kadar za koga rečemo, da govori slovensko, hočemo s tem povedati, da govori poseben, samosvoj jezik, ki ga je treba ločiti od drugih, npr. od hrvaškega, italijanskega, angleškega itd. Pri tem je vseeno, ali kdo govori knjižno ali v kakšnem narečju, saj pojem slovenski jezik obsega vse oblike tega jezika: knjižno, narečno, pogovorno, strokovno ... Izraz slovenski jezik je pravzaprav samo pojem, podoben npr. pojmu iglavcev: kakor je iglavci vedno le ali smreka ali bor ali jelka ali macesen ..., tako je tudi slovenski jezik vedno le ali knjižni ali narečje kakega kraja ali pokrajine ali posebne plasti slovenskega prebivalstva (npr. meščanska govorica), stanovske skupine (npr. latovščina, poseben jezik mladinskega tropa), starostne skupine (npr. otroški govor) itd. /.../« (SKJ I, 1965, 11).

Nadalje opredeli **zemljepisna narečja**. Definira jih kot »posebne oblike kakega jezika na čisto določenem zemljepisnem področju« (prav tam). Našteti so osem narečnih skupin (koroška, primorska, rovtarska, gorenjska, dolenska, štajerska, panonska in (mešana) kočevska), v vajah pa so podana tudi narečno zapisana besedila nekaterih narečij z razlago, kako se tako besedilo bere, in s knjižnim pomenom narečnih besed (SKJ I, 11–17).

V podpoglavju z naslovom **Knjižni jezik** iz narečij preko meščanskega govora izpelje nastanek in definicijo knjižnega jezika, ki ga imenuje tudi **pisni jezik**. »Najobičajnejša oblika [zemljepisnega narečja] je prvotno ali pa še sedaj govorica kmeta. /.../ Če je na ozemlju takega narečja mesto, je meščanska govorica sicer podobna obdajajoči jo kmečki, vendar se loči od nje v tem in onem. /.../ Ker so v mestih (ali mestnih naselbinah) navadno višje upravne ustanove, npr. sodišča, zemljiške knjige, okraj, vlade itd., veljajo njihovi odloki in zakoni tudi na deželi. /.../ Jezik odločb, zakonov, dopisov in knjig se tudi sam v tem in onem prilagaja svojemu širšemu zaledju, to pa zato, da bi ga razumeli na čim večjem področju in ga sprejeli za svojega. Jezik, ki ga za medsebojno pisno in govorno sporazumevanje rabi dalj

časa širši krog ljudi, imenujemo *p i s n i a l i k n j i ž n i j e z i k*« (18). V nadaljevanju razmišlja o razkoraku med knjižnim ali pisnim jezikom in vsakdanjo govorico ter kako te razlike zmanjšati.

Za **pogovorni jezik** pravi, da »ni ne knjižni jezik ne zemljepisno narečje, čeprav je po svoje odvisen od obeh« (SKJ I 18). Nastane pa takrat, »kadar sta knjižni jezik in vsakdanja govorica ljudi dokaj različna« (prav tam). »Iz knjižnega jezika si v glavnem ohranja sklanjatev in spregatev, tvorbo besed, veznike in glasove, iz narečja pa prevzema izgovorni način glasov in stavkov, nekatere oblike, posebno vezavo besed in precej izrazov, ki jih knjižni jezik zametuje (izposojenke in pokrajinske besede)« (prav tam). Pogovorni jezik naj bi bil torej nekakšna vmesna zvrst med knjižnim jezikom in narečji. V nadaljevanju avtor pravi, da obstajajo razlike med pogovornimi jeziki posameznih pokrajin, najpomembnejši je seveda ljubljanski pogovorni jezik. Obstoj knjižnega jezika utemeljuje z vsepovezovalno vlogo za slovenski narod, zaradi česar se tudi ne sme preveč približati pogovornemu jeziku. Opozarja tudi na neprimernost uporabe pogovornega jezika v javnosti, saj se s tem »škodljivo oddaljimo večini, ki od javnega nastopajočega upravičeno pričakuje čiste knjižne besede« (prav tam, 20).

V naslednjem podpoglavju je obravnavan **sleng ali žargon**, to je po avtorjevem mnenju »inačica knjižnega ali kateregakoli narečja, v kateri kar mrgoli besed in izraznih načinov, značilnih samo za posamezne poklice ali družbene skupine« (prav tam, 20). Kot primer so naštetih zdravniki, vojaki, dijaki in študentje, tatovi, gangsterji ... Tako kot pri pogovornem jeziku je tudi tu poudarjena primernost oz. neprimernost glede na okoliščine: sleng je sprejemljiv v skupini, kjer je nastal, v vsakdanji govorici pa je »precej nemogoč« in govorca »imajo normalni ljudje za malo prifrknjenega, če ne za nevljudnega« (prav tam).

Glede na današnjo shemo socialnih zvrsti, kot jo je avtor domislil kasneje, opazimo precej razlik, h katerim se bomo še vrnili v nadaljevanju.

V SKJ II je od zvrsti omenjena samo **pesniška zvrst jezika** (II. poglavje). Ker ni nobene razpredelnice ali tabele, ki bi shematično prikazala razporeditev zvrsti, njeno vlogo razumemo šele z razlago v III. poglavju SKJ III, kjer avtor obravnava **prozne zvrsti jezika**. Takole pravi: »Razlika nasproti vezani besedi je pri proznem jeziku očitna: tam so naglasi razporejeni po določenem vzorcu (po metrični podlagi – stopični in vrstični, tudi kitični), v prozi tega načeloma ni. /.../ Prozni govor je torej v vsem tem načeloma bližji vsakdanjemu govornemu jeziku /.../. Glede na to, čemu služi, prozni jezik delimo na umetnostni in neumetnostni. V neumetnostnega pa gredo praktično sporazumevalni, praktično strokovni, publicistični in znanstveni« (SKJ III, 95). V pesniško zvrst jezika sodi torej vezana beseda, v prozo pa (večinoma) nevezana, slednja zvrst se deli na umetnostni in neumetnostni jezik. V nadaljnji delitvi in obravnavi neumetnostnih zvrsti prepoznamo t. i. funkcijske zvrsti jezika, kot jih poimenujemo danes.

V SKJ IV se avtor v III. poglavju posveti pogovornemu jeziku. Obravnava ga kontrastivno z **zbornjo zvrstjo knjižnega jezika**. To je pojem, ki prej ni bil omenjen v nobeni od knjig, pa se kljub temu tukaj pojavi kot zelo samoumeven in daje vtis, da bi ga bralci že morali poznati: »Slovinci imamo poleg najvišje, t. i. zborne zvrsti knjižnega jezika, še pogovorno« (SKJ IV,

61). Najprej se osredotoči na zborni zvrst knjižnega jezika in jo podrobneje opiše. Glede na površen opis knjižnega jezika v SKJ I je opis zbornega jezika precej bolj strokovno razdelan. Najprej so opredeljeni nosilci (»/.../ pisci strokovnih in znanstvenih knjig, pisatelji in pesniki ter prevajalci; ljudje, ki s članki in razpravami oskrbujejo dnevne in druge periodične časopise; tisti, ki v podjetjih in ustanovah – kulturnih, političnih, družbenih – skrbijo za uradno pisno obveščanje in za najraznovrstnejšo /.../ dokumentacijo /.../« (prav tam)), poudarjena je prvenstvena pisnost, seveda (sic) pa tudi govorjenost, s čimer je mišljeno branje, recitiranje, deklamiranje, obnavljanje napisanega na pamet ter tudi prosto govorjenje (»/.../ učitelji in učenci vseh stopenj, predavatelji pred izobrazbenim, športnim in drugačnim javnim zborom, politiki pred političnim zborom« (prav tam, 62)). Podane so okoliščine uporabe zbornega knjižnega jezika: »Zborni obliko knjižnega jezika, skratka, uporabljamo zmeraj takrat, kadar imamo pred seboj nekaj javen zbor poslušalcev, še posebej, če so poslušalci izobrazbeno, narečno ali socialno neenaki« (prav tam). Kot značilnost zborni zvrsti knjižnega jezika je navedena tudi njegova raziskanost in kodificiranost v priročnikih ter zato večja ustaljenost.

Razlago **pogovornega knjižnega jezika** avtor gradi na primerjavi z zbornim. Pravi, da je »razlika med obema zvrstema /.../ v izreki, oblikoslovju, skladnji in besedju s frazeologijo vred. Najbolj očitna je razlika prav v izreki« (prav tam 61). Poudarjena je govorjenost: pogovorni jezik se uporablja predvsem v dialoških situacijah in v glavnem v privatnem okolju. Kot nosilci pogovornega jezika so navedeni strokovnjaki, ki se pogovarjajo o katerikoli problematiki, potniki na vlaku, v avtobusu, letalu ali na ladji, »tako se potniki sporazumevamo s sprevednikom, prodajalcem vozovnic ali vstopnic, kupec s prodajalcem, bolnik z zdravnikom, nadrejeni s podrejenim na delovnem mestu /.../; tako kramljamo v kavarni ali privatnem stanovanju o zadevah kulture, civilizacije, politike in tehnike; dostikrat tudi reporter z radia ali televizije z intervjuvancem športnikom, samoupravljalcem, lahko tudi s kulturnim delavcem ipd.« (prav tam, 62). Nakazano je, da je ta govorica v veliki meri močno narečno obarvana, da pa se je v srednje izobraženih krogih približala slovenskemu zbornemu govoru. Prav tako je omenjeno, da so pogovorni jezik slovenski jezikoslovci do sedaj nakazali le splošno, izraženo pa je tudi mnenje, da bi moral biti med govorniki po vsej Sloveniji enak. Na podlagi besedila z naslovom Pomenek v gostilni, ki je zapisano v štirih variantah, v obliki zbornega jezika, splošnega pogovornega, pokrajinskega pogovornega in zemljepisnega ljubljanskega narečja, so določene glasovne in oblikoslovne značilnosti, naglas, pisava, skladnja in besedje splošnega pogovornega jezika. Ker je poudarjeno, da je »kakor zbornemu/.../ tudi splošno-slovenskemu pogovornemu jeziku njegova najnaravnejša podlaga jezik zemljepisnega, političnega in kulturnega središča Slovenije, tj. jezik Ljubljane in njene okolice« (prav tam, 63), je podan tudi krajši opis pokrajinskega (ljublanskega) pogovornega jezika. Za ostale pokrajinske jezike avtor pravi, da so radi enaki narečju, zato jih ne obravnava posebej (73).

V primerjavi s kasnejšimi učbeniki in slovnico istega avtorja (za razlago zvrsti v Slovenski slovnici glej poglavje 2.4) vidimo, da so njegova spoznanja zorela; tako je knjižni jezik npr. razdelil na zborni in knjižnopogovorni. Pokrajinske pogovorne, ki jih je začel obravnavati kasneje, ter narečja (in mestne govorice) je uvrstil med neknjižne. Dodal je

interesne zvrsti: sleng, žargon, argo, ki jih tukaj omenja samo v prvi knjigi, pa še tam ni meje med njimi. Delitev knjižnega jezika na zbornega in pogovornega je že v času izida SKJ IV sprožila številne polemike in skrbi (prim. J. Müller 1974, intervjuji z avtorjem v Toporišič 1991, Dular 1971 idr.) in v veliki meri še danes ni rešena (prim. poglavje 4).

Kljub takšnemu in drugačnemu odporu, ki se je med učitelji in profesorji pojavil ob izidu Toporišičevih učbenikov (prim. Toporišič 1991), so bili ti od začetka edini, ki so v šolsko okolje prinašali nov jezikoslovni pogled. Zaradi prevelike znanstvenosti in pretežkega metajezika za dijake (prim. Dular 1971) so sčasoma nastale »redidaktizacije« teh učbenikov, prilagojene za dijake srednjih poklicnih, tehniških in drugih šol. Ker so jih pisali različni avtorji, se tudi pri pojmovanju socialnih zvrsti pozna različen pogled na problematiko.

5.3.1.3 Vera Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe

Učbenik za slovenski jezik Vere Remic Jager je bil namenjen dijakom v poklicnih, tehniških in drugih šolah za gospodarstvo in družbene službe, izšel pa je pri založbi Obzorja v Mariboru leta 1976.

Socialne zvrsti slovenskega jezika so tako kot v SKJ I obravnavane na začetku učbenika in podajo razlago, da »slovenski jezik obsega tele socialne zvrsti: narečja, knjižni, zborni in pogovorni jezik ter jezik posebnih plasti slovenskega ljudstva (stanovski govor, dijaška govorica ipd.)« (13). Po tem vrstnem redu so tudi obravnavane.

Prikaz **narečij (dialektov)** je podan prvi. Nikjer ne najdemo definicije, kaj narečja so, njihov nastanek pa je razložen preko zgodovinskega razvoja od naselitve »slovenskih plemen« do današnjih osmih narečnih skupin. Na kratko so obdelane razlike med narečji v glasovju, naglasu, besedišču, oblikah, skladnji in stavčni melodiji (14–17).

Knjižni jezik je definiran enako kot v SKJ I: »Jezik, ki ga za medsebojno pisno in govorno sporazumevanje uporablja dalj časa širša ljudska skupnost, imenujemo **pisni** ali **knjižni jezik**« (17). Poudarjeno je, da si ga ustvari vsak omikan narod. Navedene so okoliščine uporabe knjižnega jezika: »V njem so pisane strokovne, znanstvene, in leposlovne knjige ter revije, časopisi in uradni dopisi, poslovna in zasebna pisma ipd. Uporabljajo ga: radio, televizija, šole, razne družbene, znanstvene in kulturne ustanove itd.« (18). Podane so tudi štiri značilnosti knjižnega ali pisnega jezika v primerjavi z vsakdanjo govorico: ustaljenost, enotnost, razčlenjenost in večplastnost. Poudarjeno je, da sta kljub razlikam »knjižni jezik in vsakdanja govorica v stalni zvezi« in da se tako »v knjižnem jeziku uveljavljajo pokrajinske jezikovne značilnosti, vsakdanjo govorico pa oplajajo in bogatijo knjižne oblike« (18).

Zborni jezik je razumljen in predstavljen tradicionalistično: »Govorno obliko knjižnega jezika imenujemo **zborni jezik**« (19). Pravzaprav je termin zborni jezik uporabljen samo tukaj, naprej se uporablja izraz zborna izreka. Njen razvoj je predstavljen od Trubarja do sodobnega pravorečja, izpostavljena pa je tudi takratna pravorečna problematika v zvezi z določanjem

naglaševanja. Za okoliščine uporabe zborne izreke so navedeni šola, predavanja, radio, televizija, nekatere vrste filma in zlasti gledališče, rečeno pa je tudi, da je podlaga zbornega jezika govor Ljubljane.

Pogovorni jezik je definiran kot »nekakšna vmesna oblika slovenščine med narečjem in knjižnim jezikom; ima pa bolj ali manj vidne sledove obdajajočih ga narečij; je torej narečno obarvan, ni pa narečen« (20). Poudarjeno je, da je »v izgovorjavi manj skrben kot knjižni jezik«, njegove posebnosti pa so v izgovorjavi in glasovju, besednem zakladu, oblikah, stavku in slogu. Ker nadalje piše, da je najvažnejši od vseh pogovornih jezikov ljubljanski, bi lahko sklepali, da je pod izrazom pogovorni jezik mišljeno nekaj podobnega, kot se da razumeti pod današnjim pojmom pokrajinski pogovorni jezik, še posebej, ker pri navajanju značilnosti za pogovorni jezik v zgoraj navedenih kategorijah omenja tudi štajerski pogovorni jezik.

Kot pogovorni jezik nižje vrste je omenjen tudi **žargon**. Njegova opredelitev sloni na primernosti uporabe glede na okoliščine: »Posamezni poklici in družbene plasti v posebnih razmerah skupnega dela in življenja izoblikujejo govorico, v kateri imajo besede poleg navadne vsebine še vsebino položaja, v katerem se uporabljajo« (24). Poudarjena je sprejemljivost v okolju, v katerem je nastal, zunaj njega pa je uporaba žargonskih besed nesprejemljiva in nerazumljiva, nikakor pa se ne uporablja v knjigah, »razen kadar hočemo z njim označiti kakega junaka določenega okolja ali poklica« (25). Kot primeri skupin, ki uporabljajo žargon, so navedeni dijaki in študentje, vojaki, strokovnjaki in delavci raznih strok, tatovi in gangsterji, partizani, omenjena sta tudi aktivistični in politični žargon.

Čeprav učbenik obravnava zvrsti in navaja tudi okoliščine njihove uporabe, se zdi, da avtorici koncept soobstajanja več enakovrednih oblik jezika v okviru slovenskega jezika ni popolnoma jasen. V poglavju o knjižnem jeziku zasledimo nedvoumne namige, da je knjižni jezik večvreden. Ko ga primerja z narečji, pravi, da »se ne sklada z nobenim narečjem, ne preteklim ne današnjim, vendar je kljub temu živ organizem – višja, prečiščena stopnja ljudskega jezika /.../« (18). Poleg še nekaterih podobnih namigov v besedilu je večvrednost knjižnega jezika izražena v vajah in vprašanjih, kjer sprašuje, kaj vse se uveljavlja v knjižnem jeziku in kaj »bogati ter plemeniti vsakdanjo govorico«. Naloga pa zapoveduje, naj dijak s svojimi besedami zapiše »v lepem knjižnem jeziku« kratko poročilo, ki ga je slišal »v radiu« (prav tam).

Knjižni jezik je poleg tega vsaj delno razumljen kot pisni jezik, medtem ko je zborni jezik (zborna izreka) razumljen kot govorni knjižni jezik (avtorica pri tem ni popolnoma dosledna: pri pogovornem jeziku poudarja, da je to »vmesna oblika slovenščine med narečjem in knjižnim jezikom« ter da je »v izgovorjavi manj skrben kot knjižni jezik« – če bi bila dosledna, bi morala upoštevati, da gre za govorjenje in torej za razliko med zbornim in pogovornim jezikom, ne pa med knjižnim in pogovornim). Pogovorni jezik je pojmovan kot vmesna stopnja med narečjem in knjižnim jezikom, vendar glede na opredelitve bližje pokrajinskim kot kakšnemu splošnopogovornemu. Nikjer nista omenjena sleng in argo oz. latovščina, ampak je vse skupaj zajeto pod pojmom žargon.

Kljub več terminom avtorica še vedno uporablja izraz »vsakdanja govorica« ali »ljudska govorica«, kar napeljuje na sklep, da tudi na novo uvedeni pojmi niso bili popolnoma jasni in

da so tudi pisci učbenikov to teorijo razumeli kot model, ki se ga je pač treba naučiti, ni pa imela v ozadju nobenega pravega razumevanja.

5.3.1.4 *Jožica Bibič idr.: Slovenski jezik in stilistika*

Učbenik, ki so ga sestavili Jožica Bibič, Janez Dular, Vena Kušljan, Alenka Okorn, Zinka Zorko, Ivo Zrimšek, Janko Čar, Rafka Kirn in Vera Mrdavšič je z naslovom Slovenski jezik in stilistika izšel pri založbi Univerzum v Ljubljani leta 1979 in je bil namenjen dijakom srednjega usmerjenega izobraževanja. Zvrsti so v njem predstavljene popolnoma drugače kot v prejšnjem, na kar mogoče vpliva tudi dejstvo, da ga je pisalo več avtorjev, izmed katerih je večina še danes priznanih jezikoslovcev.

V poglavju Zvrsti slovenskega jezika je najprej opredeljen slovenski jezik oziroma slovenščina kot »vsa jezikovna sredstva in vsa besedila, ki jih pri medsebojnem sporazumevanju uporabljajo /.../ pripadniki slovenskega naroda skupaj /.../« (23). Iz tega je izpeljana definicija jezikovnih zvrsti: »Vsako tako skupino jezikovnih sredstev, posebej ustvarjenih in primernih za sporočanje v določenih okoliščinah (z upoštevanjem govorceve družbene in pokrajinske pripadnosti, izobrazbe, starosti, namena sporočanja idr.) imenujemo jezikovna zvrst« (prav tam). Posebej je poudarjeno, da veliko jezikovnih sredstev lahko uporabljamo v skoraj vseh okoliščinah, nekatera pa so vendarle primerna samo v določenih, npr. dečva, čecha ...

Socialne zvrsti so utemeljene na jeziku, ki »na zanimiv način kaže družbena (socialna) razmerja«, definirane pa glede na to, »kdo jih [jezikovna sredstva in besedila] navadno uporablja, kakšen je njegov trenutni družbeni položaj in ugled, poklic, pokrajinska pripadnost« (prav tam). Glede terminov se tudi tukaj pojavi zmeda, saj se namesto izraza knjižni jezik uporablja samo izraz zborni jezik, namesto knjižnopogovornega pa izraz splošni pogovorni jezik. Kljub temu je enkrat omenjen tudi knjižni jezik s pojasnilom, da »tako s skupnim imenom pravimo zbornemu in knjižnopogovornemu jeziku« (24). Shemo bi po razlagi v tem učbeniku lahko naredili na naslednji način: na eni strani je zborni jezik, na drugi narečje, vmes pa je pogovorni jezik, ki ga avtorji razdelijo na splošni pogovorni (blizu zbornemu jeziku) in pokrajinski pogovorni (bliže narečju). Posamezne socialne zvrsti so opredeljene predvsem z vidika okoliščin in primernosti za njihovo uporabo.

Zborni jezik je tako določen z nosilci (»To zvrst obvladajo jezikovno šolani ljudje (vsaj do stopnje srednje šole). Nekako obvezno jo morajo obvladati učitelji, pisci strokovnih in znanstvenih besedil, pisatelji, prevajalci, novinarji, napovedovalci, igralci ... /.../« (24)²⁴, poudarjena je njegova pisanost oz. branost, v določenih okoliščinah pa tudi govornost (»kadar govoreči uradno ali sploh javno nastopa pred številnejšim zborom poslušalcev (tudi po radiu ali televiziji), posebno če je ta zbor narečno, izobrazbeno ipd. neizenačen«).

²⁴ Iz takšnih formulacij je razvidno, da je naziranje o rabi knjižnega jezika konstrukt, točneje bi bilo treba reči, kje vse *bi* se knjižni jezik moral rabiti.

Nakazana je funkcijska zvrstnost in poudarjena vsepovezovalna vloga za slovenski narod, zaradi česar se je treba zbornega jezika učiti.

Pogovorni jezik je razdeljen na **splošni pogovorni**, ki je blizu zbornemu jeziku, in pokrajinski pogovorni, ki je bliže kakemu narečju. Poudarjajo, da meja med njima ni ostra, dokaj dobro pa je mogoče opredeliti okoliščine, v katerih se govorita; pri tem izpostavljajo dialoške situacije v zasebnih in javnih govornih položajih. Za splošni pogovorni jezik je rečeno, da je manj natančno določen oz. popisan kot zborni. Čeprav naj bi bil enak po vsem slovenskem ozemlju, ugotavljajo, da to v praksi ni popolnoma uveljavljeno, saj se čuti razločke, ki izhajajo iz narečja posameznih pokrajin. V primerjavi z zbornim jezikom so prikazani razločki iz ljubljanskega območja v glasoslovju, oblikoslovju, skladnji in besedju.

Pri besedju pogovornega jezika sta obravnavana tudi **žargon** in **sleng** – prvi je opredeljen kot »govorice, ki jih pri svojem delu uporabljajo pripadniki številnih poklicnih in podobnih skupin, npr. mehaniki, avtomobilisti, študentje, vojaki, športniki, zdravniki ...« (27), drugega pa opredelijo s starostjo govorečega. Najdemo da ga v nižjem pogovornem jeziku, v njem se uporablja veliko čustveno obarvanih besed, nenehno se obnavlja z novimi, presenetljivimi besedami in besednimi zvezami ipd.

Pokrajinski pogovorni jezik je obdelan na kratko: povedano je, da se »od splošnega pogovornega jezika loči po večjem številu narečnih prvin, predvsem v glasoslovju (npr. bolj ali manj izrazita samoglasniška redukcija, drugo naglasno mesto v besedah) in besedju (še več prevzetih in narečnih besed)« (28).

Narečja so obdelana zadnja in predstavljena kot »posebna oblika jezika, ki se govori samo na zemljepisno zelo omejenem in nekoč skoraj samo s kmečkim prebivalstvom naseljenem ozemlju znotraj narodnega ozemlja kot celote /.../« (29). Dodano je, da se »po mestih /.../ namesto narečja večinoma govori splošni ali pokrajinski pogovorni jezik« (prav tam). Sledi razvrstitev in opis narečnih skupin, na koncu pa je poziv, da se narečja ni treba sramovati, ampak da je prav, »da ga pri vsakdanjem sporazumevanju v domačih krajih in ustreznem okolju [govorci] še naprej neprisiljeno govorijo, saj jim lahko daje občutek sproščene domačnosti, nekatere reči pa je mogoče v narečju povedati celo bolj natančno, na kratko in duhovito, kakor v knjižnem jeziku. Narečje danes ni več znamenje samo kmečkega stanu, temveč krajevne domačnosti govorečega sploh, tudi delavca ali izobraženca /.../« (30).

Glede na prejšnjega ta učbenik prinaša veliko bolj izdelano teorijo socialnih zvrsti, iz katere je razvidno, da ima strukturalistično podlago. Zelo je poudarjeno upoštevanje okoliščin, v katerih je posamezna zvrst primerna, čeprav vseh seveda ni mogoče izčrpno opisati in je zato presoja primernosti v končni fazi prepuščena govorcu samemu. Nekaj zmede se pojavi pri uporabi terminov: v poskusu, da bi poimenovanja poenostavili, so izraz knjižni jezik, kot ga uporablja Toporišič, avtorji nadomestili z enotnim izrazom zborni jezik, ki pa ga ne uporabljajo dosledno. Pogovorni jezik je prikazan kot vmesna stopnja med narečjem in zbornim jezikom in se v sebi razdeli na splošnega in pokrajinsko pogovornega. Sleng in žargon sta opredeljena podobno kot v novejših učbenikih (mogoče je, da so se avtorji opirali na članek Velemira Gjurina (prim. Gjurin 1974)), čeprav nista uvrščena med interesne govorce, ampak med nekakšno modifikacijo (predvsem v besedišču) pogovornega jezika.

Novost je tudi pozitiven odnos do narečja in v primernem okolju spodbujanje njegove rabe, prav tako pa nikjer ne zasledimo izpostavljene večvrednosti knjižnega (oz. zbornega) jezika.

5.3.1.5 *Janez Dular idr.: Slovenski jezik I*

Čez dobrih deset let (1991) je pri založbi Obzorja izšel učbenik z naslovom Slovenski jezik I, ki so ga napisali skoraj isti avtorji kot učbenik Slovenski jezik in stilistika (Janez Dular, Rafka Kirn, Marija Kolar, Breda Pogorelec, Ivo Zrimšek, Tine Logar). Ker je zato obravnava zvrsti skorajda identična kot v prejšnjem učbeniku, ne sledimo časovni premici in ga primerjalno s prejšnjim obravnavamo na tem mestu. Na kratko lahko rečemo, da sta bolj razdelana le oba pogovorna jezika, med podzvrsti socialnih zvrsti pa je poleg slenga in žargona dodan tudi skrivni jezik – argó.

Socialne zvrsti so tudi tukaj utemeljene na jezikovnih sredstvih, ki jih razdelimo »glede na okoliščine sporočanja in govorčevo zmožnost prilagajanja; ta je odvisna med drugim tudi od izobrazbe, poklica in pokrajinskih jezikovnih navad« (22).

Namesto zgolj **zbornega jezika** sta uporabljena oba izraza: knjižni in zborni, ki je dodan v oklepaju. Določen je z nosilci (»To zvrst obvladajo (jezikovno) šolani ljudje.« (22)), poudarjena je njegova pisnost, pa tudi branost in v določenih okoliščinah govorjenost, nakazana je funkcijska razčlenjenost in izpostavljena jezikovna in narodnostna povezovalnost ter umetniška vloga knjižnega jezika. Dodan je poudarek o preučенosti knjižnega jezika, saj so »pravila zbornega jezika /.../ natančno določena in popisana v slovnicaх, slovarjih in drugih priročnikih« (22). Iz tega izhaja tudi eden od ciljev jezikovnega pouka slovenščine kot materinščine: »da učenec spozna pravila, s katerimi je opisan sestav slovenskega knjižnega (zbornega) jezika, in govorne položaje, v katerih je treba zborni jezik uporabljati« (23).

Pogovorni jezik je bolj razdelan v tem smislu, da **splošni pogovorni jezik** ni predstavljen kot enoten in po vsem slovenskem ozemlju enak, ampak je ugotovljeno, da je v večjih središčih (Trst, Maribor, Celovec, Ljubljana, Novo mesto) opaziti »nekaj različic, čeprav je povsod blizu zbornemu (knjižnemu) jeziku« (23). Najmočnejše na splošni pogovorni jezik seveda vpliva Ljubljana. Omenjene so razlike v naglasu, stopnji vokalne redukcije ipd. ter okoliščine uporabe (javni in poljavni govorni položaji). **Pokrajinski pogovorni jeziki** se pojavljajo v množini in ne več v ednini. Kot njihova določujoča značilnost sta navedena bolj narečno besedišče in krajevna omejenost, nosilcu/govorcu pa je po zvočni podobi mogoče določiti zemljepisno poreklo. Zopet je poudarjeno, da »ne splošni ne pokrajinski pogovorni jezik nimata stalnega sestava, ki bi ga bilo mogoče za številne položaje veljavno opisati, kakor je mogoče opisati sestav knjižnega (zbornega) jezika ali narečnega govora« (23). Poudarjena je govornost, precej natančno pa je mogoče opisati tudi okoliščine, ki so podane za oba pogovorna jezika (dialoškost). Kljub temu, da naj se sestava pogovornega jezika ne bi dalo opisati, je podan opis splošnega pogovornega jezika na področju Ljubljane oz. nekaj potez pogovornega jezika v primerjavi z zbornim (24–25). Tudi pri pokrajinskem pogovornem jeziku je za primer uporabljen zgled zapisanega ljubljanskega pogovornega jezika, v opisu pa so omenjene tudi posebnosti primorskega in mariborskega besedišča (25).

Pri pogovornem jeziku se v tem učbeniku pojavijo tudi nekakšne »nižje oblike pogovornega jezika«, njihov opis pa v nasprotju z ostalo razlago deluje nekoliko puristično. Navaja izraze, ki »so bili prevzeti pretežno v govorjene zvrsti« in »večinoma niso bili sprejeti v besedni zaklad knjižnega (zbornega) jezika« (26), npr. brigati se, posel, važnost, komad, magari, fajn, brihten ... Omejuje jih na rabo v zasebnem okolju, sicer pa da »veljajo taki izrazi za neestetske« (26). Med nižje pogovorne so uvrščene tudi podzvrsti socialnih zvrsti (pogovornega jezika in/ali narečja): **sleng**, opredeljen s starostjo in novimi, presenetljivimi besednimi pomeni, **žargon**, »interesne govorice, ki jih uporabljajo zlasti pri svojem delu, pa tudi v drugih medsebojnih pogovorih pripadniki številnih poklicnih in drugih interesnih skupin /.../« (26) ter **skrivni jezik/latovščina/argó**, ki »vsebuje za splošnimi pomeni skrivne pomene, za katere vedo samo posvečeni« (26). Okoliščine uporabe so izrecno navedene samo pri žargonu in skrivnem jeziku, za katera avtorji pravijo, da sta izven skupin, kjer sta nastala, nerazumljiva (26–27).

Kot zadnja izmed socialnih zvrsti je obravnavano **narečje**. Opredeljeno je podobno kot v prejšnjem učbeniku (»posebna socialna zvrst jezika, ki se govori samo na zemljepisno zelo omejenem prostoru narodovega ozemlja« (27)); prav tako je omenjeno, da se »po mestih /.../ namesto narečja večinoma govori splošni ali (in) pokrajinski pogovorni jezik«. Navedene so narečne skupine na Slovenskem, omenjena velika narečna razčlenjenost in podani vzroki zanjo. Še bolj kot v prejšnjem učbeniku je poudarjen enakovreden odnos z ostalimi zvrstmi: »Značilno za naša razmerja je tudi, da narečje ni družbeno nižje vrednoteno od pogovornega in zbornega jezika, le v rabi je omejeno na zasebne priložnosti /.../. Narečje je kot materinščina tista jezikovna zvrst, ki jo podeželski prebivalci prvo obvladajo /.../. Prav zaradi tega je treba pri vzgoji tudi tej narečni osnovi posvetiti posebno pozornost in skrbeti, da nadaljnje šolanje narečnega bogastva ne izrine iz jezikovnega spomina« (28). V nadaljevanju je omenjena narečna dejavnost v publicistiki in umetnosti med zamejci in izseljenci, navedene pa so tudi poglobitve posebnosti posameznih narečij.

Sicer dopolnjeno in izpopolnjeno shemo teorije socialnih zvrsti v tem učbeniku motijo nekatere nedoslednosti. Posebej je poudarjeno, da se sistema pogovornega jezika ne da določiti tako kot knjižnega, kljub temu pa so navedene nekatere značilnosti splošnega (ljublanskega) in pokrajinskega (prav tako ljubljanskega) pogovornega jezika. Omenjene so nekakšne nižje pogovorne oblike, ki napeljujejo na misel, da so v »višjih oblikah« prepovedane oz »neestetske«, s čimer teorija socialnih zvrsti izgubi svoj smisel, saj niso več pomembne okoliščine uporabe jezikovnih sredstev, ampak dovoljenost glede na »višjo« ali »nižjo« govorno obliko. Da ta odstavek besedila ni v skladu z ostalim, potrjuje tudi začetna opredelitev socialnih zvrsti, kjer je poudarjeno, da »pri socialnih zvrsteh delimo jezikovna sredstva in besedila glede na okoliščine sporočanja in govorčevu zmožnost prilagajanja /.../ (22), ne omenja pa nikakršnih višjih in/ali nižjih oblik govora. Posebej je enakovrednost z drugimi zvrstmi poudarjena pri narečju, kjer je izpostavljeno tudi spoštovanje govorčevega narečja kot njegovega maternega jezika. Zaradi vsega tega predstavitev socialnih zvrsti deluje bolj zmedeno kot v prejšnjem učbeniku.

5.3.1.6 Mihael Glavan idr.: Slovenski jezik in književnost

Učbenik Mihaela Glavana, Vere Gregorač in Marije Kolar Slovenski jezik in književnost je izšel leta 1986 pri založbi Obzorja in je bil namenjen dijakom prvega in drugega letnika skrajšanih programov. V anketi sicer noben anketiranec ni zapisal, da so ga uporabljali v šoli, ker pa me zanima, ali obstajajo razlike v razlagi socialnih zvrsti glede na stopnjo izobrazbe (poklicna šola proti gimnaziji), obravnavam tudi tega.

V nasprotju s prejšnjimi učbeniki v tem najdemo začetke uvajanja pragmatičnega in funkcijskega jezikoslovja. Poglavlje Zvrstnost slovenskega jezika izpelje zvrsti iz zavedanja, da »slovenščina, ki jo govorimo, poslušamo, beremo ali pišemo, ni vselej enaka« – govorica Ljubljančanov je drugačna od govorice Dolenjcev, razlikujejo se govorica novinarja, učitelja in gasilca na sestanku ipd. (17). Jezikovne zvrsti so definirane kot »različne oblike jezika, ki jih srečujemo in nekatere tudi sami uporabljamo«. Novi jezikoslovni pogledi pa so podani v razlagi, da so se jezikovne zvrsti razvile glede na to:

- »kje jezik uporabljamo; kakšen je naš govorni ali pisni položaj oziroma okoliščine, v katerih se sporazumevamo,
- kdo s kom govori ali mu piše,
- zakaj nekdo govori ali piše; kakšen je njegov sporočanski namen« (17).

Nato so zvrsti najprej razdeljene glede na prenosnik, sledi pa obravnava sporočila – besedila. Socialne zvrsti sledijo šele po tem in so razdeljene na knjižni ali zborni jezik, pogovorni jezik ter narečje. Socialne zvrsti pa naj bi se imenovalle zato, »ker je zanje najbolj značilno, v kakšnem socialnem položaju so udeleženci, ko se sporazumevajo« (23).

Najprej je opisan **knjižni (ali zborni) jezik**, pri katerem je izpostavljeno, da ima vodilno vlogo. Omenjena je prvenstvena pisnost knjižnega jezika, njegova preučenost in opisanost v jezikovnih priročnikih ter naučenost – vsi se ga moramo naučiti. O nosilcih in okoliščinah, kjer se ga uporablja, lahko sklepamo samo posredno (»V njem se odvija vse javno in družbeno življenje in delo: gospodarstvo, politika, znanost, umetnost itn.«), saj tega iz opisa ne izvemo. Prav tako je kljub začetnemu poudarjanju okoliščin, vloge in namena besedila zaslediti večvrednost oz. večjo pomembnost knjižnega jezika. Poudarjeno je, da ima vodilno vlogo, »ker v njem poteka najpomembnejši del ustnega, predvsem pa pisnega sporazumevanja«, da je temeljna jezikovna zvrst (ki pa se kljub temu razvija in spreminja pod vplivom drugih jezikovnih zvrsti) in da ga je treba dobro obvladati: »Vsi Slovenci ne znajo svojega knjižnega jezika enako dobro. Vsi ga razumejo, če ga poslušajo ali berejo, mnogi pa ga slabo govorijo in pišejo. Razvit knjižni jezik je pogoj za gospodarski in kulturni napredek vsakega naroda, zato je nadvse pomembno, da ga čim bolje obvladamo. Tako se bomo Slovenci od Lendave do Pirana, od Jesenic do Črnomlja laže in bolje razumeli, pa tudi natančneje in lepše govorili in pisali« (23–24). Samo z dobrim poznavanjem knjižnega jezika je torej pripadnikom naroda zagotovljeno dobro sporazumevanje ter natančnejše in lepše pisanje in govorjenje.

Pogovorni jezik je tako kot pri prejšnjih učbenikih (razen pri SKJ IV) razdeljen na splošnega pogovornega in pokrajinske pogovorne. Ne za enega ne za drugega ni podan podroben opis,

saj so avtorji najbrž sklepali, da so za dijake nepotrebni. Podana pa sta primera splošnega pogovornega in ljubljanskega pokrajinskega pogovornega jezika, oba vzeta iz Slovenskih zvrstnih besedil (Ljubljana, 1982). Na njuni podlagi so opisane značilnosti obeh pogovornih jezikov. Pri **splošnem pogovornem jeziku** so navedene okoliščine, kjer se ga uporablja (javna zborovanja, sestanki, delovna mesta, prireditve, na vlaku, v trgovini ...), in nosilci – izobraženci, »ker je še vedno zelo kultivirana jezikovna zvrst«. Poudarjeno je, da je manj stroga oz. »bolj gibčna jezikovna zvrst«, da se jo uporablja predvsem v govorjenju in da je vsaj približno enaka po vsej Sloveniji, meje med knjižnim in pogovornim jezikom pa da niso ostre. Izhodiščno besedilo je intervju, iz katerega je na koncu vzetih nekaj stavkov. (Domnevno) pogovorne značilnosti so odebeljene, zraven pa so pripisane še ustreznice v knjižnem jeziku.

Za **pokrajinske pogovorne jezike** je rečeno, da so »nekakšne področne ali pokrajinske različice splošnega pogovornega jezika« in da nastajajo okrog večjih mest. Naštete so nekatere značilnosti, npr. močnejša lokalna stavčna intonacija, manj stroga izbira besed, drugačna kakovost naglasov ipd. Poudarjeno je, da se pokrajinske pogovorne jezike govori in da jih je nesmiselno pisati, saj v tem primeru ne zaznamo intonacijskih, naglasnih in glasovnih posebnosti. V razpredelnici so zato prikazane samo razlike med knjižnim in pokrajinskopogovornim besedjem in izgovorom.

Pod pogovornim jezikom so obravnavane tudi interesne govorice – žargon, sleng in skrivni jezik argo ali latovščina. **Žargon** je definiran kot »nižja oblika pogovornega jezika«, ki jo pri sproščenem sporazumevanju uporabljajo ljudje z enakimi ali podobnimi zanimanji ali ki opravljajo podobna dela (26). Navedeni so nogometaški, vojaški, študentski, šolski, zidarski žargon, kot primer pa je podano besedilo v zidarskem žargonu iz okolice Ljubljane. **Sleng** je definiran s starostjo in igranjem s pomeni, omenjeno pa je tudi, kdo uporablja skrivni jezik **argo** ali latovščino. Okoliščine uporabe so posebej poudarjene pri uporabi žargona (»/.../ ljudje z drugačnimi zanimanji in drugačnim delom [žargonskih besed in besednih zvez] ne uporabljajo ali pa celo ne razumejo«) in slenga (»Sleng je primeren le v skupinah dobrih znancev, in še to ne vedno.«).

Narečje je obravnavano zadnje. Podan je primer zapisanega narečnega besedila iz Gornjega Brezovega pri Višnji gori. Definicija narečja je naslednja: »Narečje je posebna socialna zvrst jezika, ki se govori na zemljepisno omejenem območju« (26). Izpostavljeno je, da prevladujejo v neurbanem okolju, v mestih so se že premešala: »Narečja so čistejša in bolj razločno ohranjena na kmečkem podeželju kot v mestih /.../. Meščani se večinoma sporazumevajo s pokrajinskim pogovornim jezikom /.../« (26–27). Izpostavljeno je spreminjanje narečij. Omenjeno je tudi, da je narečje »prvotna jezikovna zvrst, ki zasluži ustrezno spoštovanje in negovanje, ni pa primerno za rabo v vseh govornih položajih« (27). Poudarjena je torej primernost uporabe glede na okoliščine in izražanje dolžnega spoštovanja do narečij. Vendar se težnja po enakovrednosti narečne zvrsti drugim zvrstem, ki se morda pokaže v tem opisu, izniči že takoj z naslednjo povedjo, katere vsebina zopet poudari večvrednost knjižnega jezika: »Poleg narečja bi se moral vsak Slovenec dobro naučiti tudi knjižnega jezika« (prav tam).

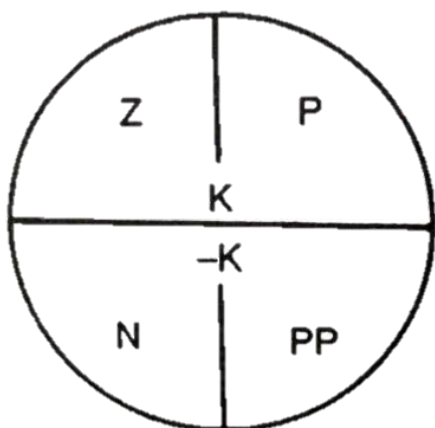
Učbenik Slovenski jezik in književnost je bil namenjen za dijake srednje šole skrajšanih programov. Čeprav se v njem pozna vpliv novih jezikoslovnih pogledov (zvrsti so se razvile glede na okoliščine, vlogo in sporočanski namen besedila), je večkrat neposredno poudarjeno, da je edina pomembnejša zvrst knjižni jezik, ki se jo je treba dobro naučiti, saj je pogoj za gospodarski in kulturni napredek (23), omogoča pa tudi natančnejše in lepše pisanje in govorjenje med pripadniki slovenskega naroda. Okoliščine uporabe so mimogrede omenjene samo pri splošnem pogovornem jeziku in narečju, bolj poudarjene so pri slengu in žargonu, na splošno pa so zvrsti večinoma opisane z vidika razlik s knjižnim jezikom, tudi v primeru pokrajinskega pogovornega jezika.

5.3.1.7 Jože Toporišič: Slovenski jezik in sporočanje 1

Leta 1994 je pri založbi Obzorja zopet izšel učbenik Jožeta Toporišiča, v primerjavi s SKJ precej prenovljen in dopolnjen z novimi spoznanji, ki jih je avtor pred tem objavil tudi v svoji Slovnici. Čeprav je izid učbenika med učitelji, starši in strokovno javnostjo zopet sprožil plaz negodovanja v zvezi z nejasnostjo in nerazumljivostjo metajezika, strokovnimi napakami ter metodološko in didaktično neustreznostjo (prim. npr. Drevak 1995, Bajt 1994, Kolšek 1995, Grdina 1994, 1995, 1997), ga je Strokovni svet RS za vzgojo in izobraževanje 1994. potrdil za uporabo v 1. letniku gimnazij, štiriletnih tehniških in drugih strokovnih šol ter trgoške akademije.

Glede na ostala poglavja je poglavje Slovenski jezik in njegove zvrsti terminološko mogoče še najbolj razumljivo predstavljeno, saj avtor najprej tako kot v SKJ I uvede razločevanje slovenskega jezika od drugih jezikov (hrvaškega, italijanskega, nemškega, angleškega ...) in hkrati poudari, da ga sestavljajo različne oblike jezika. Našteje pet zvrstnih snopov: socialne, funkcijske, časovne, mernostne in prenosniške zvrsti ter navede, kaj spada mednje. Poudari, da se »vse te zvrsti /.../ uresničujejo v besedilih, ta pa lahko obravnavamo z različnih stališč: kdo jih ustvarja (kdo je njihov tvorec; komu so namenjena (kdo je njihov naslovnik); v čem je njihova posebna vloga (umetnostna, poročevalna) /.../« (47).

Socialne zvrsti so ponazorjene z grafom, kjer je v zgornjo polovico kroga uvrščeno knjižno, torej zborni in knjižni pogovorni jezik, v spodnjo na negativno knjižno oz. neknjižno: pokrajinsko pogovorno in narečno.

Socialne zvrsti slovenskega jezika po Toporišiču

Za **knjižni jezik** pravi, da je »najvišja in najbolj uzaveščena zvrst slovenskega jezika« (48). Poudarjene so njegova narodnozdrževalna in narodnopredstavna vloga ter njegova predpisanaost (norma). Avtor ga razdeli na knjižno zbornu in knjižno pogovorno zvrst. Iz kratkega opisa **knjižne zborne zvrsti** izvemo, da je namenjena »za tiskana besedila vseh vrst, pa tudi za javno ustno sporočanje«, med slednje spadajo tako predavanja in šolski pouk, kot tudi slovesnejši govor, pridiga, radijsko in televizijsko poročanje ter nekatere vrste dramatike in recitacij (48). Za podrobnejše preučevanje nas napoti na slovnico, slovarje in pravopis, kjer so podane prvine jezikovne zgradbe. **Knjižna pogovorna zvrst** je opredeljena s tvorjenjem besedila v navzočnosti naslovnika, npr. predavanja v manjšem krogu, uradovanje s strankami, intervjuji na radiu ali televiziji ipd. Poudarja, da se v tej zvrsti uporablja samo žive jezikovne prvine in značilnosti vsakdanjega pogovarjalnega jezika (na karkoli že misli s tem izrazom). Na modri podlagi (48–49), ki očitno pomeni neobvezno obravnavo, so na kratko opisane značilnosti knjižnega pogovornega jezika v glasovju (in s tem v pisavi), naglasu, oblikah, skladnji in besedju.

Neknjižne zvrsti razdeli na neknjižne (ali pogovorne) jezike ter narečja na podeželju in v mestih, pri čemer poudarja, da so v mestih kot t. i. mestne govorice bolj približana knjižnemu jeziku (49).

Namesto pojma pokrajinski pogovorni jeziki v nadaljevanju uporablja izraz **neknjižni pogovorni jezik**, ki ga opredeli kot večinoma ne narečno zvrst jezika, čeprav precej blizu jeziku večjih, zlasti pokrajinskih narečnih skupin (50). V primerjavi s knjižnimi zvrstmi je neknjižni pogovorni jezik na modri podlagi zelo natančno opisan, podoben odstavek najdemo tudi v Pravopisu. Njegove značilnosti so uporaba izposojenk, vokalna redukcija, preprostejša skladnja, drugačno naglaševanje, stavčna fonetika ... Njegova uporaba je omejena na sproti nastajajoče govorne položaje in na govorjenje.

Omenjene so tudi **mestne govorice**, čeprav jih v grafu socialnih zvrsti ni. Avtor pravi, da so nastale iz narečij v večjih mestih in da so bliže knjižnim zvrstem, zlasti pa neknjižni pogovorni zvrsti. Kot primer je podano besedilo z naslovom »Pomenk v gostiln«, ki prikazuje mestno govorico iz Ljubljane.

Zelo natančno in na široko pa so obdelana **narečja**. Definicija pravi, da so to »najpogostejše posebne oblike kakega jezika na čisto določenem manjšem zemljepisnem področju« (51). Omenjenih je 7 narečnih skupin in mešana kočevska, v nadaljevanju pa je za vsako narečno skupino podano vsaj eno besedilo z opisanimi jezikovnimi značilnostmi posameznega narečja ter razdelitev znotraj narečne skupine. Avtor sicer poudari, da se obravnava le tisto narečno skupino, »ki je najbližje kraju naše srednje šole« (52), kljub temu pa je narečjem glede na ostale zvrsti namenjenega zelo veliko prostora (51–67).

Kot interesne govorice so obravnavani sleng, žargon in argo (latovščina). Definirani so z nestalnostjo, saj avtor pravi, da »nimajo trajnejše norme, odprt[i] so improvizaciji in hitrejšemu menjavanju prvin« (67). Najbolj je opisan **sleng**, ki ga avtor vidi predvsem v nenavadnosti (nekonvencionalnosti) izražanja, »zlasti v poimenovanju predmetnosti«, življenje pa je v tem občutju bolj igra kot resničnost. Omenjena je pokrajinska pogovorna oz. narečna obarvanost in močno izražena čustvenost, ni pa pogojen s starostjo, niti niso izražene okoliščine, v katerih naj bi se ga uporabljalo. Podan je primer besedila domnevno (zopet) ljubljanskega slenga starejšega datuma.

Žargon je opisan zelo na kratko: »To je interesna govorica strokovne zvrsti; kaže se v rabi neuradnega, zato pa bolj živega in za delovne pogoje bolj praktičnega, sicer pa enoumnega izrazja /.../« (68). Kot zgled je podan primer besedila igralcev pokra.

Na kratko je obdelan tudi **argo**, za katerega je rečeno, da je »interesna govorica razbojnikov in podobnih združb; je le malo v zvezi z jezikom okolja, v katerem take združbe delujejo, temu okolju je nerazumljiva« (69). Podan je tudi primer takšnega skrivnega jezika, vendar ni zapisano, od kod je vzet.

Pri učbeniku Slovenski jezik in sporočanje 1 preseneča velika poenostavljenost predstavljenih zvrsti. Za šolski namen je tudi nepotrebno, da se posamezna poglavja obravnava preveč podrobno, kljub temu pa iz takšne predstavitve ne dobimo trdne predstave o tem, kaj pravzaprav je s temi oblikami/zvrstmi jezika. Poudarjeno je, da je knjižni jezik »najvišja in najbolj uzaveščena zvrst slovenskega jezika« (48), vtis o njegovi pomembnosti pa dobimo tudi na podlagi modro obarvanega odebeljenega besedila, ki nakazuje, kaj je za dijake pomembnejše, da si zapomnijo. Modro obarvano besedilo najdemo pri knjižnem jeziku in knjižni zborni zvrsti, nekaj malega pri neknjižnih govoricah, precej pa pri narečjih. Tudi glede na natančnost/obsežnost obdelave dobimo vtis, da so najpomembnejša narečja, ostalo je obdelano zelo na kratko. Okoliščine so bolj ali manj neposredno opredeljene le pri uporabi knjižne zborne in knjižne pogovorne zvrsti ter neknjižnih zvrsti, tako da mora dijak okoliščine in namen besedila očitno presoditi sam. Spodbujanje odgovornosti za odločitev pri dijakih ne bi bila nič slabega, če ne bi teorija nekako visela v zraku in dajala vtis, da gre v resnici samo za teorijo, brez prave empirične podlage. Verodostojnost spodbijajo tudi nedoslednosti, ki se v srednješolskih učbenikih ne bi smele pojavljati, npr. graf, ki uporablja drugačna poimenovanja in uvaja sploh drugačno razdelitev, kot je razložena v besedilu, ali pa namigi na pomembnost (z obarvanostjo) knjižnega/zbornega jezika in narečij, čeprav naj bi bilo »vseeno, ali kdo govori knjižno ali v katerem narečju ali mestni govorici; pojem slovenski

jezik namreč obsega vse oblike tega jezika: zborni, obe pogovorni, narečno, žargonsko ...» (47).

5.3.1.8 Martina Križaj Ortar idr.: *Na pragu besedila 1*

Po izidu Slovenskega jezika in sporočanja 2 (1996) istega avtorja in po podobnih kritikah, kot jih je bil deležen prvi učbenik, so se razmere tudi v šolski praksi začele pomikati proti upoštevanju novih jezikoslovnih spoznanj. Septembra 1995 je bil sprejet prenovljen učni načrt, 1998 pa je bila izvedena obsežna prenova učnih načrtov za slovenščino (prim. Barbarič 1996, 13–14, Rozman, Krapš Vodopivec 2011, 397–409). Le leto pozneje je na trg prišel učbenik več avtoric z naslovom *Na pragu besedila 1*, ki je sledil novim učnim načrtom. Sklop vseh štirih učbenikov od takrat v prenovljenih izdajah izhaja vsako leto. Učbenik je namenjen za pouk slovenskega jezika na gimnazijah, strokovnih in tehniških šolah in je bil tudi glede na rezultate ankete zelo na široko uporabljan.

Za analizo predstavitve socialnih zvrsti sem izbrala prvo izdajo učbenika iz leta 1999, ki so jo anketiranci mlajše generacije v času svojega šolanja zagotovo uporabljali.

Tako kot večina učbenikov tudi ta v uvodu poglavja Socialne zvrsti slovenskega jezika najprej opredeli slovenski jezik, pri čemer »mislimo predvsem na sodobni slovenski jezik, kakršen je zapisan v knjigah, torej na tisti jezik, ki združuje vse Slovence« (13). Najprej sta torej poudarjeni knjižnost (zapisanost v knjigah) in vsepovezovanost, v nadaljevanju pa sledi, da »sodobni slovenski jezik ni samo jezik knjig, temveč je tudi jezik, s katerim se sporazumevamo doma, v šoli, v službi, v mestih na podeželju ...« (13). Socialne zvrsti so opredeljene z novo definicijo: to so »prostorsko in družbeno pogojene različice jezika« (13). Nova definicija izvira iz preurejene sheme socialnih zvrsti, saj avtorice pravijo, da so »nekatero razširjene po vsem slovenskem prostoru oz. v celotni slovenski družbi, druge pa so omejene na en sam del Slovenije oz. na eno samo skupino ljudi. Socialne zvrsti zato razdelijo na dve skupini: vsenarodno oz. knjižno in nevsenarodno oz. neknjižno.

V prvo skupino spada **knjižni jezik**, za katerega avtorice pravijo, da je naučen in en sam, kljub temu pa ga razdelijo na dve različici: **zborni jezik**, ki je definiran kot strožja različica knjižnega jezika in opredeljen s pisnostjo oz. branostjo ter govorjenostjo v javnosti, predpisanostjo in preučenostjo, ter **knjižni pogovorni jezik**, ki je »nekoliko sproščena različica knjižnega jezika«, samo govorjen in primeren za uporabo pri »nepripravljenih pogovorih z ljudmi iz drugih delov Slovenije« (13). Pri knjižnem pogovornem jeziku sta samo na kratko omenjeni dve najočitnejši razliki z zbornim jezikom.

Skupina nevsenarodnih oz. neknjižnih zvrsti je razdeljena na prostorske in interesne zvrsti. Poudarjeno je, da so te zvrsti samo govorjene in še to ne v javnosti. Med **prostorske zvrsti** avtorice uvrstijo narečja in pokrajinske pogovorne jezike, ker se to dvoje govori na večjem ali manjšem ozemlju danega jezika. **Narečja** so obdelana na kratko: našteje so narečne skupine, v drobnem tisku (ki označuje neobveznost obravnavanja) so podani vzroki za nastanek toliko slovenskih narečij, poudarjeno je tudi, da ga ne uporabljajo samo kmetje, ampak v primernih

okolicičinah vsi govorci, izpostavljena je njegova govornost. **Pokrajinski pogovorni jeziki** so opredeljeni glede na govorjenost po pokrajinah oz. v večjih središčih in ob njih, podanih je nekaj razlik v primerjavi z zbornim (večje število narečnih prvin, zlasti glasovnih in besednih), po katerih prepoznamo npr. Korošca ali Primorca. Zopet je poudarjena njegova govornost v vsakdanjih pogovorih ljudi iz iste pokrajine in neprimernost za javno govorno nastopanje.

Interesne zvrsti so opredeljene kot »tiste jezikovne različice, ki jih govorijo ljudje v skupinah, nastalih zaradi podobnih interesev, npr. generacijskih, poklicnih ali skrivnih« (17). Opisane so tri interesne zvrsti: sleng, žargon in argo. **Sleng** je označen kot »jezik ljudi iste generacije«, poudarek je na mladostniškem slengu, ki se hitro spreminja in išče vedno nove izraze za opisovanje stvarnosti, novost pa je omemba, da je sleng delno pokrajinsko obarvan (čeprav je v krajšem stripu, ki ilustrira sleng, še vedno uporabljen stereotipno ljubljanski). **Žargon** je definiran kot »jezik ljudi istega poklica, dela ali konjička« (17), žargonski izrazi pa so »nekakšni neuradni strokovni izrazi posamezne stroke«. Kot primeri so naštet žargon avtomehaničarjev (ta je uporabljen tudi kot primer v stripu), natakarijev, ribičev, nogometašev ... Poudarjeno je, da so človeku druge stroke težko razumljivi. **Argo** ali latovščina je definiran kot »jezik skrivnih družb, zaprtih skupin na obrobju družbe« (17), poudarjena je namenska zaprtost pred ljudmi izven teh skupin. Omenjena je rokovnjaška latovščina, govorica tatov, prekupčevalcev in narkomanov, kot primer pa je podan stavek v otroški papajščini. Nobena izmed interesnih zvrsti nima posebej poudarjenih okoliščin, v katerih se jih sme oz. ne sme uporabljati – avtorice so najbrž sklepale, da tega ni treba posebej poudarjati, saj je iz opisa jasno, da ne spadajo v javne govorne položaje.

V primerjavi s prejšnjimi učbeniki je najbolj opazna nova razvrstitev socialnih zvrsti, ki deloma sledi Toporišičevi, deloma pa jo (bolj logično) dopolnjuje. Knjižnost in neknjižnost sta utemeljeni na konceptu prostora (vsenarodna ali knjižna in nevsenarodna ali neknjižna zvrst), neknjižnost tudi na konceptu interesa (prostorske in interesne govorice). Primernost uporabe glede na okoliščine lahko razberemo pretežno iz vseh opisov socialnih zvrsti, posebej je poudarjena le pri narečjih in pokrajinskih pogovornih jezikih. Glede na celoten opis bi lahko rekli, da se knjižni jezik razume kot osnovo, ki se jo uči v šoli, in zvrst, na katero se najprej pomisli, ko izrečemo besedno zvezo »slovenski jezik«. To nas deloma napeljuje na sklep, da je tudi v tem učbeniku izražena ideologija slovenski jezik = knjižni jezik, čeprav je v nadaljevanju poudarjeno, da »sodobni slovenski jezik ni samo jezik knjig, temveč je tudi jezik, s katerim se sporazumevamo doma, v šoli, v službi, v mestih, na podeželju ...« (13). Kljub temu predstavitev knjižnega jezika ni najbolj prepričljiva. Opis zbornega in knjižnopogovornega jezika je podan, kot da je meja med eno in drugo različico jasna, še posebej, ker naj bi bili obe bolj ali manj določeni s pravili, pri tem pa iz opisa ne razberemo jasne razmejitve med njima, niti ni nikjer omenjeno, da jasne razmejitve sploh ni. Druge zvrsti temeljijo na bolj objektivnih in kolikor toliko preverljivih kriterijih prostora in interesov. Nejasna je mogoče le definicija (socialne zvrsti so »prostorsko in družbeno pogojene različice jezika«), ki izhaja iz slabe razumljivosti termina socialne zvrsti in je za 15-letnike preveč strokovno zasnovana. Pohvalno je, da je kot primer za pokrajinski pogovorni jezik poleg stereotipne ljubljansčine podana tudi primorščina.

5.3.1.9 Mateja Gomboc: Besede 1

V triletnih poklicnih srednjih šolah se po podatkih anketirancev zadnja leta najbolj uporablja učbenik Mateje Gomboc Besede. Besede so učbenik za slovenski jezik, ki ima 5 delov (za poklicne programe 3 + 2), za analizo socialnih zvrsti pa sem vzela prvi del, ki je izšel leta 2001 pri založbi DZS (učbeniki izhajajo sicer vsako leto v prenovljeni izdaji).

Če se moja hipoteza, da učbeniki za poklicno šolo v primerjavi z gimnazijskimi učbeniki socialnih zvrsti ne predstavljajo enakovredno, ampak propagirajo večvrednost knjižnega jezika, pri starejših ni izkazala za relevantno, se je v tem primeru popolnoma potrdila.

Poglavje Socialne zvrsti slovenskega jezika je zgrajeno na primerih besedil: na primeru umetnostnega besedila, kjer prevladuje ljubljansščina, je utemeljeno spoznanje, da »kot uporabniki jezika bivamo v različnih socialnih skupinah: v družinskem okolju, hodimo v šolo, službo, trgovino, na igrišče, zabave ... /.../«, kjer »/.../ uporabljamo različice slovenskega jezika« (27). Te različice so poimenovane s terminom socialne zvrsti in definirane kot »različice izražanja jezika, ki so odvisne od družbene vloge in prostora« (28), v njihovo razdelitev pa nas uvede naslednja trditev: »Tako ugotovimo, da je naš jezik v nekaterih okoljih pravilnejši, slovnično bolj dovršen – to so knjižne socialne zvrsti, v drugih pa kršimo jezikovno normo – to so neknjižne socialne zvrsti« (28). Po tem tudi strokovno spornem uvodu sledi shema razvrstitve socialnih zvrsti, ki je enaka kot v učbeniku Na pragu besedila (neknjižne zvrsti razdeli na prostorske in interesne, te pa se delijo naprej na narečja in pokrajinski pogovorni jezik ter sleng, žargon in argo).

Najprej je obravnavana **knjižna jezikovna zvrst**. Opisane so okoliščine uporabe (»V njem so pisane strokovne, znanstvene in leposlovne knjige, revije, časopisi, uradni dopisi, poslovna pisma. Uporabljamo ga v sredstvih javnega obveščanja, šolah in drugih javnih ustanovah.« (28)), poudarjeni sta pisnost in govornost ter naučenost in vsepovezovanost knjižnega jezika, omenjeni sta tudi preučenost in prožna ustaljenost. V nadaljevanju sta obravnavani obe različici knjižnega jezika, o katerih obstajanju nas pouči učbenik. Za **zborni jezik** pravi, da je »najvišja oblika knjižnega jezika, ki upošteva jezikovno normo« (29). S primerom besedila o Triglavskem narodnem parku je poudarjena njegova prvenstvena pisnost, z nosilcem, za katerega pravi, da je jezikovno izobražen človek, pa je utemeljeno natančno učenje slovničnih pravil. **Knjižni pogovorni jezik** je definiran kot »različica knjižnega jezika, pri kateri sporočevalec ne upošteva popolnoma jezikovnih pravil« (30). Poudarjena je njegova prvenstvena govornost, predvsem v javnih govornih položajih, za nosilce pa je rečeno, da so isti kot pri zbornem jeziku, le v drugih okoliščinah (»npr. vi sami, ki po spominu obnavljate svoj referat, mimoidoči anketiranec pred televizijsko kamero, govornik v parlamentu ...« (30)). Zanimivo tradicionalistična je utemeljitev rabe knjižnega pogovornega jezika, zaradi česar postane nejasno, ali se ga sploh lahko uporablja ali je vedno zaželjena le raba zbornega jezika: »V govorni različici knjižnega jezika gre za kršitev jezikovne norme, saj je ta oblika jezika posledica nepopolne rabe strogih jezikovnih slovničnih, pravopisnih in pravorečnih pravil« (30). V nadaljevanju je naštetih nekaj takšnih »kršitev«: kratki nedoločnik, izguba nepoudarjenih glasov, pogovorne besede, preprostejše povedi, dopustne naj bi bile tudi nepravilne oblike (30). Tudi v praktičnih nalogah, kjer naj bi dijak iz lastne izkušnje

spoznaval razlike med eno in drugo zvrstjo, je velik poudarek na »napakah«. Pri obnavljanju referata na pamet avtorica tako trdi, da »[p]ri tem tu in tam pozabite na pravorečje, zamešate pravilni vrstni red v povedi, včasih vam uide kakšna »domača« beseda ...« (30), kar v končni fazi sploh ni namen sporočanja (prim. Grosman, 1999). Tudi v razdelku za razmislek dijakom vprašanje o ustreznih okoliščinah za knjižno jezikovno zvrst zatemnita vprašanji »Pogovorni jezik je pogostejša oblika slovenskega jezika od zbornega. Poglavitna značilnost te zvrsti je neupoštevanje slovničnih pravil. Nam torej manjka občutek za pravilno knjižno izreko? Ali pa je okolje, iz katerega izhajamo, za vedno zaznamovalo naš govor?« in »Kakšen je vaš odnos do pravilne knjižne izreke?« V shemi, ki povzema vse do sedaj povedano o knjižnem jeziku, je zborni jezik opredeljen kot tisti, ki se ga uporablja v javnem okolju in je pisan in govorjen, knjižnopogovornega pa naj bi se uporabljalo v nejavnem okolju in naj bi bil samo govorjen (avtorica ne razloži, kako je potem možno, da se pri njem »krši« tudi pravopisna pravila, nejasno pa ostane tudi, ali sta potemtakem položaj anketiranca pred televizijsko kamero in govor politika nejavna).

Neknjižne jezikovne zvrsti so opredeljene prostorsko in interesno, avtorica pa tudi pravi, da se jih navadno samo govori, saj so v pisni obliki slogovno zaznamovane (32). Za primer takšne slogovne zaznamovanosti je zopet podano besedilo v ljubljansčini (iz knjige Vitana Mala Ta grajski, Namesto uvoda). **Prostorske zvrsti** so razdeljene na **pokrajinski pogovorni jezik** in narečja. Prvi je definiran kot »zvrst jezika, zaznamovana s pokrajinskimi značilnostmi«, pri čemer je zaznati predvidevanje, da izhaja iz knjižnega pogovornega jezika, saj pravi, da »vanj pronicaajo narečne prvine, npr. izgovorjava, nekateri izrazi, zato lahko rečemo, da je čutiti vpliv pokrajine« (33). Omenjeno je, da se jih uporablja v večjih središčih posameznih območij, na govorjenost lahko sklepamo posredno (»To govorico uporabljamo predvsem v vsakdanjih pogovorih z ljudmi z istega govornega območja.« (33)).

Narečjem je posvečene precej pozornosti. Definirana so kot »posebna zvrst jezika, ki jo govori skupnost ljudi na določenem manjšem geografskem območju« (33). Omenjena je velika narečna razčlenjenost slovenskega ozemlja in sedem narečnih skupin (brez mešane kočevske). Kot zanimivost so podani primeri, kako se neka beseda (mleko) ali stavek (Pridi, bova šla skupaj pogledat, ali so pri sosedovih že začeli pobirati koruzo.) izreče v različnih narečjih. Tako s primeri kot s slikovnim gradivom (risba, ki prikazuje pravo kmečko ohcet) je nakazano stereotipno kmečko starinsko okolje, ki daje vtis, da je narečje jezik nekega že minulega časa naših pradedkov in prababic. V nadaljevanju je sicer poudarjeno, da je »narečje jezik vsakdanjega sporazumevanja, v njem se že v najzgodnejših letih pogovarjajo otroci in ga nikoli ne pozabijo«, hkrati pa je podan tudi poziv k ohranjanju, gojenju in spoštovanju narečij, saj so »del naše kulture, našega izročila«, v določenih okoliščinah pa je njihova raba dovoljena in celo zaželjena (35).

Interesne govorice so obravnavane zadnje in nekoliko pomanjkljivo, saj ne vključujejo opisa slenga in argoja, čeprav sta omenjena. Mogoče je tudi, da je sleng omenjen in razložen na katerem drugem mestu v učbeniku. Na splošno so interesne govorice definirane kot »oblike socialnih neknjižnih zvrsti, ki povezujejo ožje skupnosti ljudi« (35). Avtorica pravi, da jih »prepoznamo /.../ po besedah, frazah in izraznih načinih, značilnih za posamezne ožje interesne skupnosti (za pripadnike istega poklicnega področja ali starostne skupine)« (35).

Žargon je tako opisan kot »jezik ljudi, ki jih družijo poklic ali zanimanje za določeno stroko (šoferski, kuharski, trgovski, mornarski, vojaški ...)« (35). Čeprav ni nikjer izrecno rečeno ničesar o »(ne)pravilnosti« izrazov teh zvrsti, bralec na podlagi besedila dobi vtis, da je legitimen samo knjižni jezik. Avtorica npr. pravi, da smo ljudje ustvarili nekatere izraze, ki nam pomagajo pri hitrejšem in jasnejšem sporazumevanju, »čeprav niso knjižni«, pri žargonizmih pa je poudarjeno, da »gre za neknjižne, popačene izraze /.../« (35).

Učbenik Besede od vseh učbenikov, zajetih v analizo, najbolj neposredno prikazuje, kako je model knjižnega jezika kot edinega legitimnega in pravilnega trdno zasidran v model poučevanja. Na tak sklep nas napeljuje kar nekaj trditev v besedilu o socialnih zvrsteh, še zlasti poudarjanje, da v nekaterih okoljih govorimo pravilneje, slovnično bolj dovršeno, v drugih pa kršimo jezikovno normo (28). Takšen prikaz jezikovne zvrstnosti je tudi dokaz, da upoštevanje okoliščin ne pomeni nujno tudi dojemanja enakovrednosti jezikovnih zvrsti, saj prav v tem opisu zvrsti nenehno srečujemo pristavke v smislu, da uporabljamo izraze, »čeprav niso knjižni« (35), ali poudarke, da gre za »kršenje jezikovne norme« (31). V zanimivem nasprotju s stalnim poudarjanjem prvenstvenosti knjižnega jezika so primeri besedil, ki služijo za ilustracijo: od šestih so štiri v bolj ali manj živi ljubljanskini, le eno je v zbornem jeziku (predstavitev Triglavskega narodnega parka), eno pa v narečju (pogojno, ker gre za verz iz pesmi Al' me boš kaj rada imela). Tudi prevladovanje zapisanega govorjenega jezika je v nasprotju s tistim, kar uči učbenik, namreč da se zapisuje zgolj in samo zborni jezik, za vse ostale pa lahko posredno sklepamo, da se ne zapisujejo, ker delujejo slogovno zaznamovano (27).

5.3.1.10 *Dragica Debeljak, Jožica Jožef Beg: Slovenski jezik*

Učbenik Slovenski jezik avtoric Jožice Jožef Beg in Dragice Debeljak je namenjen za pouk slovenščine v 1. in 2. letniku nižjega poklicnega izobraževanja. Izdala ga je založba DZS leta 2004. Glede na to, da je namenjen poklicnim šolam, me je zanimalo, če bo tudi v njem prevladoval model povečevanja knjižnega jezika. Po letnici izida bi lahko sklepali, da temu ni tako, pa tudi prvi pogled načina predstavitve jezikovnih zvrsti razkrije, da izhaja iz konkretnega govornega položaja, v ospredju je neumetnostno besedilo, definicije so kratke in jedrnat, opisa pa ni veliko. Spoznanja se gradijo na vprašanjih in razmisleku ob besedilih, čeprav na ta račun nekoliko trpi preglednost poglavja.

Razlika z ostalimi učbeniki je, da ni samostojnega poglavja o socialnih zvrsteh, ampak jih je večina obravnavana pod poglavjem Pogovor. Na podlagi različnih besedil se najprej opredeli uradne in neuradne pogovore ter omeni uporabo knjižnega in neknjižnega jezika pri njih. Sledi samostojno podpoglavje **Knjižni in neknjižni jezik**, v katerem se preko vprašanj obdelata naučenost (v šoli) in preučenost knjižnega jezika (zapis pravil v slovnici, slovarju, pravopisu), spreminjanje besed knjižnega jezika (prožna stabilnost), narečje, ki ga govorijo stari starši, govor v različnih okoliščinah (s sošolci, doma, v šoli, na radiu in televiziji, pri sprejemu v službo ...) (22). V barvnem okvirčku sledijo dejstva, ki si jih morajo dijaki zapomniti. Tri se nanašajo na knjižni jezik v širšem smislu (o pisnosti in govornosti, da ima

povezovalno vlogo, zaradi česar se ga je potrebno učiti), ena na zborni jezik (uporaba v javnosti) in ena na knjižni pogovorni jezik (pogovor v javnosti). Sledita dve nalogi, kjer morajo dijaki svoje znanje uporabiti v praksi in tu je obravnava knjižnega jezika zaključena.

Veliko več pozornosti je namenjene **narečju**, ki je obravnavano naslednje. Obravnava izhaja iz narečnega besedila (zapisano je v poenostavljenem zapisu), sledijo pa vprašanja, pri katerih dijaki razmišljajo o značilnostih narečij, o morebitnih spremembah v svojem govoru, o okoliščinah, kjer se ga uporablja, o umetnosti v narečjih, občutkih, ki jim jih daje sporazumevanje v narečju v domačem okolju ipd. (24). Za narečje je podana tudi definicija: »Narečje je posebna zvrst jezika, ki jo govori skupnost ljudi na določenem manjšem geografskem območju« (24). Omenjen je obstoj 50 slovenskih narečij in 7 narečnih skupin. Sledi 7 nalog, kjer dijaki sestavljajo besedilo v svojem narečju, »prevajajo« iz svojega narečja v knjižni jezik ali obratno, prepoznavajo narečje v ljudski pesmi ipd. Naloge so sestavljene tako, da ne privilegirajo določenega narečja niti knjižnega jezika ali katere druge zvrsti, ampak se bolj usmerjajo na zanimivosti in sopomenskost.

Kriterijem socialnih zvrsti zadosti zadnja naloga v tem sklopu, pri kateri morajo dijaki razvrstiti našteje socialne zvrsti v prazno shemo. Le-ta je poenostavljena – socialne zvrsti so razdeljene na knjižni in neknjižni jezik, pri prvem je predvidena delitev na zbornega in knjižnopogovornega, pri drugem pa so interesne in prostorske govorice, kakor so imenovane v prejšnjih učbenikih, združene v 4 zvrsti: pogovorni jezik, narečje, sleng in žargon. Argoja se avtoricama najbrž ni zdelo smiselno omenjati, prav tako pa očitno zaradi izogibanja morebitnemu mešanju pogovornih jezikov ne zasledimo obravnave pogovornega jezika (v tem primeru je s tem izrazom najbrž mišljen pokrajinski pogovorni jezik).

Podrobneje je obravnavan tudi **sleng**, ki se prav tako začneja z besedilom: gre za pogovor med dvema najstnikoma, ki izjemoma ni v najčistejši ljubljansčini, ampak je splošnejši. V vprašanjih za pogovor so izpostavljena dejstva glede uporabe v starostni skupini (primerjalno z govorico babice in dedka), prevzemanje besed, spreminjanje slenga, okoliščine uporabe. Sledijo štiri naloge na temo slenga (»prevajanje« besed v knjižni jezik, kakšen je bil sleng starejših generacij ipd.), na koncu pa je podana tudi definicija: »Sleng je jezikovna zvrst, v kateri se pogovarjajo govorci enake starosti. Najbolj znan je najstniški sleng. Vsebuje veliko neslovenskih besed, zlasti iz angleškega jezika, pa tudi slovenskih besed z novimi pomeni« (27). S tem se predstavitev socialnih zvrsti konča, kajti žargon je obravnavan drugje, argo pa, kot smo že omenili, ni omenjen.

Žargon je obravnavan pod poglavjem Strokovno besedilo. Začetna vprašanja dijaka usmerijo k zavedanju, da ima vsaka poklicna/interesna skupina svoje izraze, ki niso zborni knjižni. Podano je besedilo o delu na vrtu, potem pa sledijo naloge, pri katerih dijaki zopet »prevajajo« v knjižni jezik, po spominu pišejo žargonske izraze različnih poklicev in ugotavljajo značilnosti žargona: obkrožiti morajo, ali je jezik višje ali nižje vrste ter prepoznati pravilnost trditev o žargonu (govorjenost, nerazumljivost drugim skupinam ipd.). Na koncu je podana definicija: »Žargon je jezik ljudi istega poklica, dela ali konjička. Žargonski izrazi so nekakšni neuradni strokovni izrazi posamezne stroke« (44).

Socialne zvrsti so v tem učbeniku predstavljene na nov način, na takšen, ki po mnenju avtoric bolj ustreza dijakom poklicnih šol. Prav zato so podrobneje obravnavani narečje, sleng in žargon, ki naj bi bili dijakom bližje. Zanimivo je, da je knjižni jezik obravnavan skupaj z neknjižnim in še to ne zelo podrobno – očitno se predvideva, da mu je že tako ali drugače namenjena glavnina obravnave pri jezikovnem pouku slovenščine. Nikjer ni zaslediti poveličevanja knjižnega jezika ali katere druge zvrsti, ampak so preko vprašanj v razmislek vedno podane okoliščine, kjer se določena zvrst uporablja. Poudarek je predvsem na jasni uporabnosti posameznih zvrsti, mogoče je tudi tukaj treba iskati vzrok, da ni predstavljenega pokrajinskega pogovornega jezika, knjižni pogovorni in zborni pa sta obdelana le zelo na kratko, bolj je poudarjen le knjižni. V učbeniku Slovenski jezik torej hipoteza, da je knjižni jezik predstavljen kot večvreden, ne zdrži, čeprav je namenjen poklicnim šolam, za katere sem sprva sklepala, da namenoma gojijo takšen model predstavitve socialnih zvrsti.

5.3.2 Kaj pokažejo srednješolski učbeniki (sklepi)

Teorija socialnih zvrsti je v srednješolskih učbenikih predstavljena na dokaj enak način, hkrati pa se precej razlikuje v interpretaciji, pač odvisno od avtorja učbenika. Osnova je Toporišičeva opredelitev zvrsti, ki jo je predstavil v SKJ IV in kasneje v Slovenski slovnici: na eni strani knjižni jezik, ki se razdeli na zborni in knjižnopogovorni zvrst, na drugi strani neknjižne zvrsti oziroma narečje in njemu približan pogovorni jezik. V strukturalističnem obdobju večina učbenikov podaja linearno predstavitev socialnih zvrsti – na eni strani je knjižni jezik, vmes pogovorni, ki se lahko razdeli na takšnega, ki je bližje knjižnemu, ali takšnega, ki je bližje narečnemu, na drugi strani pa je narečje (prim. Jožica Bibič idr. Slovenski jezik in stilistika, Janez Dular idr. Slovenski jezik I ter Mihael Glavan idr. Slovenski jezik in književnost). Ostra meja med knjižnim pogovornim, ki spada med knjižne zvrsti, in pokrajinskim pogovornim jezikom, ki spada med neknjižne zvrsti, je postavljena šele v drugem Toporišičevem učbeniku Slovenski jezik in sporočanje 1. Učbenik Martine Križaj Ortar idr. Na pragu besedila teorijo socialnih zvrsti nekoliko nadgradi, saj uvede novo razdelitev neknjižnih zvrsti na prostorske in interesne govorice. Delitev je upoštevana tudi v učbeniku Mateje Gomboc Besede, v učbeniku Dragice Debeljak in Jožice Jožef Beg pa zopet umanjka.

Če se osredotočimo na celotno predstavitev socialnih zvrsti, v večini primerov ne dobimo zadovoljivega odgovora, kaj pravzaprav zvrsti so. Njihova definicija je velikokrat drugačna od razlage. Tako se npr. pojavljajo poudarki, da so se jezikovne zvrsti razvile glede na to, »kje jezik uporabljamo; kakšen je naš govorni ali pisni položaj oziroma okoliščine, v katerih se sporazumevamo; kdo s kom govori ali mu piše; zakaj kdo govori ali piše; kakšen je njegov sporočanski namen« (Mihael Glavan idr., 17), v dejanskem opisu zvrsti pa okoliščine in namen sporočanja sploh niso upoštevani. Namesto tega je poudarjeno, da je zelo pomembno, da se naučimo knjižni jezik (prav tam). Enako lahko med sicer čisto korektno predstavitvijo zvrsti zasledimo odstavek, ki odraža puristični pogled in z določanjem, kaj se uporablja v »višjih oblikah«, zamaja celotno teorijo, ki se opira na okoliščine (Janez Dular idr., 26).

Večvrednost knjižnega jezika je odkrito poudarjena večkrat, kot smo predvidevali v začetni hipotezi. Tudi če odštejemo Slovensko slovnico 1956, kjer tradicionalistični pogled ne dovoljuje drugačnega mišljenja od črno-belega prav – narobe, se precej neposredne trditve o večvrednosti knjižnega jezika pojavijo v kar petih učbenikih od devetih (zraven kot že rečeno ni všteta Slovenska slovnica 1956). Štirje od njih (Vera Remic Jager, Mihael Glavan idr., Janez Dular idr., Jože Toporišič: Slovenski jezik in sporočanje) po pričakovanjih spadajo v strukturalistično obdobje. Privilegiranje knjižnega jezika lahko vsaj delno razumemo kot ostanek tradicionalističnega mišljenja, saj so učbenike pisali avtorji, vzgojeni v tradicionalističnem duhu, ki koncepta zvrsti očitno niso razumeli tako, kot ga razumemo danes. Zanimivo pa je, da se prav v tem obdobju najde učbenik, ki bi ga lahko tudi današnjim piscem dali za zgled zdravorazumske razlage in upoštevanja okoliščin (Jožica Bibič idr.). Prav tako je zanimivo, da se najbolj očitno privilegiranje knjižnega jezika najde v učbeniku tretjega obdobja (Mateja Gomboc). Tako neposredne trditve, da je knjižni jezik pravilen, v ostalih zvrsteh pa da »kršimo jezikovno normo« (prim. Mateja Gomboc, 28), ne najdemo v nobenem učbeniku iz prejšnjih obdobj.

Ostali učbeniki ne dajejo neposredno prednosti knjižnemu jeziku, čeprav se njegovemu privilegiranju ne morejo izogniti. Poudarjeno večvrednost prepoznamo iz načina predstavitve. Shema socialnih zvrsti ima po Slovenski slovnici dva pola z dvema trdnima sistemoma: knjižnim jezikom in narečjem. Razlage in primerjave so narejene skladno z njima. Zvrsti v okviru knjižnega jezika so opredeljene primerjalno z zbornim, neknjižne pa večinoma primerjalno z narečji oz. pokrajinskimi jezikovnimi značilnostmi, vendar je ta način redek (npr. »Pogovorni jezik ni ne knjižni jezik ne zemljepisno narečje, čeprav je po svoje odvisen od obeh« (Jože Toporišič: SKJ I, 18); »Pokrajinski pogovorni jeziki imajo bolj narečno besedišče in so krajevno omejeni« (Janez Dular idr. 23)). Prevladuje primerjava z vidika knjižnega jezika: »Razlika med obema zvrstema [pogovornim in zbornim knjižnim jezikom] je v izreki, skladnji in besedju s frazeologijo vred« (Jože Toporišič: SKJ IV, 61); »Splošni pogovorni jezik je manj natančno določen oz. popisan kot zborni« (Jožica Bibič idr.); »V večjih središčih je opaziti nekaj različic [splošnega pogovornega jezika], čeprav je povsod blizu zbornemu (knjižnemu) jeziku«, »Izrazi /.../ večinoma niso bili sprejeti v besedni zaklad knjižnega (zbornega) jezika« (Janez Dular idr. 23, 26); »Narečja so v mestih kot t. i. mestne govorice bolj približana knjižnemu jeziku« (Jože Toporišič: Slovenski jezik in sporočanje 1, 49); »Knjižni pogovorni jezik je nekoliko sproščena različica knjižnega jezika« (Martina Križaj Ortar idr., 13). »Vanj [v pokrajinski pogovorni jezik] pronicajo narečne prvine« (Mateja Gomboc, 33).

Predstavitev zvrsti z vidika knjižnega jezika postavlja knjižni (zborni) jezik v privilegiran položaj in ga dela pomembnejšega od ostalih. Trdnejšo opozicijo mu predstavljajo samo narečja, ki so v vseh učbenikih obravnavana kot poseben sistem, neodvisen od knjižnega jezika, čeprav so zaradi zemljepisne omejenosti »manj pomembna«.

Druga hipoteza je predvidevala, da se predstavitev socialnih zvrsti v učbenikih za gimnazije razlikuje od predstavitve v učbenikih za poklicne srednje šole, saj naj bi gimnazija dajala širše znanje in vzgajala bolj kritičnega posameznika, poklicna šola pa naj bi podajala zgolj osnovno, splošno znanje, s trdno določenimi pravili in manj možnosti kritičnega

nadgrajevanja. Kot gimnazijske učbenike sem obravnavala naslednje: iz tradicionalističnega obdobja Slovensko slovnico 1956; iz strukturalističnega obdobja Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik I–IV, Jožica Bibič idr.: Slovenski jezik in stilistika, Janez Dular idr.: Slovenski jezik I, Jože Toporišič: Slovenski jezik in sporočanje 1; iz obdobja več jezikoslovnih pogledov pa Martina Križaj Ortar idr.: Na pragu besedila. Ostale sem štela med učbenike poklicnih srednjih šol (iz tradicionalističnega obdobja nisem upoštevala nobenega, iz strukturalističnega in obdobja več jezikovnih pogledov pa po dva: Vera Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe, Mihael Glavan idr.: Slovenski jezik in književnost, učbenik za 1. in 2. letnik skrajšanih programov, Mateja Gomboc: Besede 1, učbenik za slovenski jezik v 1. letniku triletnih poklicnih šol, Dragica Debeljak, Jožica Jožef Beg: Slovenski jezik: učbenik za slovenščino v 1. in 2. letniku nižjega poklicnega izobraževanja). Analiza je pokazala, da očitne razlike med njimi skorajda ni. V vseh so zvrsti predstavljene po enakem modelu, razlike se pokažejo le v zadnjem obdobju, ko je teorija v dveh učbenikih, gimnazijskem Na pragu besedila in za poklicne šole Besede, nekoliko nadgrajena z razdelitvijo neknjižnih zvrsti na interesne in prostorske govorice. Knjižni jezik je posredno ali neposredno v vseh učbenikih predstavljen kot najpomembnejši in krovni, čeprav avtorji poudarjajo tudi pomembnost okoliščin. Odkrita privilegiranost knjižnega jezika se za malenkost res bolj nagiba v smer učbenikov za poklicne šole (Vera Remic Jager, Mihael Glavan idr., Mateja Gomboc), vendar kljub temu ni smiselno potegovati črte med gimnazijskimi učbeniki in učbeniki poklicnih šol.

Teorija socialnih zvrsti je v šolskih učbenikih razen malenkostne nadgradnje v zadnjem obdobju še vedno predstavljena enako kot v SKJ IV. Pri tem je tisto, kar ostaja enako, samo zunanji okvir, shema, interpretacije in razlage posameznih zvrsti, zlasti pogovornih, pa se od avtorja do avtorja spreminjajo. To nakazuje, da je teorija zvrstnosti v sebi kompleksnejša, kot se zdi na prvi pogled, in da jezikovna realnost še ni dovolj raziskana, da bi nudila dovolj trdna in objektivna dejstva o jezikovnih zvrsteh.

Po trenutno veljavni razdelitvi ima shema socialnih zvrsti dva pola, vsak pol pa ima po en trden sistem: v knjižnem jeziku je to zborna zvrst, v neknjižnih narečje. Knjižni jezik je predstavljen kot pomembnejši, kar je odkrito poudarjeno v petih od devetih učbenikov (Slovenska slovnica štirih mednje ni všteta, ker je že samo po sebi razumljivo, da upošteva samo knjižni jezik, saj drugih zvrsti ne pozna), v ostalih pa je privilegiran posredno, že s shemo socialnih zvrsti, ki knjižni jezik postavlja na vrh, opise drugih zvrsti (zlasti pogovornega jezika) pa gradi na primerjavah s knjižnim zbornim jezikom.

Delitev učbenikov na tiste, ki se uporabljajo v gimnazijah, in tiste, ki se uporabljajo v poklicnih šolah, se je tako izkazala za nesmiselno. Dijaki v obeh vrstah šol iz učbenikov dobijo podobno informacijo o zvrsteh.

6 Analiza vprašalnika

6.1 Okoliščine

Odgovor na vprašanje, kako slovenščino oziroma njeno razslojenost dojemajo sami govorci slovenskega jezika, sem poskušala najti s pomočjo raziskave. Izvedla sem jo z anketnim vprašalnikom, ki sem ga razdelila različnim govorcem. Ker sem želela preučiti odvisnost dojetanja in poimenovanja socialnih zvrsti slovenskega jezika od časa, ko so se šolali, sem anketirance razdelila na generacije, in sicer starejšo, srednjo in mlajšo.

Za najstarejšo sem opredelila tisto, ki je v srednjo šolo hodila takrat, ko teorija jezikovnih zvrsti v šolske učbenike še ni bila uvedena, zato sem predvidevala, da o njej niso slišali še ničesar. To so tisti, ki so rojeni pred letom 1949.

Srednja generacija po moji delovni definiciji zajema tiste, ki so srednjo šolo obiskovali takrat, ko so bili Toporišičevi učbeniki SKJ I–IV uradno v veljavi (1965–1998). Ti so letnik rojstva od 1950 do 1982.

Mlajša generacija pa je po tej opredelitvi tista, ki je v srednji šoli imela na voljo tudi druge učbenike (1999–2011), prenovljen šolski sistem ter zato domnevno drugače dojema zvrsti, kot so jih predhodne generacije. V to generacijo spadajo rojeni med 1983 in 1996.

Zaradi različne zahtevnosti in poudarkov šolanja med gimnazijo in srednjo poklicno šolo (gimnazije veljajo za zahtevnejše in naj bi bolj spodbujale razvijanje sporazumevalne zmožnosti) sem v odgovorih ene in druge skupine anketirancev predvidevala razlike. Poleg tega me je zanimalo, če je razliko med dojetanjem jezika v isti (srednji) generaciji ustvarilo tudi kasnejše uvajanje Toporišičevih učbenikov v poklicne srednje šole. Pri razdelitvi vprašalnikov sem bila zato pozorna na končano stopnjo izobrazbe in sem posebej obravnavala tiste, ki so končali poklicno srednjo šolo, ter tiste, ki so končali gimnazijo.

Težava se je pokazala pri vzorcu anketirancev. Pri mlajši generaciji sem brez težav zbrala zadostno število študentov in zaposlenih, ki so končali gimnazijo, večji problem se je pokazal pri zbiranju tistih, ki so končali srednjo poklicno šolo, saj jih je procentualno manj. Srednja generacija je glede izobrazbe najbolj uravnotežena. Pri starejši večinski del anketirancev spada v skupino končane srednje poklicne šole, saj se je takrat večina zelo hitro izučila za poklic, anketo pa so reševali nekateri še iz časa, ko gimnazij v današnjem pomenu besede še ni bilo. Zato je bilo potrebnega kar nekaj usklajevanja in odločanja, katera izobrazba bi spadala pod pojem današnje gimnazije. Zaradi tako različnega števila anketirancev v posamezni skupini so podatki v grafih podani v odstotkih, v analizi pod grafom pa je v oklepajih navedeno tudi število anketirancev. Nenazadnje pa nam ti podatki podajo lepo sliko trenda izobraževanja od približno leta 1950 (približen začetek srednjega šolanja najstarejše anketiranke) do 2008 (začetek srednjega izobraževanja najmlajšega anketiranca).

Druga težava, ki je precej vplivala na zavzetost reševanja anket, je bila težavnost vprašalnika. Ker je bil sestavljen za vse tri generacije, njihovo šolanje pa se je navsezadnje precej

razlikovalo, določene generacije (zlasti starejša in mlajša) niso razumele nekaterih vprašanj oz. niso vedele, kaj nanja odgovoriti in so anketo zato označile za zahtevno. Poleg tega je za večino delovala kot šolski test, ki ga morajo pravilno rešiti, saj sem iz odzivov izvedela, da so nekateri rešitve preverjali v pravopisu in učbenikih, skoraj vse pa je zanimalo, »kaj pravzaprav so te socialne zvrsti in kaj bi morali tam napisati« (pri čemer so bili zelo presenečeni, ko so izvedeli, kaj oznaka predstavlja v jezikoslovni teoriji).

Zavedam se, da opisane okoliščine zelo vplivajo na relevantnost odgovorov, zato sem jih poskušala pri analizi upoštevati.

6.2 Analiza

Ker primerjam tri generacije med seboj, tudi vprašanja obravnavam tako, da pri enem obrazložim vse tri skupine odgovorov.

Prvi sklop je zajemal osebne podatke.

Analizirala sem 49 prejetih anket. Največ anketirancev je bilo v mlajši generaciji – 18 (10 M, 8 Ž) jih je imelo končano gimnazijo, 7 (3 M, 4 Ž) pa srednjo poklicno šolo. Iz srednje generacije je anketo rešilo 7 anketirancev s končano gimnazijo (3 M, 4 Ž) in 7 s končano poklicno šolo (2 M, 5 Ž), iz starejše pa 3 s končano gimnazijo oz. višjo izobrazbo (0 M, 3 Ž) in 7 s končano poklicno šolo (3 M, 4 Ž).

Ostali podatki, po katerih sem spraševala (letnica rojstva, poklic, pridobljena izobrazba) v tem sklopu, ter 5. in 6. vprašanje (Na katero osnovno šolo ste hodili? Na katero srednjo šolo ste hodili?) so služili večkratnemu preverjanju izobrazbe in srednjega šolanja in so za podrobnejšo analizo na tem mestu nerelevantni.

2. Kako govorite doma oz. s svojimi najbližjimi? Če govorite v narečju, napišite, v katerem.

Z vprašanjem sem želela izvedeti, kako govorci sami zase opredelijo zvrst, v kateri se sporazumevajo v domačem okolju in jim je zato najbližja. Predvsem me je zanimalo, kakšne izraze bodo uporabili pri odgovorih: ali bodo enaki, kot so v teoriji socialnih zvrsti ali bodo svoj govor označili kako drugače. Poziv k dopolnitvi odgovora je namenoma dodan zato, da bi se izognila varljivemu odgovoru »slovensko«, ki lahko, kot bomo videli v nadaljevanju, pomeni »ne angleško« ali pa (sklepam) knjižni jezik.

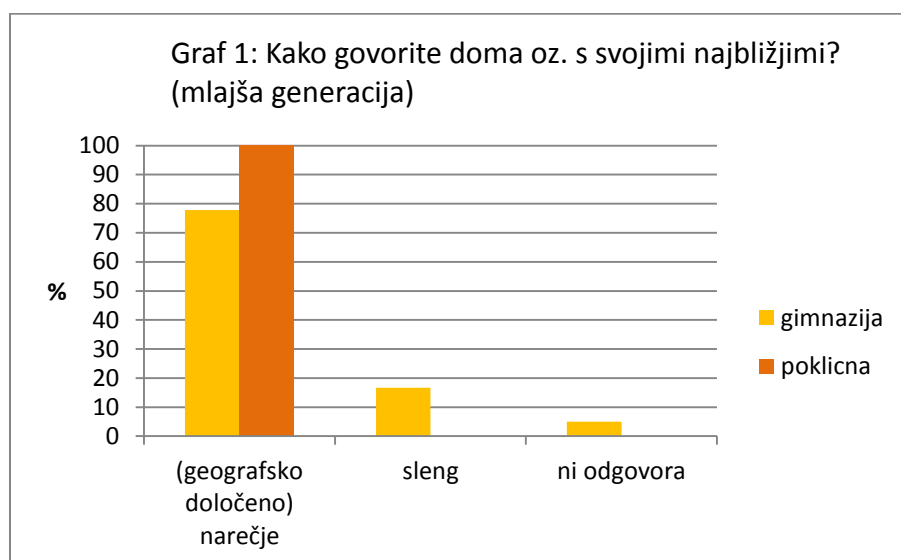
Mlajša generacija je na to vprašanje odgovarjala dokaj enotno: večina (iz srednjih poklicnih šol vsi) jih pravi, da govorijo narečje, ki so ga po navadi geografsko opredelili. Odločitev za narečje je precej razumljiva, saj 92 % (23) mlajših anketirancev prihaja iz različnih narečnih skupin, 8 % (2) pa iz Ljubljane. 16 % (4) jih je odgovorilo, da govorijo sleng, en anketiranec pa ni podal odgovora.

Kljub temu, da sem postavila podvprašanje, ki naj bi odvrčalo od prve asociacije na odgovor »slovensko«, so 3 (12 %) vseeno uporabili prav ta odgovor. Ker so zraven vsi dodali še pojasnilo, v katerem narečju govorijo, sklepam, da »slovensko« v tem primeru pomeni državni jezik, torej govorimo slovensko in ne angleško/italijansko/nemško.

Ostale zanimive oznake govora so še »sleng in knjižni pogovorni jezik« (anketiranka iz Ljubljane), »nevtralno – celjsko« (anketiranec iz Celja) in »sproščeno, slovensko, brez narečja« (anketiranec iz Kamnika).

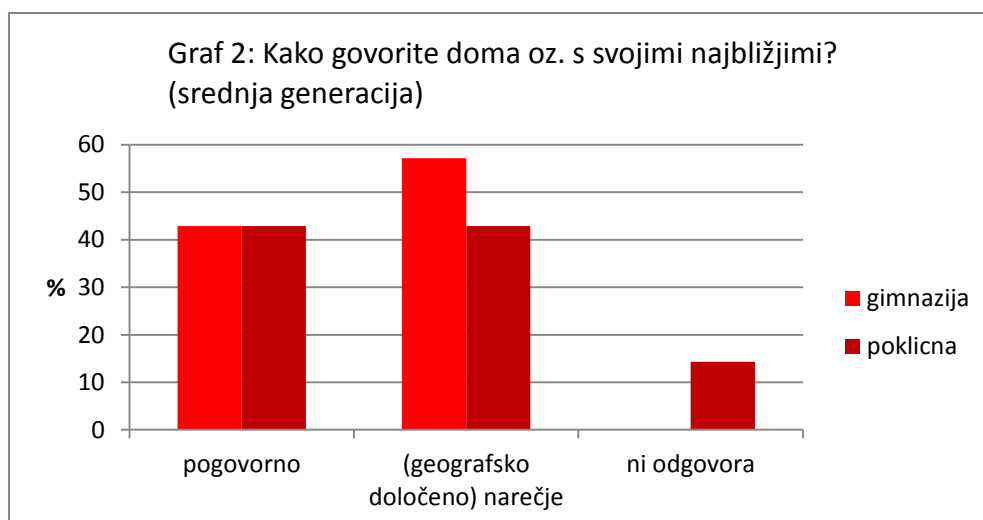
Večina anketirancev je odgovarjala z izrazi, ki so v uporabi tudi v teoriji socialnih zvrsti, kar se da pripisati večletnemu šolanju in uporabi teh izrazov med šolanjem. Razlik med gimnazijo in poklicno šolo pa praktično ni, saj bi pri večjem vzorcu zagotovo tudi kdo iz poklicne šole odgovoril, da govori npr. sleng.

Rezultate za mlajšo generacijo prikazuje graf 1.

Kot lahko vidimo iz grafa 2, je tudi srednja generacija v svojih odgovorih zelo enotna. Prav tako kot pri mlajši jih je največ odgovorilo, da govori narečje, ki so ga v večini primerov geografsko opredelili. Na drugem mestu je pogovorni jezik, s čimer se lahko poveže selitev iz rojstnega kraja ter govorna prilagoditev novemu okolju. En anketiranec s končano poklicno šolo (17 %) ni podal odgovora.

Med anketiranci s končano gimnazijo oz. tistimi s končano poklicno šolo prav tako ni razlik v uporabi terminov za označitev svojega govora – vsi uporabljajo izraze, ki so v rabi v teoriji socialnih zvrsti. Samo en anketiranec je napisal, da se trudi govoriti v kolikor toliko pravilni slovenščini (morda na to vpliva poklic: duhovnik, delovanje izven prvotnega govornega okolja in pogosto nastopanje v formalnem položaju).

Pri starejši generaciji je slika poimenovanj lastnega govora veliko bolj pestra (prim. graf 3). Najprej je treba upoštevati količino zbranih podatkov, saj so anketo v skupini s končano gimnazijo rešile samo 3 anketiranke, medtem ko je v skupini s končano srednjo šolo vseh anketirancev 7. Kljub temu pa odgovorov ni bilo lahko klasificirati, ker je svoj govor vsak označil po svoje.

Največ iz obeh skupin se je odločilo za »slovensko«, pri čemer sem bila v zadregi, ali to pomeni »ne angleško« ali »knjižno«. Glede na pojasnila zraven glavnega odgovora (slovensko – brez narečja, slovensko – včasih narečno, idrijsko) in glede na odgovore pri drugih vprašanjih lahko za oba anketiranca s končano poklicno šolo z veliko verjetnostjo sklepam, da gre za pomen »jezik, ki je blizu knjižnemu«. Za anketiranko s končano gimnazijo pa prej sklepam, da je mislila »ne angleško«, saj je v nadaljevanju dosledno uporabljala termin knjižna slovenščina.

Po eden iz vsake skupine sta poudarila, da ne govorita v narečju, nista pa podala dodatnih obrazložitvev. Ena anketiranka s končano gimnazijo je napisala, da govori »pravilno (tj. knjižno) in pogovorno«, dva s končano poklicno šolo pa narečno, da pa se trudita knjižno oz. da se z vnuki pogovarjata v precej »nobel« slovenščini. Dva s končano srednjo šolo sta navedla, da govorita narečje.

Za »knjižno« so anketiranci uporabili tudi izraza »slovensko« in »pravilno«, v obeh skupinah pa uporabijo tudi izraz »pogovorno«.

Nihče s končano gimnazijo ni napisal, da govori v narečju, ampak da govorijo »pravilno« in pogovorno ter ne v narečju (66 % oz. 2 anketiranki). Tudi 3 s končano poklicno šolo (37 %) so zapisali, da govorijo knjižno in ne v narečju ali da se trudijo govoriti knjižno, čeprav govorijo v narečju. Težnja h knjižnemu jeziku tudi v govoru v najbolj sproščenem okolju potrjuje veliko pomembnost, ki ga je knjižnemu jeziku skozi šolanje namenjala tradicionalistična slovnica.

3. Kako govorijo ljudje v naslednjih situacijah

Celotno tretje vprašanje je bilo zelo šolsko zastavljeno in anketiranci so ga tudi tako dojemali, vendar so ga vsi rešili. Z njim sem preverjala zavedanje uporabe različnih zvrsti oz. oblik jezika (tako smo zvrsti poimenovali v vprašanju) v različnih situacijah, poznavanje terminov socialnih zvrsti in govorčevo poimenovanje le-teh.

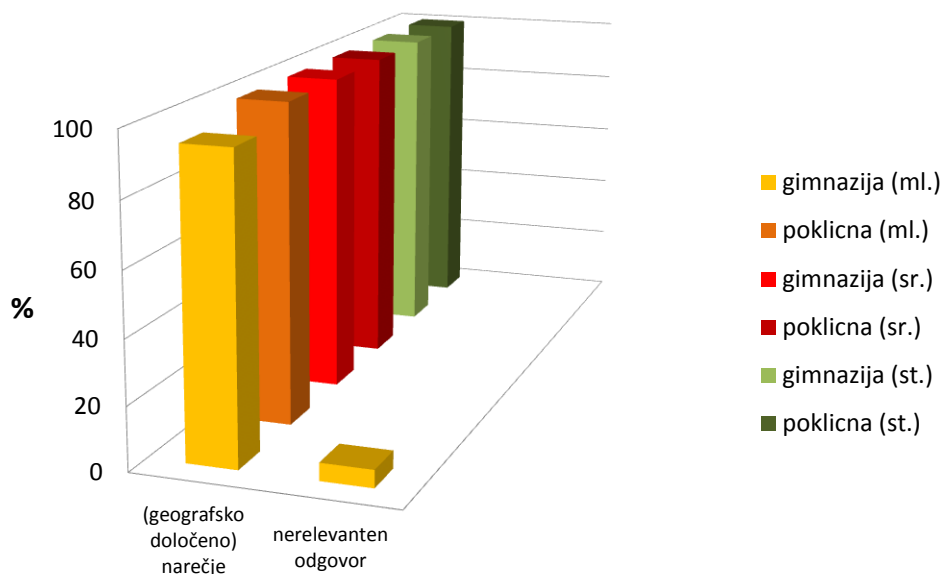
a) ženica s Štajerske, ko govori s svojo sosedo

Glede na nedvoumnost okolja in govora smo domnevali, da bodo odgovori dokaj enotni, pričakovala sem seveda narečje.

Kakor kaže graf 4, pri prvem primeru res ni bilo težav: vsi so v vseh generacijah napisali, da ženica govori narečje, včasih so ga geografsko določili, včasih ne, le pri mlajši je en anketiranec vprašanje drugače razumel in podal za to raziskavo nerelevanten odgovor (govori živahno, občasno se pritožuje ...).

Graf 4:

3. a) ženica s Štajerske, ko govori s svojo sosedo

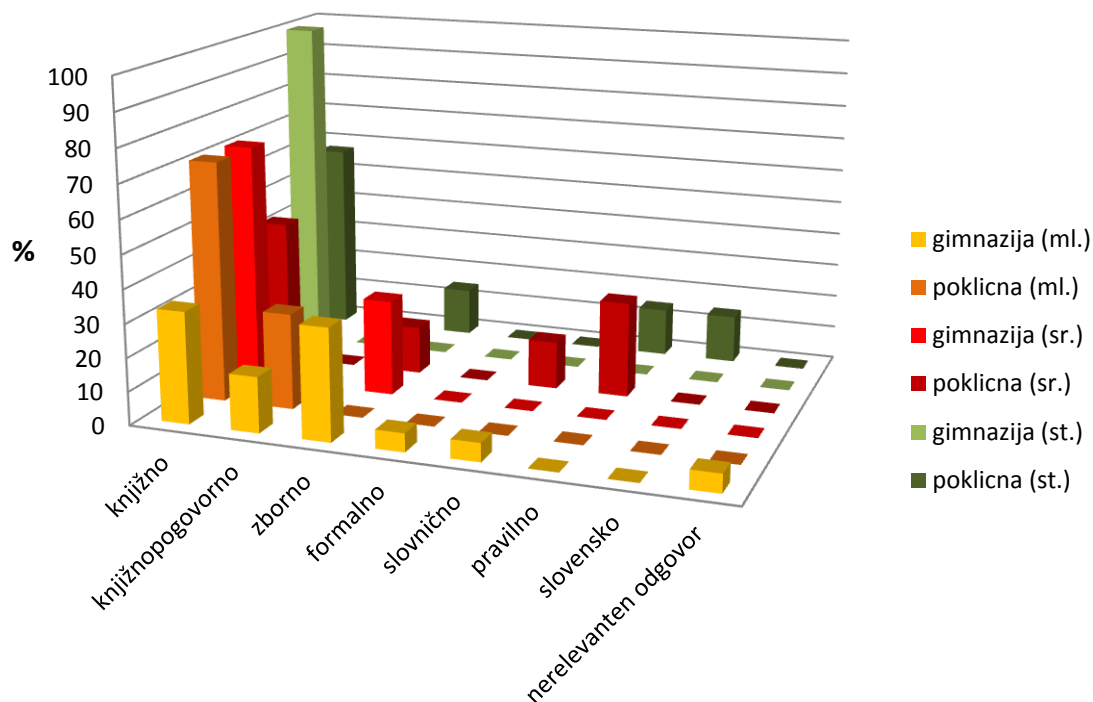

V mlajši in srednji generaciji je bil po en anketiranec s končano poklicno šolo, ki je zapisal, da ženica govori »po domače«, kar je v laični uporabi očitno ena od oznak za narečje. Pri enem anketirancu iz srednje generacije s končano gimnazijo ter pri enem iz starejše generacije s končano poklicno šolo je namesto narečja uporabljen termin »dialekt«.

b) televizijska napovedovalka, ki bere novice

Za televizijsko napovedovalko je značilno, da novice bere v zbornem knjižnem jeziku. Pri odgovorih sem zato pričakovala nekaj v zvezi s knjižnostjo jezika. Kot lahko vidimo iz grafa, je njen govor tako res opredelila večina anketirancev, iz srednje in starejše generacije vsi. Zanimivo je, da so se iz mlajše generacije s končano gimnazijo 3 (20 %), s končano poklicno šolo pa 2 (30 %) odločili za oznako knjižnopogovorni jezik. Oznaka očitno izvira iz osebnih opazovanj. En anketiranec je zopet podal za raziskavo nerelevanten odgovor.

Graf 5:
3. b) televizijska napovedovalka, ki bere novice

Kot lahko vidimo iz grafa 5, so izrazi, ki so jih uporabili anketiranci za napovedovalkin govor, dokaj različni. V mlajši generaciji s končano poklicno šolo ni bilo nikogar, ki bi uporabil kakšen drug izraz kot knjižno ali knjižnopogovorno, medtem ko se je 6 (40 %) tistih s končano gimnazijo poslužilo izraza zborna oz. knjižni zborni jezik. V tej skupini sta tudi dva anketiranca uporabila izraza, ki ju v teoriji socialnih zvrsti ni (»formalno« in »slovnično«). Ker se vsi drugi uporabljeni izrazi skladajo s teorijo socialnih zvrsti, lahko sklepamo, da je vpliv teorije zelo velik.

Pričakovane razlike pa so se (sicer v manjši meri) pokazale pri srednji in starejši generaciji. Gimnazijsko izobraženi anketiranci srednje generacije so govor v večini (5 anketirancev oz. 70 %) označili za knjižni, 2 (30 %) pa sta uporabila oznako zborni jezik. Tudi pri tistih s končano srednjo šolo je 1 (17 %) uporabil oznako zborni jezik, 3 (43 %) pa knjižni. Eden (14 %) je uporabil tudi oznako slovnično, dva (29 %) pa pravilno.

Pri starejši generaciji s končano gimnazijo so vse 3 anketiranke uporabile izraz knjižni jezik, prav tako so ta izraz uporabili 4 (57 %) anketiranci s končano poklicno šolo, eden (14 %) je napisal zborni jezik, eden (14 %) pravilno in eden (14 %) slovensko.

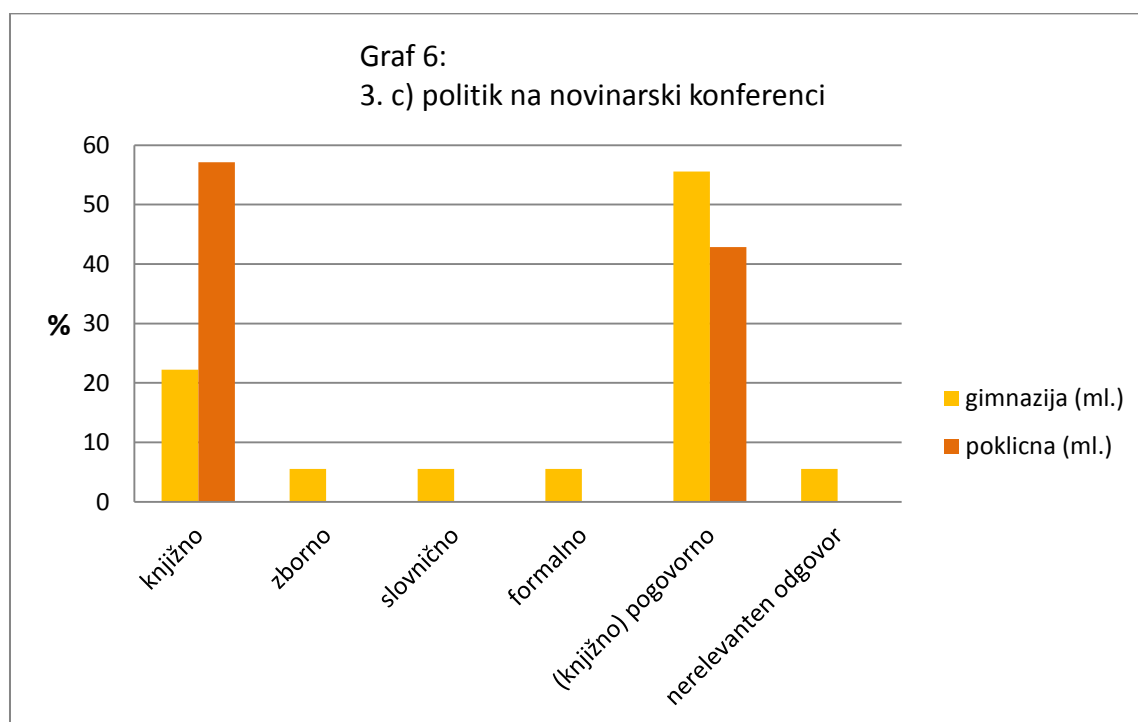
Ker so učbenike Jožeta Toporišiča Slovenski knjižni jezik I–IV najprej uvedli v gimnazije (1965), sem sklepala, da bo srednja generacija že uporabljala termine za socialne zvrsti. Hipoteza se je potrdila. Potrdila pa se je tudi druga hipoteza, da bodo anketiranci iz srednje generacije s končano poklicno šolo, kamor so te učbenike uvedli kasneje, ter anketiranci iz

starejše generacije, ki so se o knjižnem jeziku in narečjih učili po starem sistemu, uporabili drugačne izraze, izven teorije socialnih zvrsti.

Iz primerov vidimo, se takšni izrazi (slovnično, pravilno) v manjši meri še vedno uporabljajo, ne samo v srednji in starejši generaciji, ampak tudi med mlajšimi. Sklepamo lahko, da so tako povedni, da jih govorci (vsaj za zasebno uporabo) niso pripravljeni zamenjati s strokovnimi termini iz teorije socialnih zvrsti. Upoštevati pa je treba, da so glede na dobljene rezultate v manjšini in da se velika večina nagiba k uporabi strokovnih terminov.

c) politik na novinarski konferenci

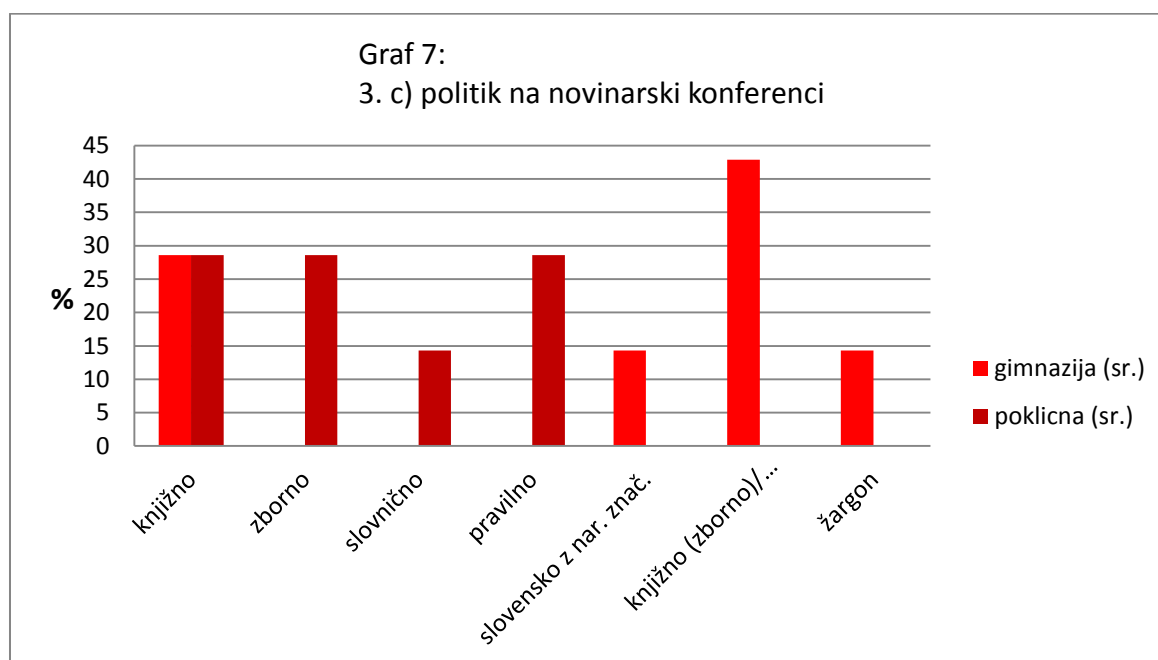
Za javni govor brez vnaprej pripravljenega in izdelanega besedila Toporišič predvideva termin knjižni/splošni pogovorni jezik. Ker je politik javna osebnost, ki v tem primeru javno nastopa, sem v odgovorih pričakovala knjižni jezik s poudarkom na govorjenosti. Pričakovano se je zato pri tem primeru pokazala velika pestrost pri oznakah govora, saj so bili anketiranci v opisu večinoma zelo natančni. Večkrat je bilo tudi izpostavljeno, da se politik trudi za določeno obliko govora, a ga ne dosega (trudi se, naj bi govoril ...). Za lažjo preglednost so grafi podani za vsako generacijo posebej.

Mlajša generacija (graf 6) je bila v oznakah najbolj enotna in se je odločala med knjižnim in knjižnopogovornim jezikom. Med tistimi s končano gimnazijo se je večina odločila, da politik govori knjižnopogovorno, manj pa, da govori knjižno. Med tistimi s končano poklicno šolo pa je stvar ravno obrnjena: več se jih je odločilo, da politik govori knjižno. En anketiranec je vprašanje razumel na drugačen način in je podal za raziskavo nerelevanten odgovor.

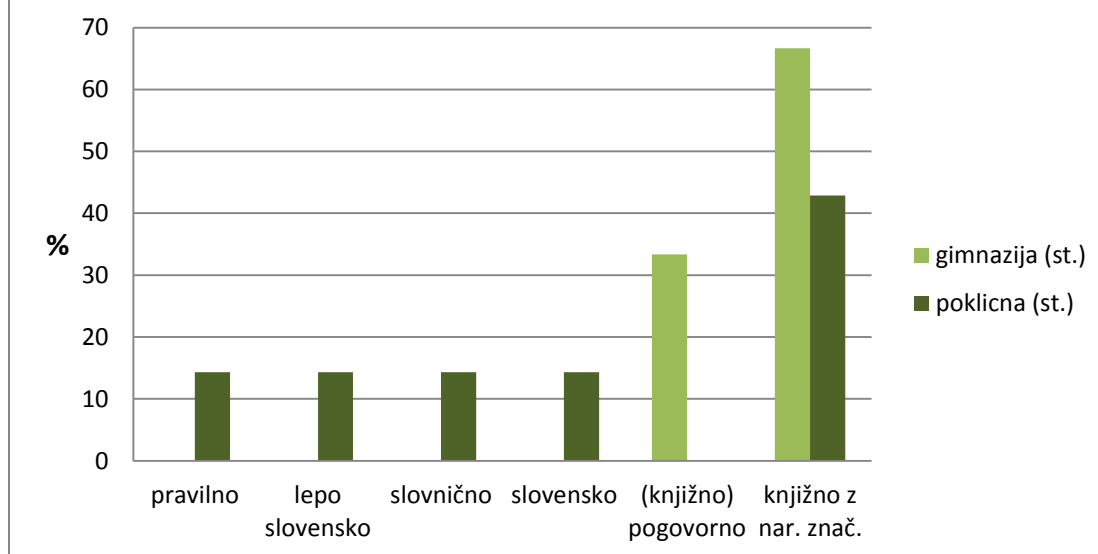
Pri uporabi samih izrazov je zanimivo, da je samo en anketiranec iz skupine s končano gimnazijo uporabil zborna, po eden iz iste skupine pa še slovnično in formalno v pomenu knjižno, vsi ostali (4 oz. 57 %) so izrecno uporabili izraz knjižno, tudi tisti, ki so v prejšnjem primeru napisali zborna.

V teoriji socialnih zvrsti »knjižno« v sebi združuje dva pojma: knjižno zborna in knjižnopogovorna. Anketiranci pa so navedli večinoma izraza knjižno in knjižnopogovorna. Kaj so torej mislili pod izrazom knjižno, lahko predvsem ugibamo. Glede na prejšnje vprašanje, ko jih je več odgovorilo, da televizijska napovedovalka bere v zbornem jeziku, sklepamo, da pri nekaterih ločevanje med zbornim in knjižnopogovornim, kot ga predvideva teorija socialnih zvrsti, obstaja, pri drugih pa ne. Razlika v poimenovanjih pri primerih b) in c) pa kaže, da je prisotna zavest o razliki med branim in prosto govorjenim besedilom v formalnem govornem položaju.

Srednja generacija ima najbolj pester zbir oznak za govor politika v omenjeni situaciji. Od anketirancev s končano gimnazijo jih je največ napisalo, da politik govori knjižno in/ali knjižnopogovorno (3 oz. 40 %), sledijo tisti, ki so napisali, da govori knjižno (2 oz. 30 %). Podana sta bila tudi odgovora, da je govor politika »slovenski« (v pomenu knjižni) z narečnimi značilnostmi oz. da govori v žargonu. Pri zapisu so večinoma uporabljali izraz knjižno, le eden je uporabil izraz zborna, eden pa slovensko (v pomenu knjižno). Med anketiranci s končano poklicno šolo je zanimivo, da so govor politika vsi označili za knjižnega, vendar z različnimi izrazi: knjižno (2), zborna (2), slovnično (1) in pravilno (2).

Graf 8:
3. c) politik na novinarski konferenci

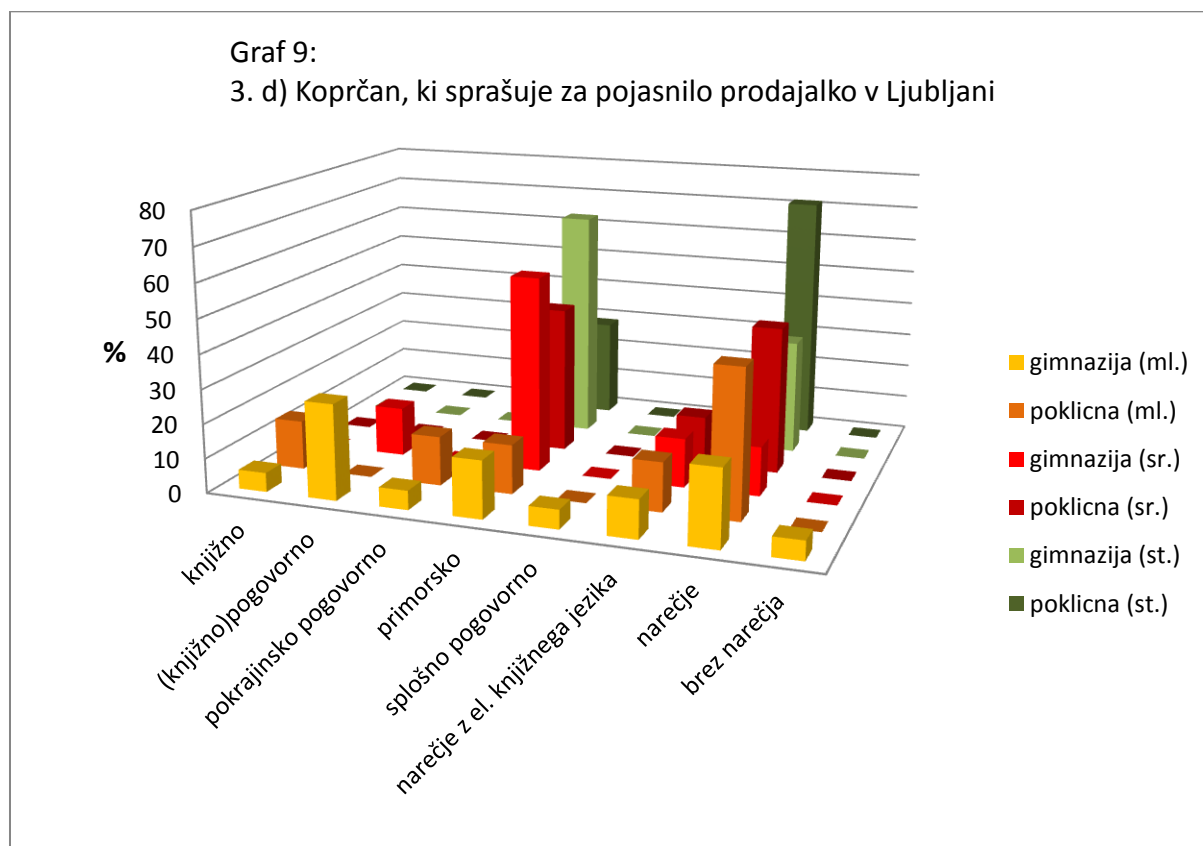
Pri starejši generaciji sta dve od treh anketirank s končano gimnazijo napisali, da politik govori knjižno, a z narečnimi značilnostmi, sledi pa oznaka za knjižni pogovorni jezik (1 anketiranka). Vse so tudi dejansko uporabile izraz knjižno. Malo manj kot 40 % anketirancev s končano poklicno šolo (3) je govor politika označilo za knjižnega z narečnimi značilnostmi, večina (5) pa se jih je odločila za knjižno zvrst, ki so jo označili z neterminološkimi izrazi: pravilno (v navednicah), lepo slovensko, slovnično in slovensko (vsi po 1). Rezultat je zanimiv zlasti zato, ker so še pri prejšnjem primeru uporabili izraze, kot sta zborna in knjižno. Mogoče je, da govorci te izraze povezujejo zgolj s pisano besedo oz. branim govorjenim besedilom. Nihče iz skupine s končano poklicno šolo ni uporabil oznake knjižnopogovorno, so pa podali opisno različico termina: knjižno z narečnimi značilnostmi.

Zanimiv je tudi podatek, da so se pri vseh treh generacijah tisti s končano poklicno šolo v veliki meri odločili, da politik govori knjižno. Včasih je sicer zraven še dodana opazka, da se trudi v to smer/naj bi tako govoril/občasno dela napake ipd., vendar še vedno velja, da govori knjižno. Glede na tip spraševanja je razvidno, da je v odgovorih skrito pričakovanje, kako *naj bi* politik govoril (na kar kažejo tudi prej navedene opazke). Pri gimnazijsko izobraženih anketirancih (ne glede na starost!) knjižnost na tem mestu ni tako samoumevna.

d) Koprčan, ki sprašuje za pojasnilo prodajalko v Ljubljani

Kadar nekdo iz izrazito narečnega okolja pride v drugo narečno okolje, se po navadi govorno prilagodi, če noče tvegati napačnega razumevanja/nerazumevanja svojega sporočila, če ne želi razkriti svojega izvora ali zaradi svoje govorice izstopati. Slovenska slovnica takšen govor definira kot »zemljepisno nadnarečje za opravljanje nalog, ki jih ima v vsenarnem okviru knjižni jezik. (SS 2000: 21)« Poimenuje ga pokrajinski pogovorni jezik. Slovenski pravopis ga sicer imenuje neknjižni pogovorni jezik (SP 2001: 127), vendar zaradi enotnosti tukaj uporabljam prvo poimenovanje.

Pri primeru Koprčana, ki za nasvet sprašuje prodajalko v Ljubljani, si predstavljamo, da hoče nekaj izvedeti in se bo zato v govoru ustrezno prilagodil. Pričakovani odgovor je bil zato pokrajinski pogovorni jezik oziroma izraz v tem smislu.

Iz grafa 9 lahko razberemo, da je mlajša generacija, še posebej skupina s končano gimnazijo, podala zelo različne odgovore: največ iz obeh skupin (7 oz. 28 % vseh mlajših anketirancev) se jih je odločilo za oznako narečje, v skupini s končano gimnazijo jih je 5 (28 %) podalo oznako pogovorno oz. knjižnopogovorno, po eden v tej skupini (6 %) pa so napisali knjižno, pokrajinsko pogovorno, splošno pogovorno ter brez narečja. Mlajši anketiranci s končano poklicno šolo so govor Koprčana v Ljubljani poleg narečnega označili še z izrazi knjižno, pokrajinsko pogovorno, primorsko ter kot narečje z elementi knjižnega jezika (po 1 anketiranec oz. 14 %). En anketiranec iz te skupine je za narečje uporabil izraz po domače.

V nasprotju z mlajšo generacijo se v nobeni drugi ni pojavilo toliko različnih izrazov za Koprčanov govor. Še najbolj raznolika je srednja generacija s končano gimnazijo, kjer jih je največ napisalo, da Koprčan enostavno govori primorsko (4 oz. 57 %), ostali pa so po eden (14 %) Koprčanov govor označili za knjižnopogovorni, narečni in narečni z elementi knjižnega jezika. V skupini s končano poklicno šolo je enako število tistih, ki so splošneje zapisali, da Koprčan govori narečno in ožje, da govori primorsko (po 3 oz. 43 %), eden pa je podal opisno oznako: narečje z elementi knjižnega jezika.

Starejša generacija se je odločala samo med dvema oznakama: tisti s končano gimnazijo so večinoma (2 oz. 66 %) napisali, da gre za primorščino, tisti s končano srednjo šolo pa, da Koprčan govori v narečju (5 oz. 71 %).

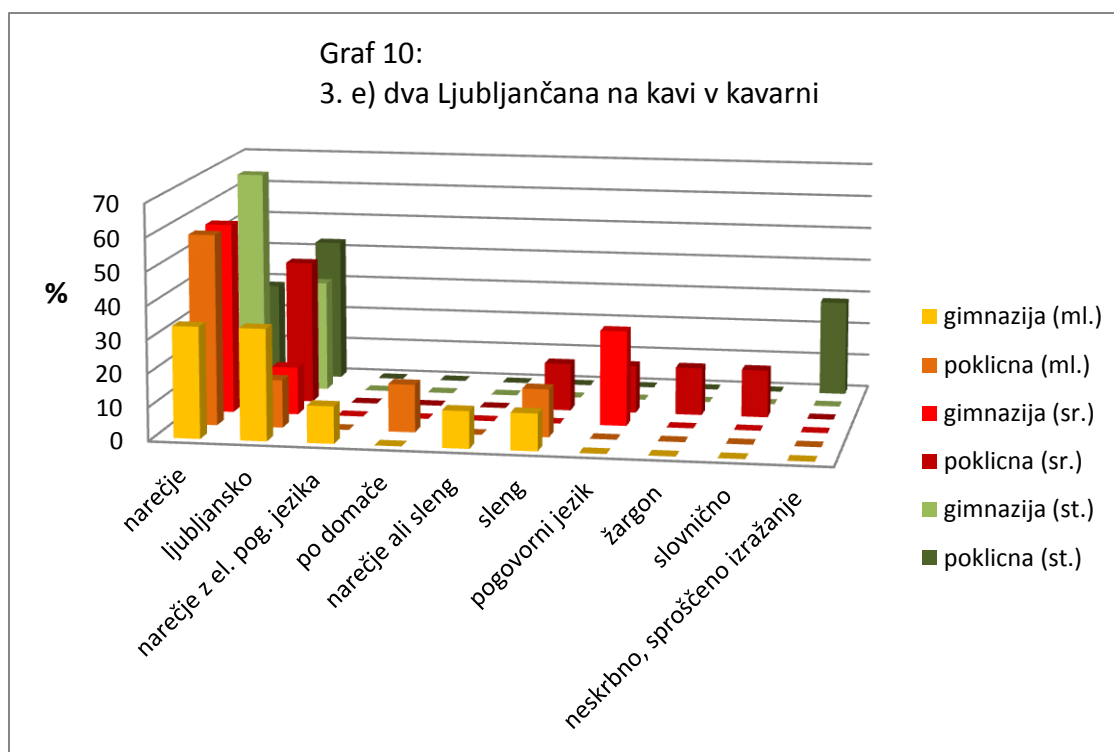
Pri primerjavi pogostosti izrazov v različnih generacijah je zelo opazen upad oznake knjižni jezik oz. govor brez narečja, pa naj bo to knjižni ali knjižnopogovorni. Mlajša generacija je v manjši meri sicer prepričana, da ko človek iz enega narečnega okolja pride v drugo (drugačno) narečno okolje, govori knjižno oz. neko različico knjižnega jezika. Pri srednji generaciji se oznaka knjižno izgubi, pri starejši pa izpade tudi oznaka knjižnopogovorno. Precej velik odstotek v vsaki generaciji pripada odgovoru narečje, kar lahko pomeni dvojje: ali da so anketiranci mnenja, da se Koprčan jezikovno ne prilagaja (lokalna zavest) ali pa da se narečno govorečemu narečje vedno sliši, tudi če uporablja nezaznamovane izraze, (naključni) poslušalci pa tak govor v vsakem primeru označijo za narečje.

Termin pokrajinski pogovorni jezik sta od vseh anketirancev uporabila samo dva v mlajši generaciji, eden s končano gimnazijo, drugi s končano poklicno šolo. V mlajši generaciji je v skupini s končano gimnazijo en anketiranec uporabil izraz splošno pogovorno, ki je po Slovenski slovnici sicer sinonim za knjižnopogovorni jezik, vendar sklepam, da ga je ta anketiranec mislil kot pokrajinskega pogovornega, saj je v prejšnjih dveh primerih uporabil izraz knjižni pogovorni jezik. Če bi s splošnopogovornim v resnici mislil knjižnopogovornega, bi izraz uporabil tudi tukaj.

Teorija socialnih zvrsti ponuja strokovni izraz za skoraj vsako predvidljivo govorno situacijo. Če bi se popolnoma uveljavila, opisnih oznak govora (v tem primeru narečje z elementi knjižnega jezika) ne bi bilo, vsaj v mlajši generaciji ne. Pojavljajo pa se (sicer v manjši meri) v vseh skupinah mlajše in srednje generacije. Sklepamo lahko, da je termin, ki bi označeval določen pogovorni jezik, sicer potreben, da pa je ta, ki ga uvaja teorija socialnih zvrsti za »zemljepisno nadnarečje« – pokrajinski pogovorni jezik – med ljudmi zelo malo v dejanski rabi.

e) dva Ljubljancana na kavi v kavarni

Bistvo tega primera je v področju govorne skupine – gre za osrednjo Slovenijo, glavno mesto Slovenije, katerega govor ima po naših predhodnih predvidevanjih drugačen status od govora obrobni pokrajin. Predvidevala sem, da bodo anketiranci govor dveh Ljubljancanov označili drugače kot govor ženice s Štajerske iz primera a). Pričakovala sem odgovore kot npr. pokrajinski pogovorni jezik, sleng, pogovorno ipd. Takšni odgovori so se tudi res pojavljali, vendar v veliko manjši meri. Prevladovalo je – presenetljivo – narečje.

Iz grafa 10 je razvidno, da sta odgovora narečje in ljubljanski govor, ljubljansščina, ljubljansko ipd. prevladovala pri vseh generacijah. Pri mlajši generaciji se jih je manj kot 20 % (3) odločilo za sleng oz. za kombinacijo slenga in narečja: za slednje sta se odločila samo 2 (11 %) iz skupine s končano gimnazijo. Iz skupine s končano poklicno šolo je eden uporabil izraz po domače. Samo eden iz te skupine je tudi napisal, da Ljubljanačana govorita ljubljansko, 57 % (4) ostalih je izbralo izraz narečje. Samo v mlajši generaciji v skupini s končano gimnazijo je eden podal opisno oznako govora: narečje z elementi pogovornega jezika.

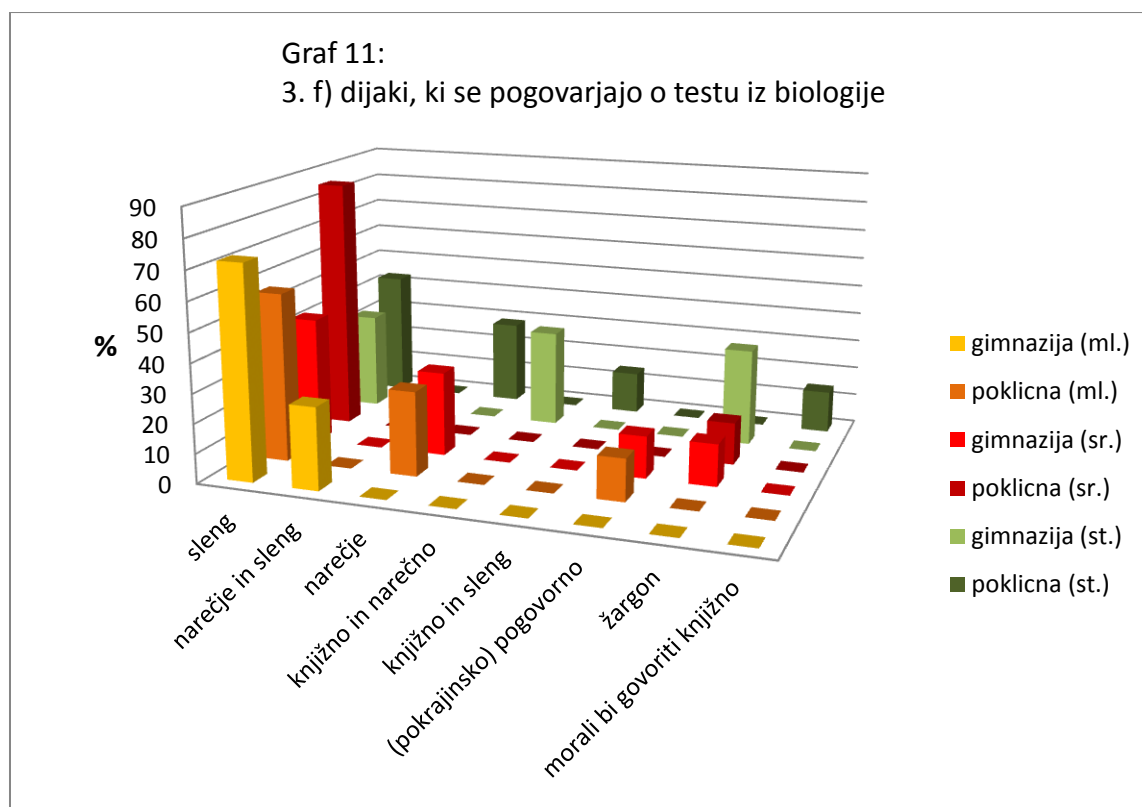
Srednja generacija s končano gimnazijo je v svojih oznakah zelo enotna: 57 % (4) se jih je odločilo za narečje, samo eden (14 %) za ljubljansko, dva (29 %) pa za pogovorni jezik, pri čemer je enkrat uporabljen izraz pokrajinski pogovorni jezik, enkrat pa samo pogovorni jezik. Skupina s končano poklicno šolo je imela zelo razpršene odgovore – od narečja do oznake slovnično. Zanimivo je, da anketiranci tukaj niso omenili narečja, ampak so vsi trije (41 %) napisali ljubljansko. Ostali so se razdelili med splošni pogovorni jezik, sleng, žargon in slovnično. Ker je bil v začetku uvajanja teorije jezikovnih zvrsti žargon v pomenu današnjega slenga, je mogoče, da je s tem izrazom mišljen sleng. Zanimivo pa je, da je uporabljen tudi izraz splošni pogovorni jezik, torej eden tistih, ki jih za tak govorni položaj predvideva teorija socialnih zvrsti.

Pri starejši generaciji sta se za narečje pri obeh skupinah odločila po 2 anketiranca (66 % in 29 %). Da je govor ljubljanski, pa jih je več napisalo v skupini s končano poklicno šolo (3 oz. 43 %). V skupini s končano poklicno šolo se pojavijo oznake za način izražanja, ena v negativnem, ena v pozitivnem smislu: neskrbno in sproščeno izražanje.

Največ anketirancev je torej govor dveh Ljubljančanov označilo za narečje (18 oz. 30 %), sledi pa mu ožji, zato pa bolj neopredeljen izraz ljubljansko (15 oz. 25 %). Po domače je uporabil samo en anketiranec v mlajši skupini s končano poklicno šolo, drugače je tu izrazito prevladovalo narečje, medtem ko sta se pri skupini s končano gimnazijo v mlajši generaciji narečje in ljubljanski govor izenačila. Samo tu tudi najdemo opis govora narečje z elementi pogovornega jezika. Izraz narečje prevladuje še v srednji in starejši generaciji s končano gimnazijo, v skupinah s končano poklicno šolo v teh dveh generacijah pa precej večkrat najdemo splošnejšo oznako ljubljansko.

f) dijaki, ki se pogovarjajo o testu iz biologije

S primerom govora dijakov – mladih – smo želeli preveriti poznavanje in uporabo termina sleng. Namenoma nisem opredelila zemljepisnega izvora dijakov, da anketirancev ne bi zmedla z narečjem. Kakor je razvidno iz grafa 11, jih je večina res napisala, da govorijo v slengu, veliko pa se jih je odločilo tudi za narečje.

V mlajši generaciji se je za sleng odločila večina iz obeh skupin. Verjetno so to znanje prinesli iz šole, kjer je trend poučevanja usmerjen v ponavljanje, da mladi kjerkoli in kadarkoli govorijo sleng. Pet (okrog 30 %) tistih s končano gimnazijo se je vseeno odločilo, da mladi govorijo ali narečje ali sleng, dva (prav tako 30 %) s končano poklicno šolo, pa sta napisala, da mladi govorijo narečje. Sklepamo lahko, da izhajajo iz svojih izkušenj, ki zaobjemajo tako uporabo slenga kot narečja. Dva anketiranca s končano poklicno šolo sta celo zapisala, da dijaki v tem primeru govorijo pokrajinsko pogovorno oz. pogovorno, kar

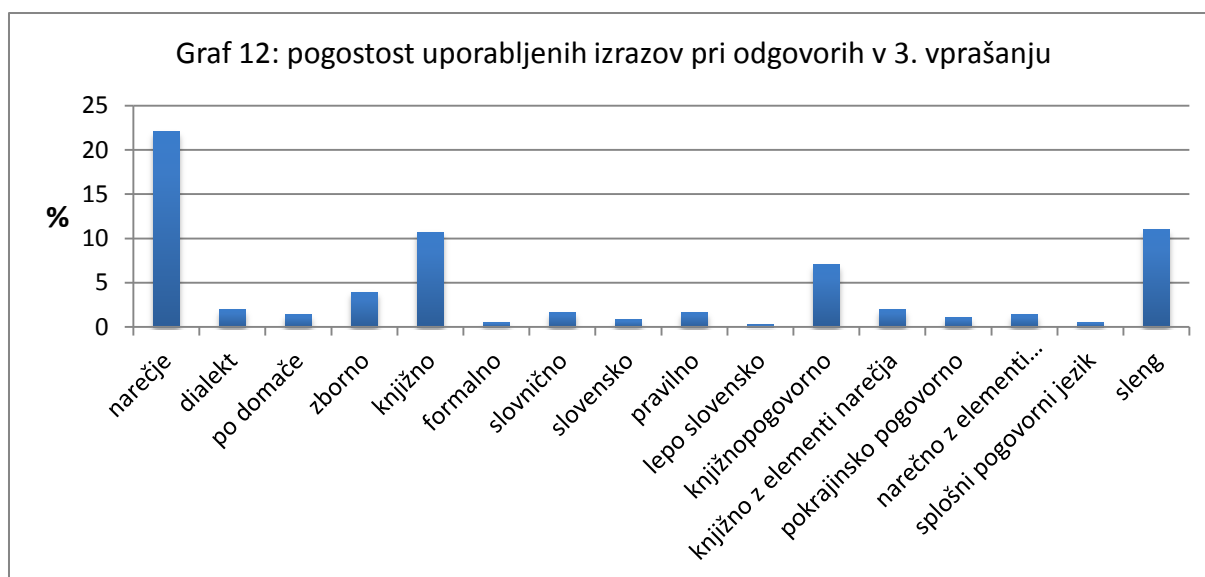
kaže na prilagajanje v govoru (lastna izkušnja?), anketiranec pa uporabi sicer redko uporabljen termin pokrajinski pogovorni jezik.

Srednja generacija k prej naštetim izrazom dodaja žargon (v skupini s končano poklicno šolo sicer uporabljen izraz strokovno), ki pa je imel, kot smo že omenili, v začetku uvajanja teorije zvrstnosti pomen današnjega termina sleng, zato je mogoče, da vsaj pri tistem anketirancu, ki ga je uporabil v tej obliki, pomeni sleng. Tudi sicer se jih je veliko (s končano gimnazijo 43 % oz. 3, s končano poklicno šolo 82 % oz. 6) odločilo za oznako sleng, pri čemer so vsi razen enega, ki je podal opisno oznako »izrazi mladih«, uporabili prav ta izraz. Nihče se ni odločil za narečje in sleng, nekateri s končano gimnazijo (2 oz. 30 %) pa so napisali, da mladi govorijo narečje. V skupini s končano gimnazijo najdemo tudi oznako pokrajinski pogovorni jezik.

Starejša generacija mestoma pri govorici mlajših opaža anomalije glede na svoja pričakovanja (govorijo »popačeno slovenščino«, »sleng brez primere« in »slovnično, vendar v vsakem stavku kakšna angleška beseda«, »moral bi se pogovarjati knjižno«). Večina se jih je odločila za oznako sleng (uporabljen v obeh skupinah), drugi pa so se odločali med kombinacijami slenga, knjižnega jezika in narečja. V skupini s končano gimnazijo zopet zasledimo termin žargon.

Teorija socialnih zvrsti ima svoje izraze, ki pa ni nujno, da so tudi dejansko v uporabi. Analiza vseh odgovorov zgornjega vprašanja je prikazana v grafu 12 in je pokazala, da govorci daleč najbolj uporabljajo termin narečje, ki je vsesplošno razširjen in uporabljan (22 % vseh odgovorov), sledita termina knjižno in sleng (oba 11 %), slednji presenetljivo v vseh generacijah, tudi v starejši. Izstopa tudi izraz knjižnopogovorno (7 %), vsi ostali pa se gibljejo do največ 4 %.

Ugotovimo lahko, da se sopomenke narečju, dialekt ali po domače, redko uporabljajo, čeprav v vsakdanji govorici niso tuje, prav tako se redko uporabljajo izrazi za jezik, ki je verjetno blizu knjižnemu: formalno, slovnično, slovensko, pravilno, lepo slovensko, čeprav se pojavljajo v vseh generacijah, največ v starejši in srednji v skupini s končano poklicno šolo. Knjižnopogovorno in pokrajinsko pogovorno sta včasih podana tudi z opisom: knjižno z elementi narečja in narečje z elementi knjižnega jezika, kar kaže na to, da je termin, ki bi označeval nek nadnarečni govor, potreben, vendar obstoječi ni uzaveščen. Obilica terminov pa uporabnike zgolj zmede, saj je izraz splošni pogovorni jezik, ki naj bi bila sicer sopomenka za knjižnopogovorni jezik, uporabljen redko (1 %), pa še takrat v polovici primerov v pomenu pokrajinskega pogovornega jezika. To nam kaže, da lahko model socialnih zvrsti nekdo posvoji tudi brez njegove terminologije. Členjenost pojmuje podobno kot teoretski model, poimenuje pa ga lahko vsaj deloma po svoje.

Ugotovili smo tudi, da se anketiranci zavedajo različnih situacij in govorov, ki jih v teh situacijah uporabljamo, saj so uporabljali različne izraze za oznake govora. Pri tem je treba poudariti, da je bila tudi naloga tako zastavljena, da je predvidevala različne odgovore. Potrditev zavedanja različnih jezikovnih situacij smo zato iskali tudi z vprašanjem 4.

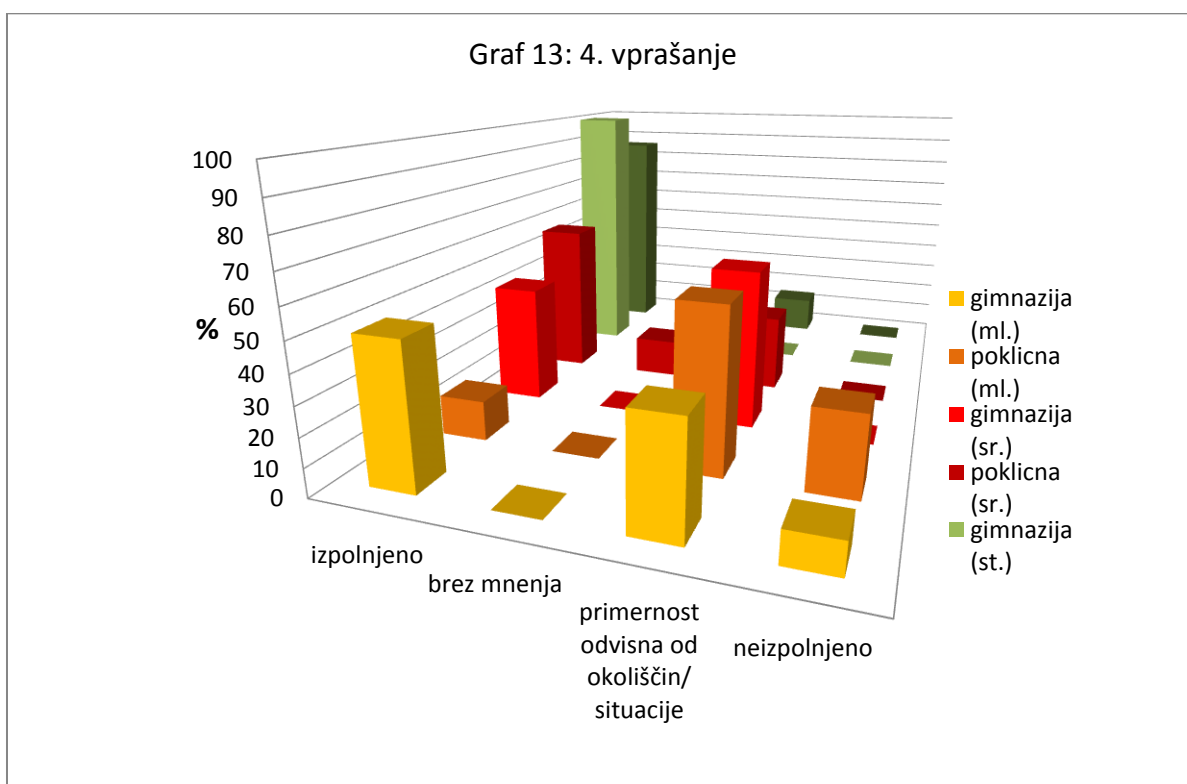
4. Ali ste mnenja, da je katera izmed oblik jezika, ki ste jih navedli pri prejšnjem vprašanju, boljša, lepša, pravilnejša in/ali pomembnejša od drugih? Zakaj?

Hipoteza pri četrtem vprašanju je bila dvojna: predvidevala sem, da v šolah še vedno prevladuje doktrina, da je knjižni jezik najpomembnejši, najboljši, najpravilnejši v vseh govornih položajih. Po hitrem pregledu učbenikov sem sklepala, da kljub uvajanju zvrsti to velja za vso srednjo in starejšo generacijo. Tudi učitelji namreč niso bili pripravljeni na spremembe (prim. pogl. 4, razlog pa je lahko tudi v smiselnosti s pedagoškega vidika, če je cilj šolanja učence naučiti knjižnega jezika) in s tradicionalistične obravnave knjižnega jezika niso mogli takoj preskočiti na poučevanje o enakovrednosti zvrsti v teoriji zvrstnosti. Hkrati sem upala, da se bo izkazalo, da vsaj gimnazija v mlajši generaciji to miselnost presega in da se gimnazijci zavedajo pomembnosti vseh oblik jezika. Res je, da je bilo vprašanje zastavljeno nekoliko zavajajoče, saj med ponujenimi možnostmi ni bilo odgovora Ne strinjam se, ker ... Mogoče je, da je bilo prav zaradi te pomanjkljivosti vprašanje (in s tem celotna anketa) označeno za zahtevno in nerazumljivo, zlasti v mlajši generaciji, zato so ga nekateri pustili neizpolnjenega. Tisti, ki so odgovorili drugače, so prešli okvire vprašanja in odgovor napisali pod črto ali vmes.

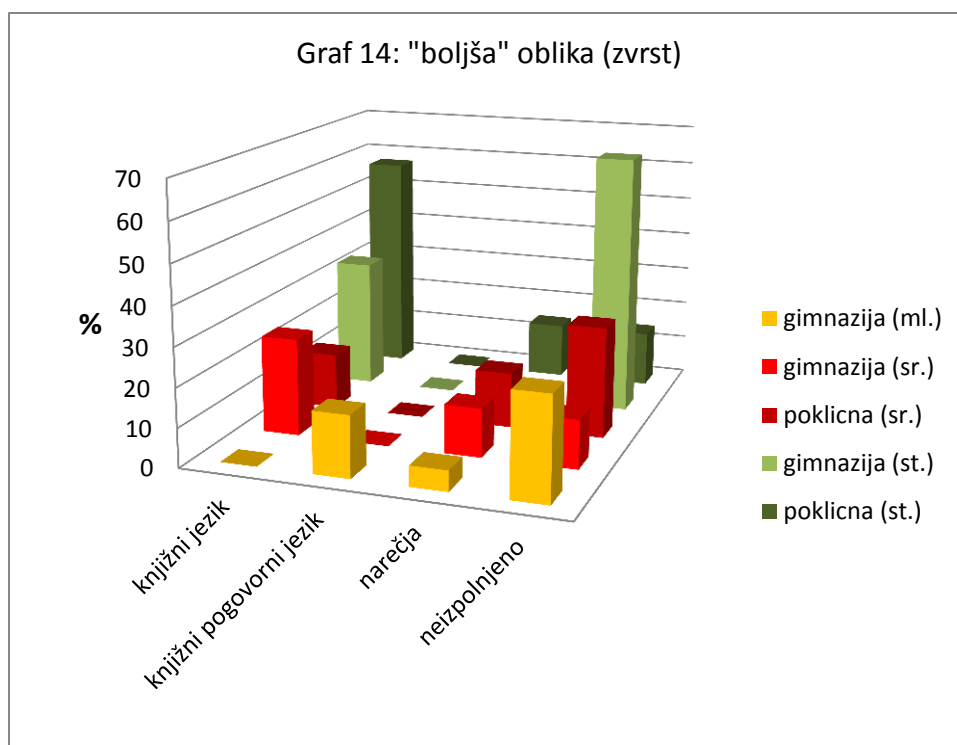
Preseneča pa dejstvo, da je bilo takih kljub temu, da ponujeni odgovori niso predvidevali take možnosti, veliko iz vseh generacij in skupin (prim. graf 13). V srednji generaciji s končano gimnazijo jih je v smislu »Vsaka oblika je primerna glede na okoliščine« (v vprašanju namenoma ni uporabljen termin zvrst, da ne bi mlajši generaciji vsiljevali odgovora, starejše

pa z neznanim izrazom zmedli) odgovorilo 57 % (4), s končano poklicno šolo 29 % (2), v starejši generaciji s končano poklicno šolo pa 14 % (1). V to smer je presenetila tudi poklicna šola mlajše generacije, saj jih je večina (!) (57 % oz. 4) napisala, da so »vse oblike enako pomembne, le da ni vsaka primerna za rabo v vsaki situaciji«. Od mlajše generacije iz skupine s končano gimnazijo se jih je za tak odgovor odločilo 39 % (7).

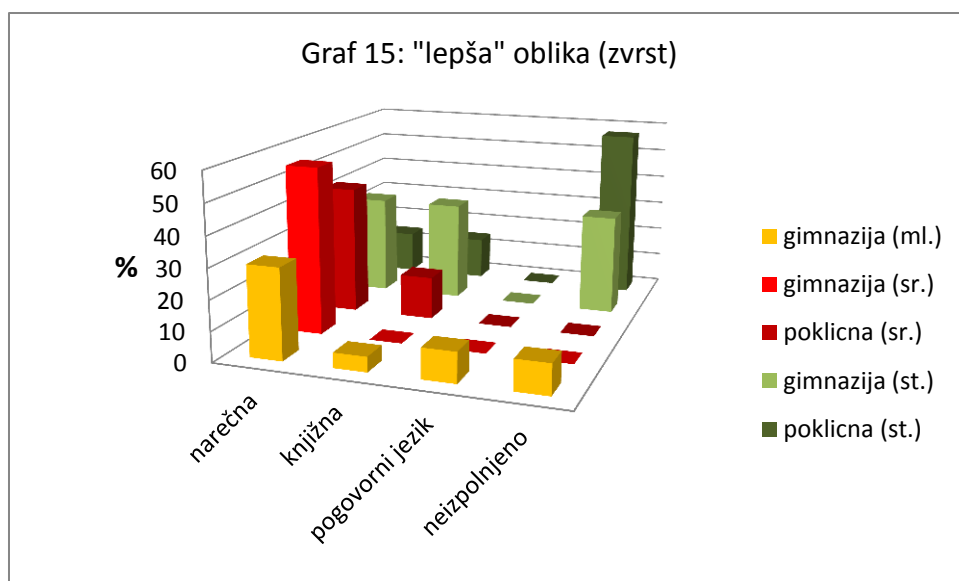
Kaj lahko na podlagi tega sklepamo? Zavest o tem, da ima jezik različne oblike, ki so uporabne v različnih okoliščinah, je očitno prisotna pri govornikih vseh generacij, manjša je sicer v celotni starejši generaciji ter srednji generaciji s končano poklicno šolo. To dejstvo pa se zelo lepo pokriva z uvajanjem teorije socialnih zvrsti v šole, na podlagi česar lahko sklepamo, da je imela teorija zvrstnosti vendarle nekakšen vpliv na stališča govorcev.

V stolpcu »izpolnjeno« v grafu 13 so šteti vsi tisti, ki so vprašanje izpolnili na tak način, kot je bilo podano. To se pravi, da so odgovarjali, ali se jim katera od oblik jezika, ki so jih našli pri prejšnjem vprašanju, zdi boljša, lepša, pravilnejša in/ali pomembnejša od drugih ter zakaj. Odgovore sem prikazala za vse tri generacije skupaj, čeprav bi bilo zanimivo videti tudi odgovore posamezne generacije. Nekateri so odgovorili na vse možnosti, torej katera oblika jezika se jim zdi boljša, lepša, pravilnejša in pomembnejša, nekateri so odgovorili samo na nekatere izmed teh možnosti. Pri vsakem prikazu je zato opredeljeno tudi število neizpolnjenih možnosti.

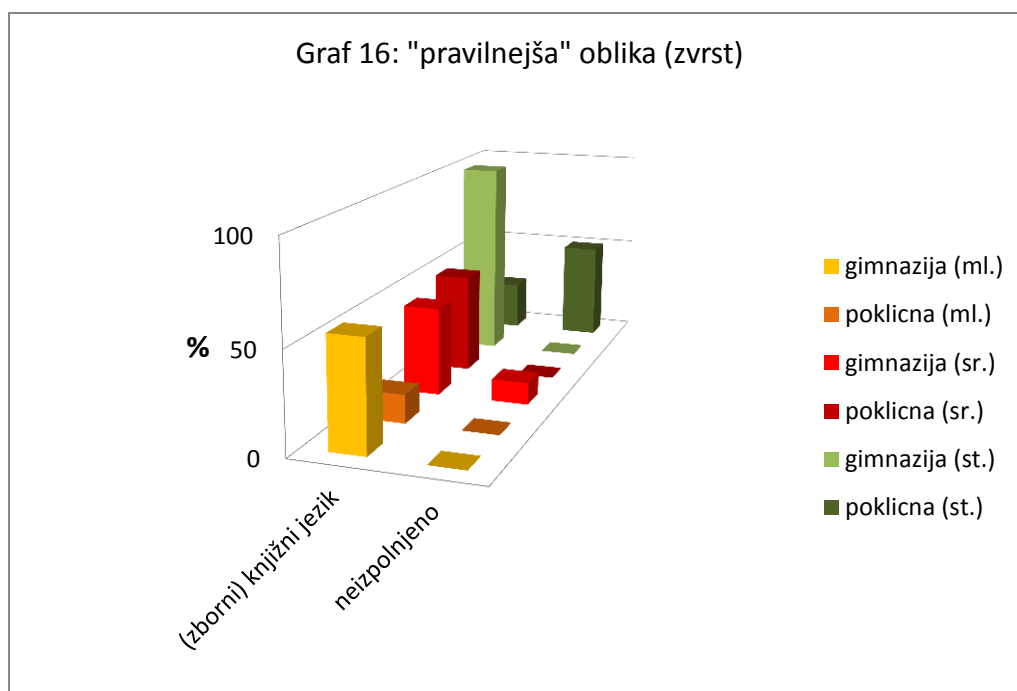
Anketiranci se za trditev, da je katera oblika boljša od ostalih, v veliki meri niso odločali (graf 14). Malo manj kot polovica je to možnost pustila neizpolnjeno, poklicna šola mlajše generacije v grafu 14 celo manjka, ker se ni nihče odločil za izpolnjevanje te možnosti. Od ostalih jih je največ napisalo, da je boljši knjižni jezik (največ iz starejše generacije iz skupine s končano poklicno šolo (57 % oz. 4), najmanj iz srednje generacije iz skupine s končano poklicno šolo (14 % oz. 1)), saj je razumljiv vsem govorcem slovenskega jezika, je temelj našega sporazumevanja in omogoča najlažje in najbolj neposredno izražanje mnenja. Od mlajših anketirancev s končano gimnazijo se nihče ni odločil za knjižni jezik, se jih je pa 16 % (3) odločilo za knjižni pogovorni jezik, kar so utemeljili s tem, da je bolj vesplošno uporaben in govorcem bližji. Nekateri so bili tudi mnenja, da so boljša narečja, saj so naravna, prvinska, tistim, ki se v njih sporazumevajo, razumljiva, anketirancem pa so všeč.

Narečja so absolutno prevladala pri drugi možnosti: ali se anketirancem katera oblika jezika zdi lepša (graf 15). Za narečja se je odločilo 30 % mlajše generacije s končano gimnazijo (6 anketirancev), 56 % (5) srednje generacije s končano gimnazijo in 43 % (3) s končano poklicno šolo ter 33 % (1) starejše generacije s končano gimnazijo in 14 % (1) tistih s končano poklicno šolo (mlajša generacija s končano poklicno šolo je v grafu 15 odsotna, ker nihče od njih ni izpolnil tega vprašanja). To so utemeljevali s tem, da narečja ohranjajo jezikovno bogastvo, da so govorcem njihova narečja všeč in so nanje navezani, da so pristna, zanimiva, domača. Iz odgovorov je vidna simpatija do narečij, pa naj so govorci govorili za svoje ali za kako drugo.

Da je lepša oblika knjižni jezik, so se anketiranci odločali malo: mlajši s končano gimnazijo 1 oz. 5 %, srednja generacija s končano gimnazijo 0 %, srednja s končano poklicno šolo 1 oz. 14 %, starejša s končano poklicno šolo 1 oz. 14 %, utemeljili pa so s tem, da je naučen in vsem razumljiv. Tudi v starejši generaciji s končano gimnazijo se je za ta odgovor odločila samo 1 anketiranka (33 %) z utemeljitvijo, da je lepo oblikovan in izvira iz slovenskega naroda.

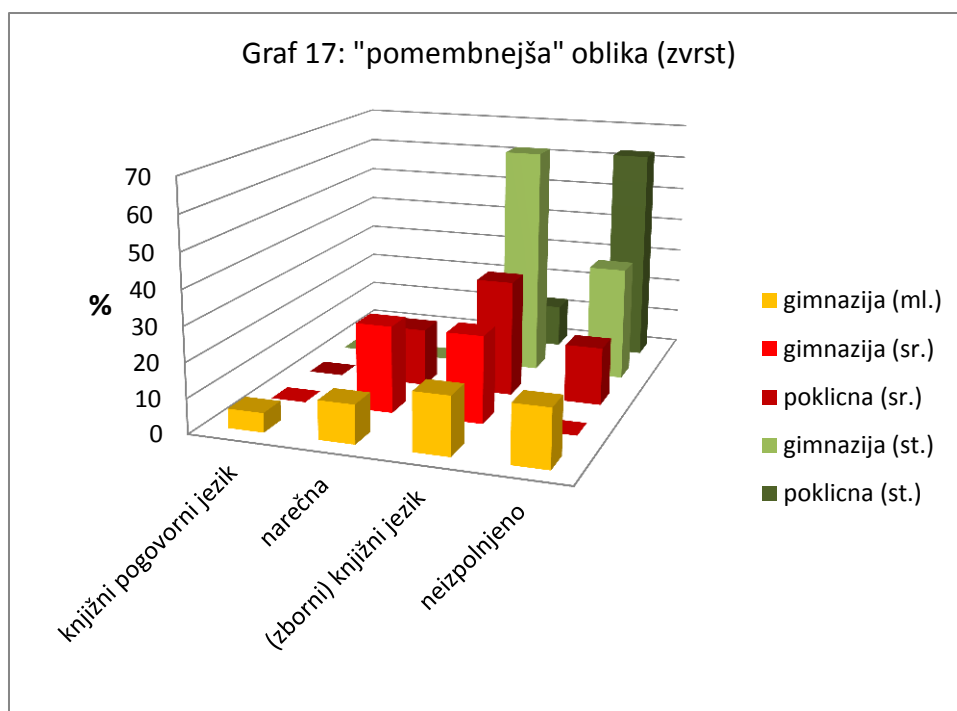
Samo mlajša generacija s končano gimnazijo zopet izpostavlja (knjižni) pogovorni jezik (2 oz. 10 %), saj nima tako strogih pravil.

Če so pri lepši obliki prevladala narečja, je pri pravilnejši absolutno zmagal (zborni) knjižni jezik (graf 16). V največji meri so bili razlogi za to v sistematizaciji, pravilih, potem pa v razumljivosti (izrazi iz odgovorov), saj je razumljiv vsem govorcem slovenščine, ne glede na izvor. V mlajši generaciji najdemo tudi odkritosrčne navedbe, da nas tako učijo v šoli in da tako piše v knjigah, pa tudi trditev, da je to dejansko slovenski jezik, pri starejši generaciji pa se pojavljajo tudi utemeljitve, da je pravilnejši, ker so ga oblikovali strokovnjaki in ker je to naš materni jezik.

Treba je upoštevati tudi, da je možnost v 50 % (4) ostala neizpolnjena pri starejši generaciji s končano srednjo šolo, v 11 % (1) pa pri srednji generaciji s končano gimnazijo.

Pridevnik »pravilnejši« asociira na pravila, vsakemu, ki je hodil v šolo, pa je zagotovo ostalo v spominu, da se pri slovenskem jeziku učiš pravil slovenske slovnice. O tem, da imajo pravila v smislu implicitne norme tudi narečja, govorci po rezultatih sodeč še niso ozaveščeni.

Tudi pri tem, katera oblika se zdi anketirancem pomembnejša, če se jim katera zdi, ni prevladujočega odgovora (graf 17). Izenačita se neizpolnjeno in (zborni) knjižni jezik, nekaj manj je odgovorov za narečno obliko. V mlajši generaciji s končano gimnazijo je 6 % (1) zopet napisalo, da je pomembnejši knjižni pogovorni jezik, ker ga največ uporabljamo. (Zborni) knjižni jezik izrazito prevladuje pri starejši generaciji s končano gimnazijo, vsi pa ga utemeljujejo s splošno razumljivostjo in slovenskostjo (morali bi ga znati in uporabljati vsi, katerih materni jezik je slovenščina). Pri narečju je najpomembnejše ohranjanje bogastva slovenskega jezika ter domačnost.

(Zborni) knjižni jezik ima poseben status pri govornih slovenščine. Vendar se v nasprotju s hipotezo ne strinjajo, da je toliko boljši ali pomembnejši, še manj pa lepši od ostalih oblik jezika. Še največ se jih je izreklo, da je pravilnejši, saj imajo zavest, da ima knjižni jezik pravila, dobro ponotranjeno. Če pogledamo vse odgovore skupaj, pa jih je presenetljivo veliko zatrdilo, da so vse oblike jezika enakovredne, važno je le, v kakšni situaciji katero uporabimo. Glede na to, da je takih največ iz mlajše generacije ter iz srednje s končano gimnazijo, lahko sklepamo, da gre za odraz socialnozvrstnostne teorije.

5. in 6. vprašanje

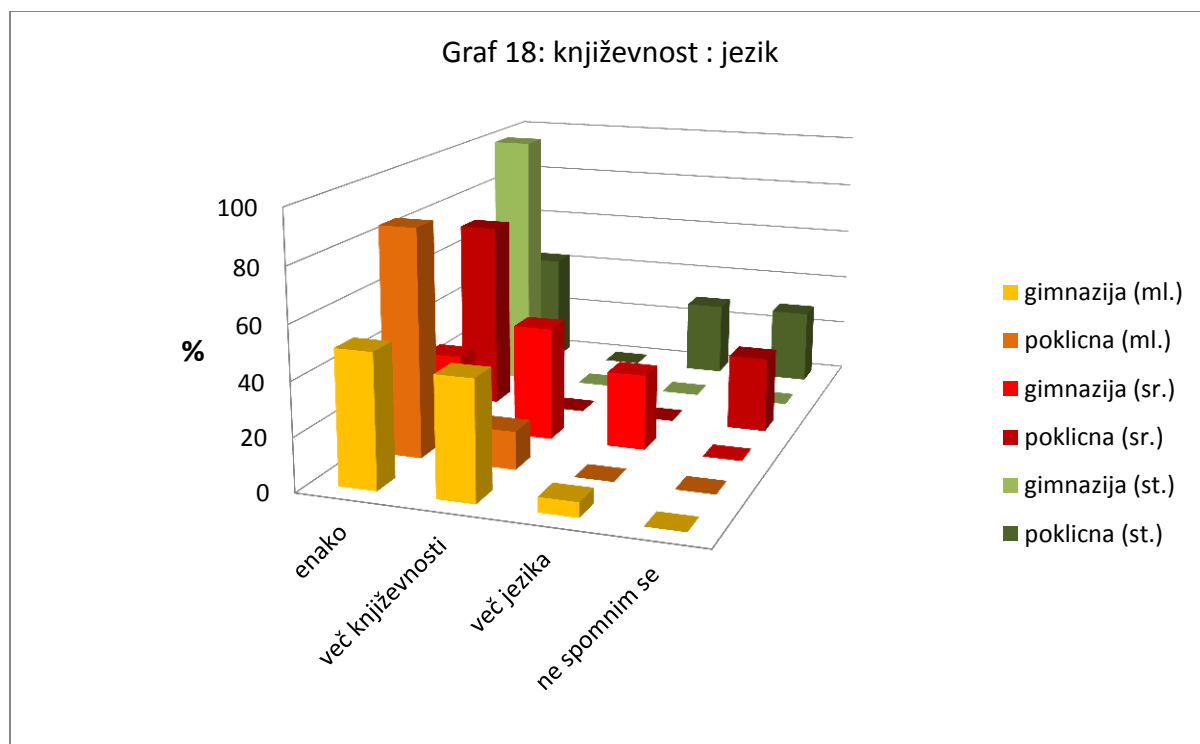
5. vprašanje se je glasilo Na katero osnovno šolo ste hodili?, 6. pa Na katero srednjo šolo ste hodili? Postavila sem jih z namenom preverjanja, ali so se govorci v veliki meri selili in ali se odgovori tistih, ki so ostali v enem kraju, razlikujejo od tistih, ki so se vmes preselili v drugo govorno okolje. Glede na relativno obširnost raziskave se je ta namen izkazal za neuresničljivega, saj bi do takšnega primerjanja lažje prišlo pri individualnih razgovorih ali vsaj pri manjšem številu anketirancev. Določitev srednje šole, ki so jo obiskovali anketiranci,

pa mi je pomagala pri klasificiranju, ali anketiranec spada v skupino s končano poklicno srednjo šolo ali v skupino s končano gimnazijo.

Naslednji sklop vprašanj (7–10 in 13) se nanaša na šolanje, ki so ga bili deležni anketiranci.

7. Ali ste imeli pri slovenščini približno enako število ur jezika in književnosti?

7. vprašanje je bilo izbirnega tipa z dopolnjevanjem. Anketiranci so lahko obkrožili, da so imeli obojega (jezika in književnosti) približno enako, da je bilo več književnosti, več jezika, da se ne spomnijo, lahko pa so navedli tudi druge podatke. Pri trditvah, da so bili deležni več obravnave književnosti oz. jezika, so morali navesti tudi, za koliko odstotkov več je bilo določene obravnave. Vprašanje je bilo postavljeno z namenom preverjanja, ali srednja generacija včasih resnično enostavno ni obravnavala jezika, ker se učitelji z novo teorijo niso strinjali oz. je niso obvladali. Takšne omembe zasledimo tu in tam v strokovni literaturi (prim. Toporišič 1991, Trobevšek 2009, Stabej 2010b) in ustnih navedbah, ker pa raziskav na to temo še ni, sem se odločila tezo preveriti. Glede na majhno število anketirancev v skupini srednje generacije rezultati seveda niso posplošljivi. Zanimalo pa me je tudi, kakšno je bilo razmerje med jezikom in književnostjo pri najstarejši in pri najmlajši generaciji, pri čemer je treba jemati v zakup, da gre za subjektivno oceno stanja.

V mlajši generaciji jih je 85 % s končano poklicno šolo (6) in 50 % s končano gimnazijo (9) napisalo, da so imeli obojega približno enako. 15 % tistih s končano poklicno šolo (1) in 45 % (8) s končano gimnazijo pravi, da so imeli več književnosti, v obrazložitvi so to definirali kot od 10 do 30 % več od jezika, le 1 je napisal, da je bilo književnosti več kot 50 % več od

jezika. Tistih 5 % (1) anketirancev s končano gimnazijo, ki so napisali, da so imeli več jezika, je ta »več« opredelilo kot 20 % več.

V srednji generaciji so si anketiranci s končano poklicno šolo v 71 % (5) precej enotni, da je bilo obojega enako, drugi pa se ne spominjajo. Da so imeli obojega enako, se je odločilo tudi malo pod 30 % (2) tistih s končano gimnazijo, 42 % (3) jih je napisalo, da so imeli več književnosti, malo pod 30 % (2) pa, da so imeli več jezika. Od slednjih sta oba napisala, da je bilo jezika mogoče kakšnih 20 % več, zanimivi pa so rezultati za književnost, kjer so vsi, ki so napisali, da je bilo književnosti več, navedli zelo visoke odstotke: od 70 do 90 %. Ker gre za majhen vzorec, ne moremo iz njega ničesar sklepati, še posebej, ker višji delež književnosti očitno ni bil odvisen od uporabe učbenikov (glej naslednje vprašanje) (2 od 3 nista imela učbenika za jezik, 1 je uporabljal Toporišičev učbenik, od tistih, kjer je prevladoval delež jezika, je 1 uporabljal Toporišičev učbenik, 1 pa se učbenika ne spomni).

V starejši generaciji so se pretežno vsi strinjali, da je bilo jezika in književnosti enako, iz skupine s poklicno šolo se jih kakih 30 % (2) ne spominja, česa je bilo več, prav toliko pa jih je napisalo, da so imeli več jezika. Ker je od takrat minilo že zelo veliko časa, se nihče ni spomnil, koliko več naj bi bilo jezika, zato tega niso posebej opredeljevali.

Ocene anketirancev kažejo, da se jim je v večini zdel delež književnosti in jezika v srednji šoli enak. Pri tistih, ki so napisali, da so imeli več jezika, je zanimivo, da so ga v mlajši in srednji generaciji, od koder imamo podatke o velikosti deleža, označili za 20 %, medtem ko se delež pri književnosti izrazito razlikuje. V mlajši generaciji se jih je večina opredelila za od 10 do 30 % več od jezika, v srednji pa je številka pri vseh poskočila na od 70 do 90 %. Ker gre za majhen vzorec, iz tega ne moremo sklepati, da učitelji niso hoteli uporabljati Toporišičevega učbenika in so zato raje predavali samo književnost, vendar izrazit odklon od poučevanja jezika nekako kaže v to smer.

8. Katere učbenike ste uporabljali pri slovenščini, predvsem za jezik?

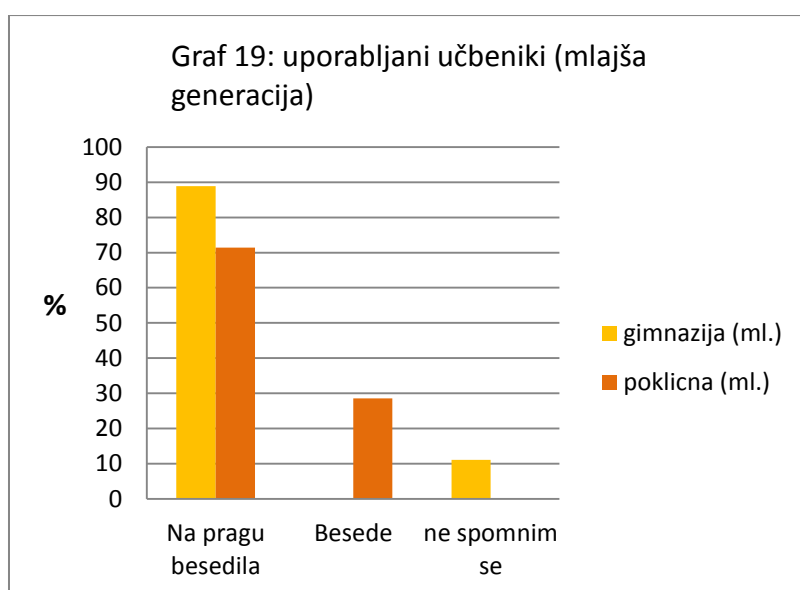
Tudi osmo vprašanje je bilo delno izbirnega tipa. Od anketirancev sem hotela izvedeti, katere učbenike so uporabljali v času šolanja. Na podlagi zbranih podatkov bi lahko preverila razlago teorije socialnih zvrsti v posameznem učbeniku in preučila, ali pripomore k morebitnemu drugačnemu razumevanju zvrsti. Pri tem ni upoštevan zelo pomemben faktor učiteljev, od katerih je največkrat odvisno, kako je snov predstavljena.

Naštela sem nekaj učbenikov, za katere sem iz strokovne literature in opazovanja ugotovila, da so bili najpogostejše v rabi:

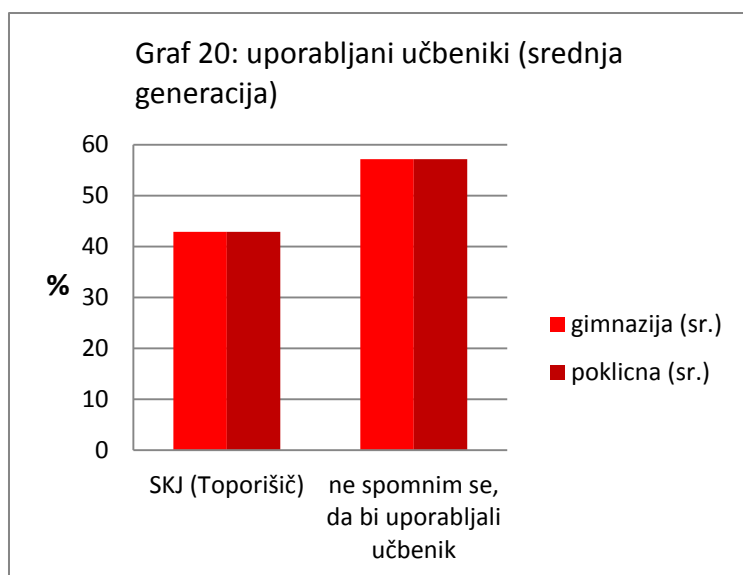
- a) Bajec, R. Kolarič, M. Rupel: Slovenska slovnica. DZS 1956.
- b) V. Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe. Obzorja 1976.

- c) J. Toporišič: Slovenski knjižni jezik (4 knjige). Obzorja 1965.
- d) J. Dular idr.: Slovenski jezik. Obzorja 1991.
- e) Mateja Gomboc: Besede (5 knjig). DZS 2001.
- f) M. Križaj Ortar, M. Bešter, M. Končina: Na pragu besedila (4 knjige). Rokus Klett 2010.
- g) D. Debeljak, J. Jožef Beg: Slovenski jezik: učbenik za slovenščino v 1. in 2. letniku nižjega poklicnega izobraževanja. DZS 2004.

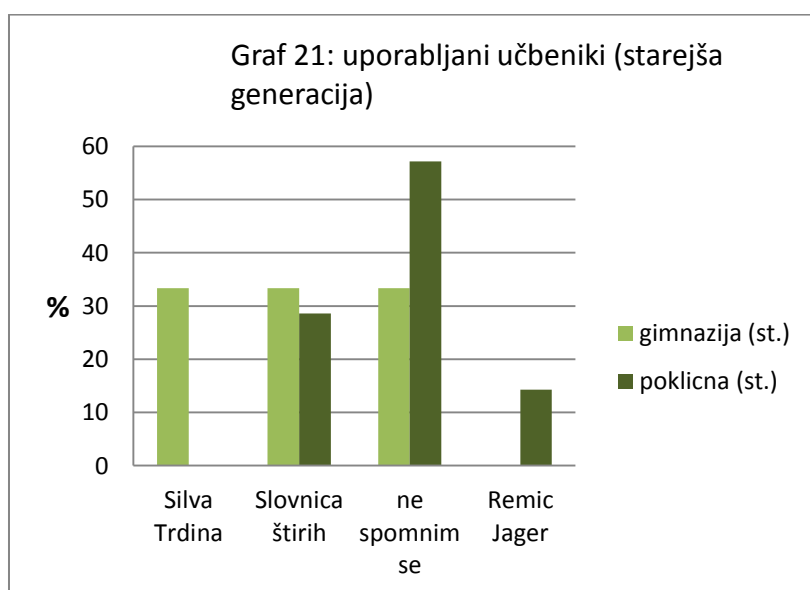
Pod h) so anketiranci lahko napisali svoj učbenik (drugo), pod i) pa izbrali trditev »Ne spomnim se, da bi uporabljali učbenik«.

V mlajši generaciji je pričakovano prevladoval učbenik Na pragu besedila, ne samo v skupini s končano gimnazijo, ampak tudi v skupini s končano poklicno šolo. V tej skupini sta 2 (nekaj manj kot 30 %) uporabljala tudi učbenik Mateje Gomboc Besede. Nekoliko preseneča le 10 % tistih s končano gimnazijo (2), ki se učbenika niso spomnili.

Če ne štejemo 57 % (po 4 v vsaki skupini) tistih, ki se ne spomnijo, da bi uporabljali učbenik oz. se ne spomnijo, kateri učbenik so uporabljali, nam srednja generacija pokaže, da je bil v tem času edini učbenik, ki so ga anketiranci imeli v rabi, Toporišičev Slovenski knjižni jezik 1–4.

Iz starejše generacije se jih večina ne spomni, kaj so uporabljali (33 % (1) s končano gimnazijo, 57 % (4) s končano poklicno šolo), ostali pa so našli kar raznolike učbenike: Bajec, R. Kolarič, M. Rupel: Slovenska slovnica (v praksi imenovana tudi Slovnica štirih) (približno 30 % (1 iz skupine s končano gimnazijo, 2 iz skupine s končano poklicno šolo) iz obeh skupin), V. Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe 14 % (1) iz skupine s končano poklicno šolo in učbenik Silve Trdina 33 % (1) iz skupine s končano gimnazijo. Na Cobissu sem po letnici, ki bi

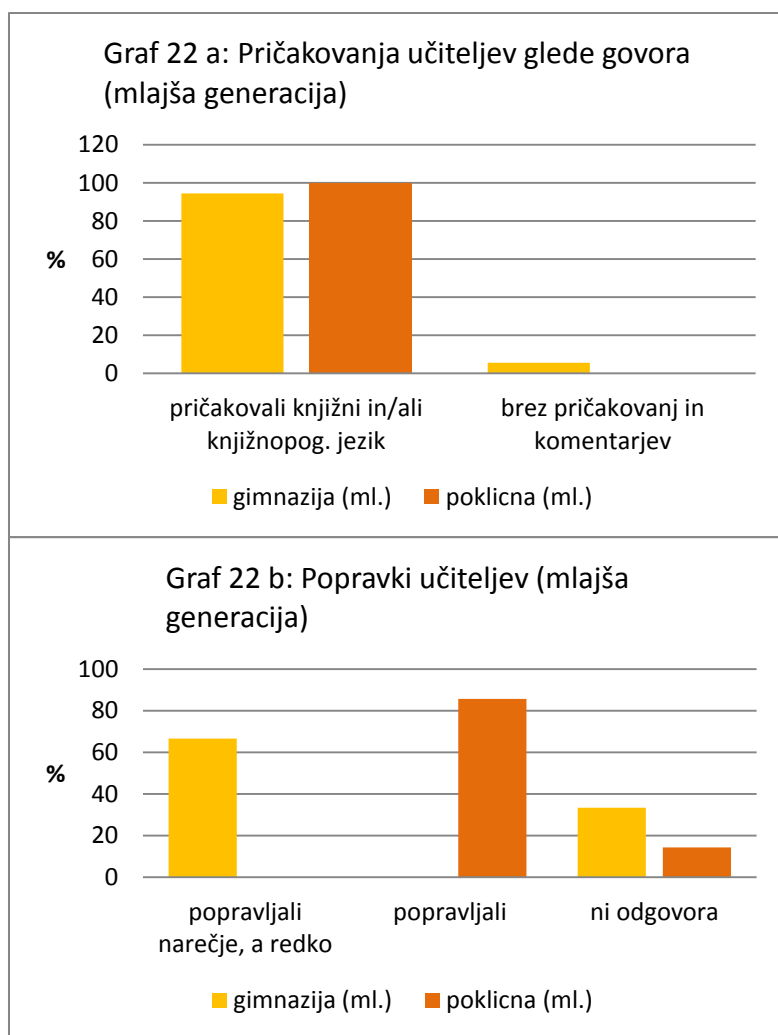
ustrezala šolanju v tem času, našla samo njen učbenik literarne teorije (Besedna umetnost 2. Literarna teorija. 1958.), mogoče pa je, da je Silva Trdina za jezik uporabljala svoje skripte²⁵.

Pridobljeni podatki so v veliki meri potrdili začetne hipoteze: v mlajši generaciji sta najbolj razširjena učbenika Na pragu besedila in Besede, v srednji generaciji je bil daleč najbolj razširjen Slovenski knjižni jezik, v starejši pa sem sicer pričakovala večji odstotek pri uporabi Slovnice štirih in me je večja pestrost naštetih učbenikov nekoliko presenetila.

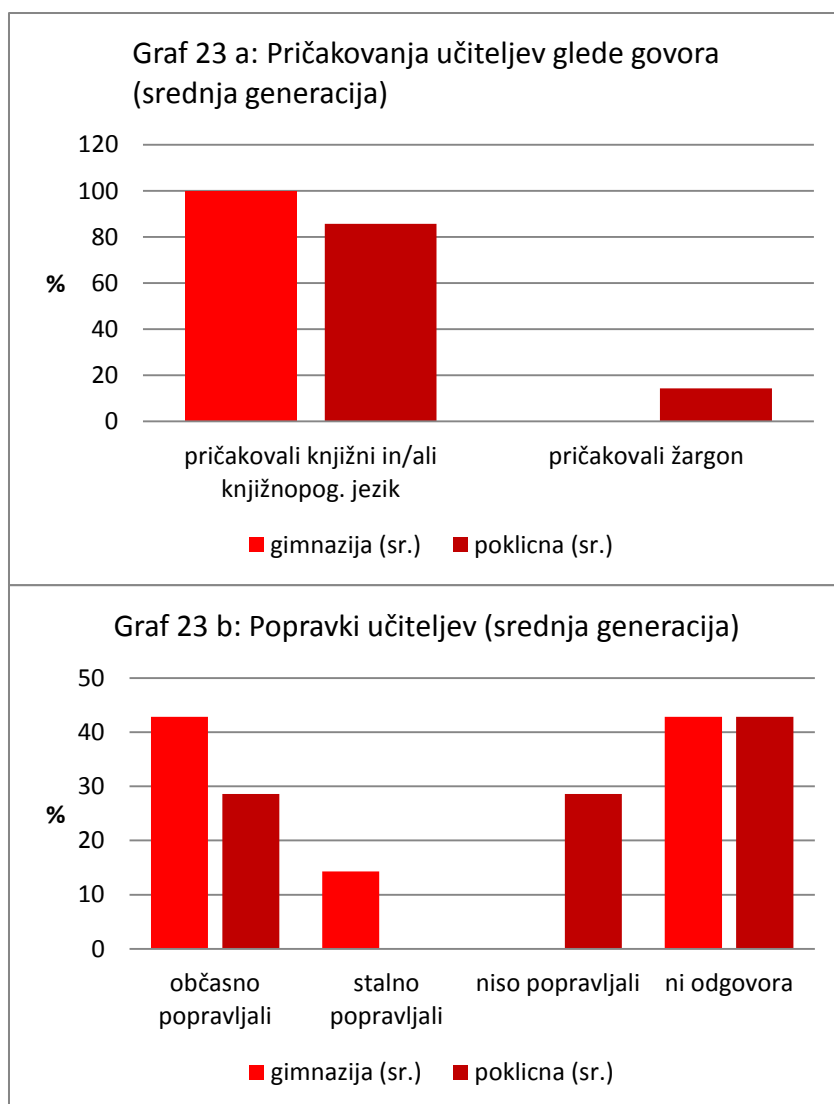
9. Kako so učitelji od vas pričakovali, da boste govorili npr. pri ustnem spraševanju, pri govornih nastopih? So kdaj popravljali ali komentirali vaš jezik?

Vprašanje, ali so učitelji svoje učence popravljali (pri vprašanju ni bilo posebej opredeljeno, ali učitelji slovenščine ali učitelji na splošno), izvira iz ustnih in pisnih omemb (Smole 2000: 10, Jan 2007: 498–499 ipd.), da so morali učenci zlasti po vojni v šoli govoriti izključno knjižno, njihovo narečje pa so učitelji ob vsaki priložnosti zaničevali in smešili. Po učnem načrtu za slovenščino (1998) dijaki »razvijajo zmožnost sporazumevanja v slovenskem knjižnem jeziku« (prav tam), v starejših pravilnikih pa je bila nujnost obvladanja knjižnega jezika še strožje izražena, zato nas je zanimalo, ali so učenci občutili/občutiljo kakšen pritisk pri učenju knjižnega jezika. Glede na zbrane podatke represiven način poučevanja ni prevladoval v nobeni generaciji.

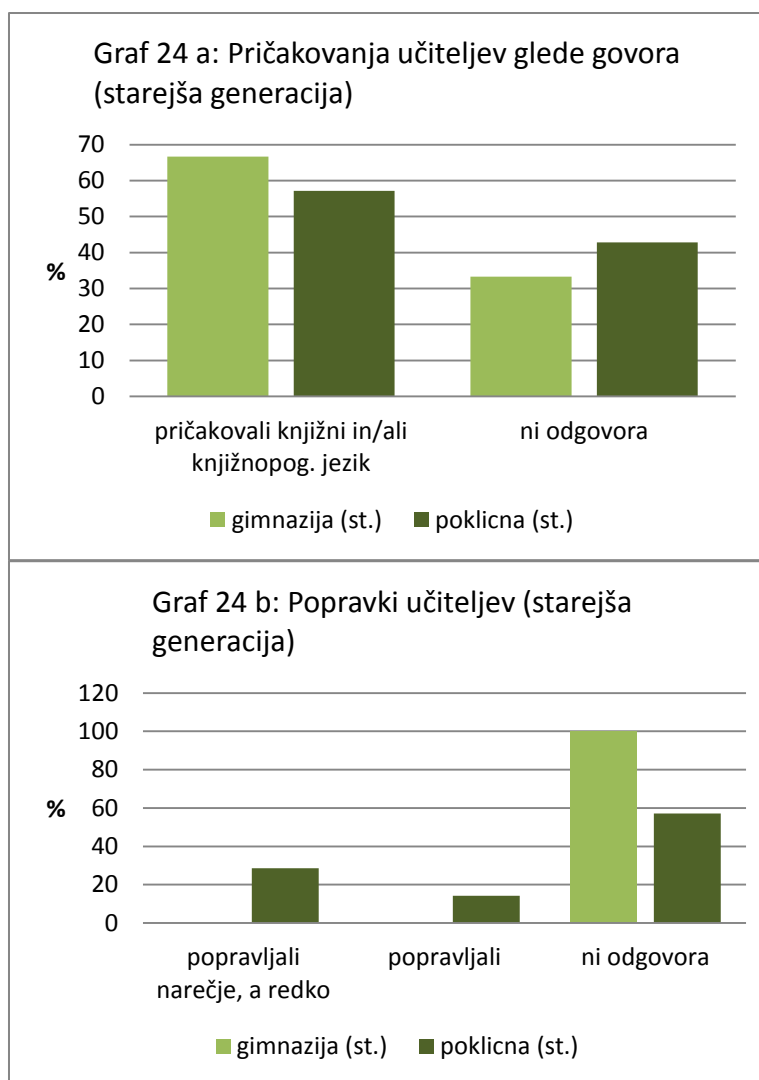
²⁵ Cobiss za starejše gradivo sicer ni zanesljiv vir, nisem pa preverjala literature v npr. Nukovem listkovnem katalogu.

V mlajši generaciji (grafa 22 a in b) je večina zapisala, da so učitelji od njih pričakovali knjižni ali knjižni pogovorni jezik, predvsem pri govornih nastopih in ustnem spraševanju. Včasih je bil govor vključen v končno oceno. Večinoma (tako je odgovorilo 67 % (12) tistih s končano gimnazijo) so jim popravljali narečne izraze, a se ne spomnijo, da bi se to pogosto dogajalo. 35 % (6) jih na to vprašanje tudi ni odgovorilo, iz česar sklepam, da izrazitih posegov v njihov govor res ni bilo ali pa jih niso motili. Več jih je napisalo, da so jih učitelji popravljali v skupini s končano poklicno šolo (6 oz. 86 %), le 1 (14 %) na vprašanje ni odgovoril. Ker so odgovarjali presplošno (da, so nas popravljali ...), ni mogoče sklepati, ali je bilo to pogosto ali ne, iz nobenega odgovora pa tudi ni razvidno, da bi bili ti popravki neutemeljeni, žaljivi ali agresivni.

Tudi v srednji generaciji (grafa 23 a in b) so učitelji pričakovali knjižni oz. knjižnopogovorni jezik. 1 (6 %) iz poklicne šole je omenil žargon, s čimer je očitno mišljena zahtevana uporaba terminoloških izrazov v zvezi s slovnico in literarno teorijo. Na vprašanje, ali so jih učitelji popravljali, večina (skupno 6 oz. po 3 (43 %) iz vsake od obeh skupin) ni odgovorila, prav toliko iz skupine s končano gimnazijo (torej 3) ter 2 (29 %) iz skupine s končano poklicno šolo jih je napisalo, da so jih občasno popravljali, 2 (29 %) iz skupine s končano poklicno šolo pa menita, da jih sploh niso popravljali. Samo 1 (14 %) iz skupine s končano gimnazijo je napisal, da so jih stalno popravljali.

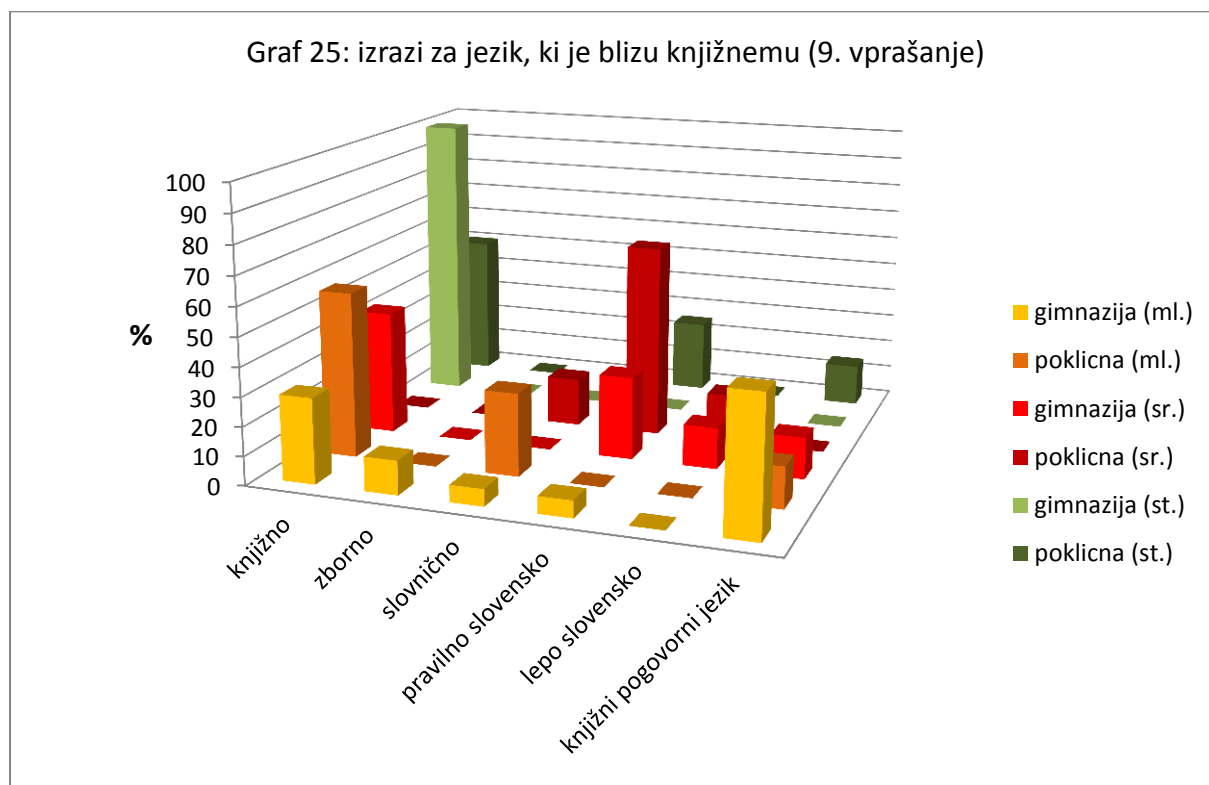

Iz starejše generacije (grafa 24 a in b) že na vprašanje, kakšen govor so od njih pričakovali učitelji, 4 (40 %) niso odgovorili ali so podali nerelevantne odgovore, ostali pa so napisali, da so učitelji pričakovali knjižni oz. knjižni pogovorni jezik. Slednje je omenil samo 1 (14 %) iz skupine s končano poklicno šolo. Ker teorije socialnih zvrsti v času šolanja starejše generacije še ni bilo, dejanski pomen izraza »pogovorni jezik« ni popolnoma jasen, vsekakor pa je morala to biti tako kot zdaj milejša različica zapisanega knjižnega jezika. Mogoče je tudi, da anketiranec izraz pozna iz kasnejšega časa.

O popravkih v tej generaciji ne moremo veliko sklepati. 70 % (7) vprašanih iz te generacije na to ni odgovorilo, 2 (29 %) s končano poklicno šolo sta napisala, da so jih sicer popravljali, a redko, le 1 (14 %) iz iste skupine pa, da so jih skrbno popravljali in komentirali.

Na podlagi vseh treh prikazov podatkov torej lahko rečemo, da agresivnega popravljanja narečja oz. govorice učenca kljub zahtevanemu znanju knjižnega jezika ni bilo ne v starejši, ne v srednji, ne v mlajši generaciji. Strogo popravljanje se je glede na podatke pojavljalo, navajata ga anketiranca iz srednje in starejše generacije poklicne šole, vendar zaradi prenizkega števila anketirancev ne moremo podati relevantnih sklepov.

V grafih 22 a, 23 a in 24 a prikazani podatki so zaradi lažje predstave interpretirani in »prevedeni«; pod svojim poimenovanjem združujejo različne izraze, ki so prikazani v grafu 25 spodaj.

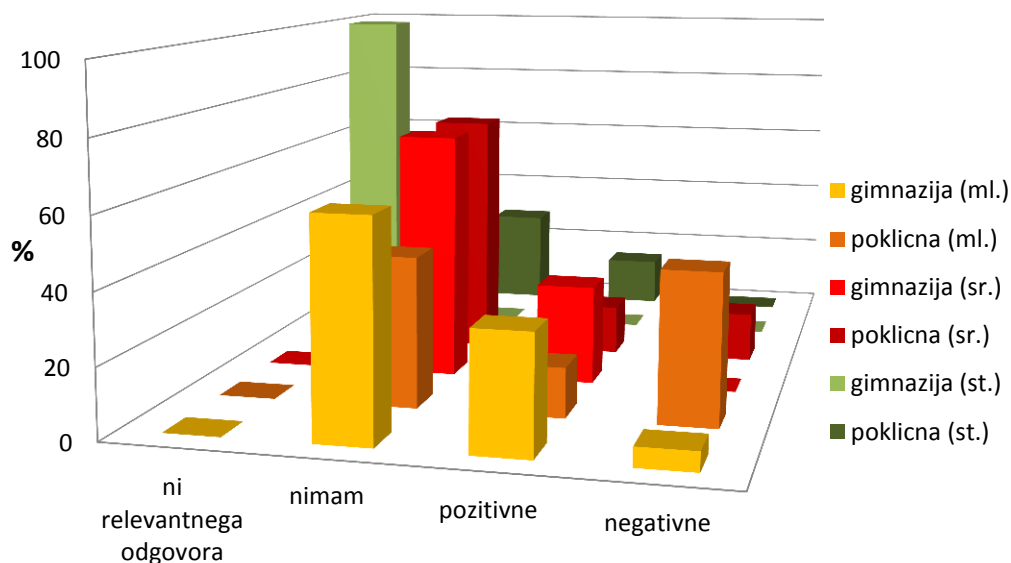

Kakor pri tretjem vprašanju se tudi tukaj pojavljajo izrazi za jezik, ki je verjetno blizu knjižnemu. Izraz zborna uporabita samo 2 (12 %) iz skupine mlajših s končano gimnazijo, zanimivo pa je, da pri vseh generacijah prevladuje izraz knjižno oz. knjižni jezik. To nam kaže na dejstvo, da je že zelo uveljavljen, ne samo med mlajšo in srednjo generacijo, ampak da je bil v uporabi (očitno pogosti) že prej. Nihče ga ne uporabi samo v srednji generaciji s končano poklicno šolo – tu izrazito izstopa uporaba izraza pravilno slovensko. Slovnično in pravilno slovensko nista tuja niti mlajši generaciji, lepo slovensko pa najdemo (glede na te podatke) samo v srednji generaciji. Od terminoloških izrazov je v rabi tudi knjižni pogovorni jezik, ki so ga učitelji po mnenju anketirancev največ zahtevali v gimnaziji mlajše generacije, tako je napisalo 8 anketirancev oz. 48 % iz te skupine, iz ostalih je ta izraz uporabil po 1 anketiranec (14 %).

10. Imate kakšno pozitivno/negativno izkušnjo glede uporabe svojega jezika v šoli? Opišite jo.

Deseto vprašanje je dopolnitev devetega, saj na drugačen način preverja, kakšen odnos so vzpostavljali učitelji do govora učencev in kaj so učenci pri učiteljevem ravnanju občutili.

Graf 26: Izkušnje glede uporabe jezika v šoli

Če odštejemo nerelevantne odgovore v starejši generaciji s končano gimnazijo (podroben opis načina spraševanja učiteljice slovenščine, kakšen govor je anketiranka sama kot učiteljica zahtevala od svojih učencev ipd.), večina ni izpostavila nobene izkušnje, ne negativne ne pozitivne. Pozitivne izkušnje ima 19 % (11) vseh anketiranih, od tega največ tistih s končano gimnazijo iz mlajše ter srednje generacije. Največkrat je opisana izkušnja v zvezi z narečji: občudovanje in primerjanje različnih narečij med sabo, odkrivanje razlik, smeh na račun različnih govoric, pojavijo pa se tudi pozitivni komentarji o znanju knjižnega jezika, ki so ga anketiranci preko šolanja pridobili in v določeni situaciji uvideli, da ga obvladajo.

Samo 8 % (4) vseh anketirancev je zapisalo, da je imelo slabo izkušnjo, največ (3 oz. 43 %) iz poklicne srednje šole mlajše generacije. Negativne izkušnje sta imela dva posameznika tudi v mlajši generaciji s končano gimnazijo (1 oz. 6 %) in v srednji generaciji s končano poklicno šolo (1 oz. 14 %). Negativne izkušnje izhajajo iz napetosti med govorčev (največkrat narečno) govorico in težnjo po izražanju v knjižnem jeziku. Tako se med slabimi izkušnjami pojavi komentar: »Silili so me govoriti pravilno slovensko« (anketiranka iz mlajše generacije s končano poklicno šolo) ali primer, ko se je anketiranka zaradi zamude vlaka morala pri opravičilu »pravilno izraziti« (srednja generacija). Anketiranca iz mlajše generacije s končano poklicno šolo sta navedla tudi, da je narečje v njunem govoru vplivalo na oceno oz. da sta bila zaradi njega deležna zasmehovanja s strani sošolcev.

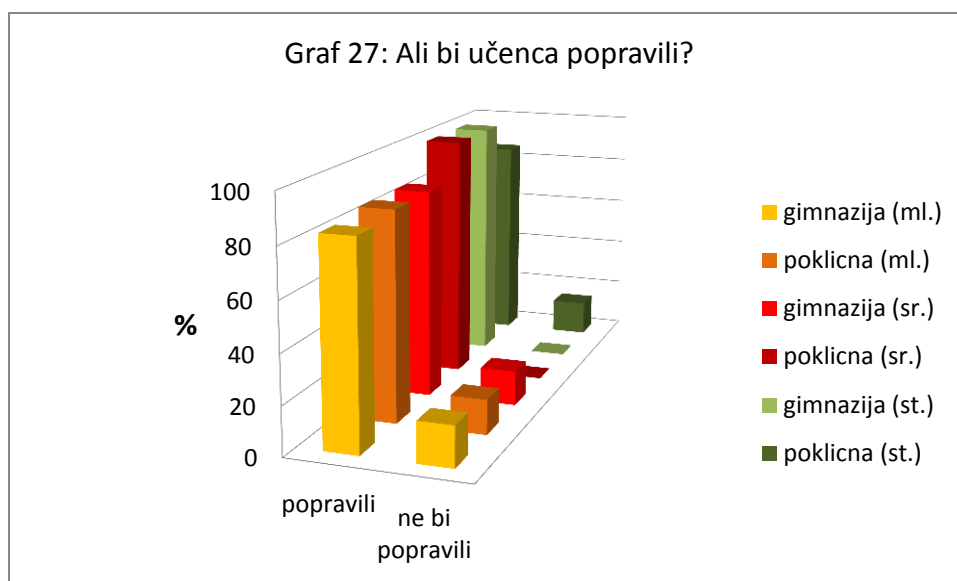
Največ anketirancev pa nima ne pozitivne ne negativne izkušnje, torej so napetost med svojo (narečno) govorico in zahtevanim knjižnim jezikom omilili brez večjih težav.

11. Anketiranec v vlogi učitelja

Enajsto vprašanje je večdelno vprašanje z osebnim sodelovanjem. Anketiranec je postavljen v šolsko okolje, bolj natančno v osnovno šolo, kjer neki otrok v nevtralnem kontekstu uporabi stilno zaznamovano in zato okoliščinam neprimerno besedo (»crkniti«). Zvrst učnega jezika v šoli ni sicer v nobenem dokumentu natančno opredeljena, vendar je v pravilniku za osnovne in srednje šole jasno zastavljen cilj, da se učenci »zavedajo različnih okoliščin za rabo knjižnega in neknjižnega jezika (tudi slenga), zato pri sporazumevanju uporabljajo govornemu položaju ustrezno socialno zvrst/podzvrst; v ustreznih govornih položajih si prizadevajo govoriti knjižno«. Zato je ena izmed nalog šole, da učence nauči ustreznega izražanja glede na okoliščine. »Crkniti« ima po SSKJ oznako pogovorno, kar sicer ni ovira, da besede ne bi uporabili v določenem kontekstu, vendar je v tem (nevtralnem) kontekstu manj ustrezna. Zanimalo me je, kako bodo anketiranci na to reagirali, ali bi posegli v otrokov izraz ali ne in kako bodo utemeljili svoj poseg oz. neposeg v otrokov govor. Tudi pri tem sem preverjala zavedanje o različnih okoliščinah in socialnih zvrsteh pri anketirancih, pri čemer sem pričakovala, da bo starejša generacija v svojih sodbah strožja in ne bo upoštevala nobenega opravičila, da otrok še nima uzaveščen, kaj je primernejše glede na okoliščine, saj je bila tudi sama (domnevno) deležna šolanja, da je v vseh situacijah, razen v neformalnem zasebnem pogovoru (po nekaterih starejših dokumentih naj bi težili k temu, da učenci tudi doma govorijo vsaj pogovorni jezik!) edini dovoljen in primeren le knjižni jezik.

Namenoma sem izbrala besedo s slabšalno konotacijo, saj sem hotela preveriti, ali bodo anketiranci pri »popravljanju« uporabili v stroki nezaželene izraze, kot so »lepše, boljše, to ni lepo« ipd. Zadnje vprašanje v tem sklopu (Ali bi lahko rekli, da je izraz crkniti napačen?) pa odkrito preverja, ali ima anketiranec pri presojanju govora uzaveščen shemo »pravilno – napačno« ali govor presoja z vidika primernosti glede na okoliščine.

Pri tem se je treba zavedati, da je ta primer postavljen v šolsko okolje, ki ima že samo po sebi nalogo učiti o okoliščinah in primernosti, česar se zavedajo tudi anketiranci. Poleg tega gre za govor, ne za zapisano besedilo. Rezultati bi bili mogoče drugačni, če bi bila glede na okoliščine neustrezna beseda uporabljena v zapisanem besedilu in če bi šlo za drugačen primer, na primer politični govor, časopisni članek, oglas ipd.

Največ anketirancev bi učenca popravilo, iz srednje generacije s končano poklicno šolo ter starejše generacije s končano gimnazijo vsi, iz ostalih skupin pa po 80 % vprašanih.

Tabela 1: Zakaj bi/ne bi popravili učenca? (mlajša generacija)

	gimnazija		poklicna	
	št.	%	št.	%
Zakaj DA:	15		6	
izraz ni primeren za šolsko okolje	7	47	1	17
neustrezno (slabšalen pomen, tujka, ni knjižno, narečno)	3	20	2	33
ni lepo	3	20	0	0
učiteljica mora učenca naučiti pravilnega izražanja	1	7	2	33
drugo	1	7	1	17
Zakaj NE:	3		1	
beseda je običajna, kadar jo uporabljamo za psa	1	33	0	0
drugo	2	66	1	100

Zakaj bi izraz popravili oz. zakaj ga ne bi popravili, je zaradi večje preglednosti predstavljeno v tabelah 1, 2 in 3. Podatki so prikazani v številu anketirancev in ustrežajočih odstotkih. Mlajša generacija (tabela 1) meni, da ni primeren za šolsko okolje, z različnimi izrazi (da ima slabšalen pomen, da je tujka, da izraz ni knjižni, da je narečen) pa označujejo njegovo neustreznost. Nestrokovne oznake, kot so, da izraz ni lep ali da mora učiteljica učenca naučiti pravilnega izražanja, niso tuje ne v eni ne v drugi skupini, prevladujejo pa pri gimnazijcih. Od tistih, ki učenca ne bi popravili, je eden iz skupine s končano gimnazijo omenil, da je beseda običajna, ko jo uporabljamo za psa in zato ni vzroka za popravljanje. Ostali so navedli nerelevantne ali nevrstljive odgovore. Če torej strnemo prva dva odgovora, jih največ meni, da je neustrezen – s takšno ali drugačno argumentacijo.

Tabela 2: Zakaj bi/ne bi popravili učenca? (srednja generacija)

	gimnazija		poklicna	
	št.	%	št.	%
Zakaj DA:	6		7	
v tem primeru neustrezno	2	33	4	57
po domače, ni prav, skrb za lep jezik	2	33	1	14
naj spozna drug izraz	2	33	0	0
ni odgovora	0	0	2	29
 Zakaj NE:				
zelo pogost pogovorni izraz	1	100	0	0

Tudi srednja generacija je največkrat utemeljila svoj poseg v otrokov govor s tem, da izraz v tem primeru ni ustrezen (spoštljiv). Pri tem je zanimivo, da je takšnih, ki so tako argumentirali, več iz srednje poklicne šole kot iz gimnazije. Neterminološke izraze so pri argumentiranju uporabili oboji, več v skupini s končano gimnazijo, v skupnem seštevku pa je takih izrazov vseeno uporabilo manj anketirancev iz te generacije kot iz mlajše (23 %, v mlajši 38 %). Pri nekaterih o rabi terminoloških ali neterminoloških izrazih ne moremo sklepati, saj so napisali, da mora učenec spoznati sopomenko oz. drug izraz, ali pa odgovora sploh niso podali. Argumentacija, zakaj učenca ne bi popravili, je bila, da je crkniti zelo pogost pogovorni izraz in ga zato ni treba popravljati, podal pa jo je anketiranec iz skupine s končano gimnazijo.

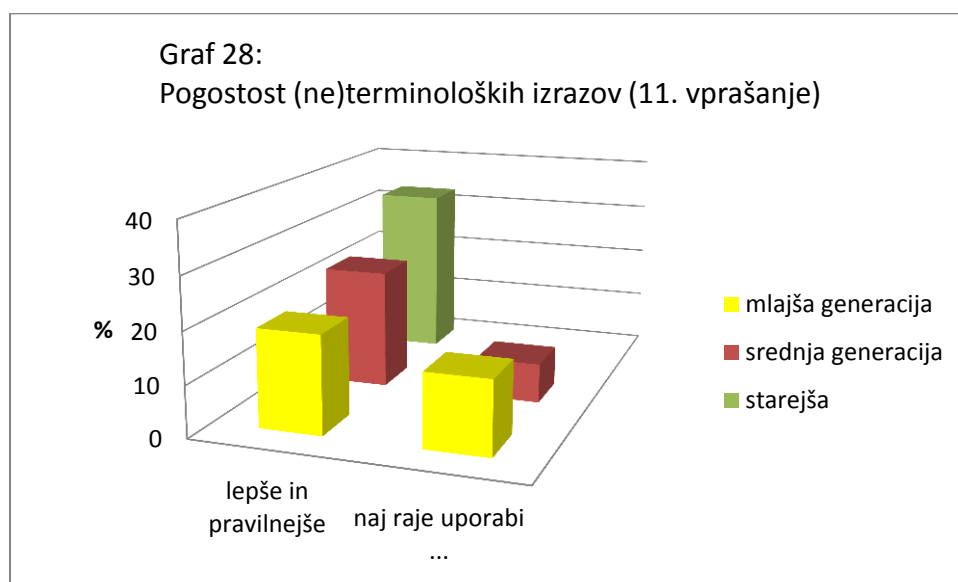
Tabela 3: Zakaj bi/ne bi popravili učenca? (starejša generacija)

	gimnazija		poklicna	
	št.	%	št.	%
Zakaj DA:	3		6	
neprimerna beseda	0	0	4	67
živali poginejo	2	67	0	0
ni lepa beseda, da ne bi začeli govoriti po svoje	1	33	2	33
 Zakaj NE:				
učenec je povedal prav	0	0	1	100

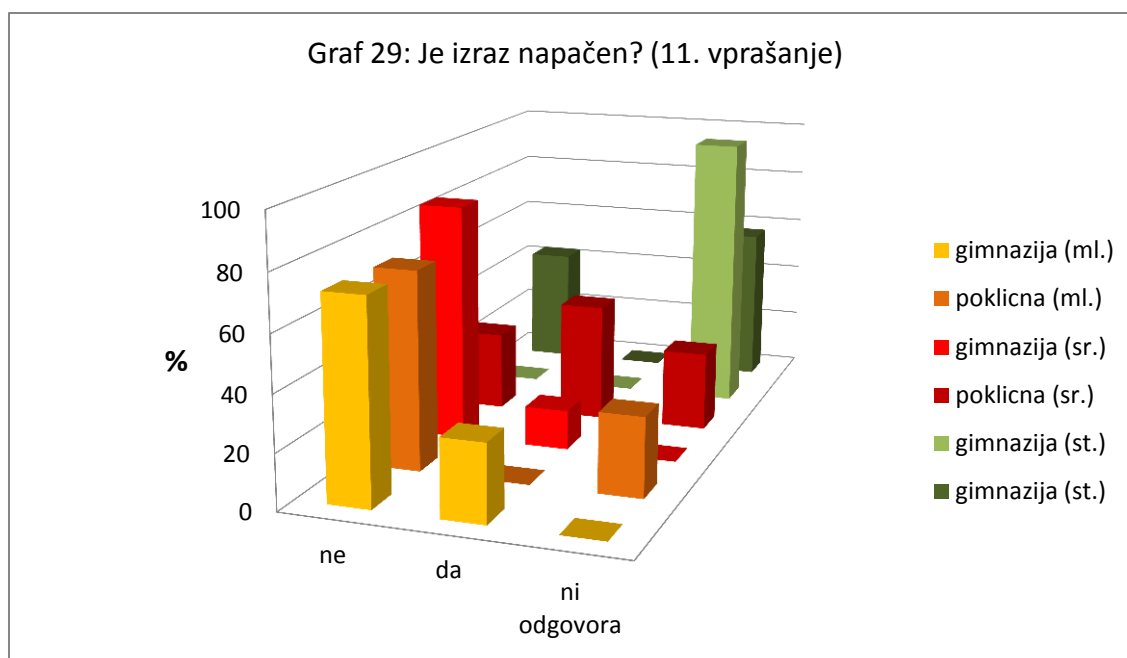
Starejša generacija je z rezultati pri tem vprašanju presenetila, saj sem pričakovala, da bo odstotek tistih, ki bodo izraz crkniti označili z nestrokovnimi izrazi v smislu »ni lep, ni pravilen, poznamo lepše, boljše« ipd., zelo izrazit. V nasprotju s tem je velika večina iz skupine s končano poklicno šolo napisala, da je izraz v tem primeru neprimeren (pri čemer je tudi res, da več kot polovica argumentacije ni podala oz. se iz nje ni dalo ničesar sklepati).

Neterminološke izraze je pri argumentaciji uporabil 1 s končano gimnazijo in 2 s končano poklicno šolo.

Na vprašanje, kaj bi otroku rekli, če bi ga popravili, je velika večina odgovorila »pes je poginil« in torej uporabila stilno nezaznamovano besedo. Pri tem vprašanju sem pričakovala večji odstotek izrazov, kot so: kako bi lepše povedal, poznamo lepšo besedo ipd., vendar je te izraze uporabilo samo 19 % (4) anketirancev v mlajši generaciji, 23 % (3) v srednji, in 33 % (3) v starejši (zaradi nizkih odstotkov in majhnega števila anketirancev bi bilo nerelevantno obravnavati vsako skupino posebej, zato sem rezultate združila). V starejši generaciji sem pričakovala nekoliko višji odstotek neterminoloških izrazov, uporaba v drugih dveh pa kaže na to, da so neterminološki izrazi v govorici živi in se uporabljajo brez slabe vesti, da bi bilo s tem kaj narobe. Kljub nizkim odstotkom so celo bolj v uporabi kot »nevtralni« izrazi brez vrednostne sodbe, kot npr. »raje uporabi besedo poginil«, »kako bi to še drugače povedal« ipd. Te izraze je uporabilo 14 % (3) iz mlajše generacije in 8 % (1) iz srednje, iz starejše sploh nihče.

Zavedanje okoliščin sem preverjala s čisto zadnjim vprašanjem odprtega tipa, pri katerem sem namenoma uporabila izraz »napačen«: Ali bi lahko rekli, da je izraz »crkniti« napačen? Anketiranci so v veliki meri napisali, da izraz ni napačen, le neustrezen v danem primeru (prim. graf 29). Zanimivo je, da starejša generacija odgovora ni podala tako jasno. Zlasti tisti s končano gimnazijo niso odgovorili, so pa obrazložili, zakaj se jim izraz ne zdi v redu. Sklepam, da ali vprašanja niso razumeli ali pa se o tem nikoli niso spraševali in tudi zdaj niso mogli kar tako napisati, ali je napačen ali ne. Zanimivo je tudi to, da so anketiranci navajali iste argumente za to, da izraz je napačen, in za to, da ni.

Argumente, zakaj izraz ni oz. je napačen, zaradi lažje preglednosti podajam za vsako generacijo posebej v tabelah 4, 5 in 6.

Tabela 4: Zakaj izraz je/ni napačen? (mlajša generacija)

	gimnazija		poklicna (%)	
	št.	%	št.	%
Zakaj DA:	5			
zaznamovan	1	20	0	0
ne označuje ustrezno pomena	1	20	0	0
drugo	1	20	0	0
ni utemeljitve	2	40	0	0
Zakaj NE:	13		5	
zaznamovan	4	31	0	0
neprimeren za nevtralno rabo	4	31	4	80
ni knjižno pravilen	2	15	0	0
drugo	1	8	1	20
ni utemeljitve	2	15	0	0

Skupina s končano poklicno šolo v mlajši generaciji ni omenila, da bi izraz lahko bil napačen, čeprav sem to pričakovala, saj sem predvidevala, da v poklicnih šolah pridobijo veliko več pravil v smislu »tako mora biti« kot pa v gimnazijah, kjer so predavanja (predpostavljamo) usmerjena k lastnemu razmišljanju. Ta primer je pokazal ravno obratno sliko (tabela 4). Po odstotkih so sicer oboji približno enako odgovorili, da izraz ni napačen, vendar je več tistih s končano poklicno šolo zapisalo, da je izraz neprimeren za nevtralno rabo (4 oz. 80 %). Tudi tisti s končano gimnazijo so večinoma odgovarjali, da je izraz zaznamovan in neprimeren za nevtralno rabo, takih je bilo skupaj 62 % (8). V skupini s končano gimnazijo pa se pojavi tudi argument, da izraz ne spada v slovenski knjižni jezik, česar pri skupini s končano poklicno

šolo ne najdemo. V skupini s končano poklicno šolo tudi nihče ni napisal, da je izraz napačen, za kar se je izreklo 28 % (5) anketirancev s končano gimnazijo, upoštevati pa moramo, da 2 (29 %) iz skupine s končano poklicno šolo nista podala nobenega odgovora. Velja tudi omeniti, da ni svojega odgovora tukaj nihče utemeljeval z »imamo lepšo besedo« ali podobnimi neterminološkimi izrazi.

Tabela 5: Zakaj izraz je/ni napačen? (srednja generacija)

	gimnazija		poklicna	
	št.	%	št.	%
Zakaj DA:	1		3	
Žival pogine!	1	100	0	0
nespoštljivo	0	0	2	66
ni utemeljitve	0	0	1	33
Zakaj NE:	6		3	
neustrezno	4	67	1	33
nelepo izražanje, imamo boljši izraz,				
pogovorno	1	17	2	66
ni utemeljitve	1	17	0	0

Tudi v srednji generaciji (tabela 5) so tisti, ki pravijo, da je učenec uporabil napačen izraz, v manjšini. V skupini s končano poklicno šolo je takih sicer polovica (3), vendar napačnost utemeljijo z argumentacijo, da je izraz neustrezen, ker je nespoštljiv, kar pomeni, da so pozorni na okoliščine. V skupini s končano gimnazijo prevladuje mnenje, da izraz ni napačen (80 %), v večini primerov (4 oz. 67 %) menijo, da je neustrezen. 1 (17 %) poda svojo argumentacijo v obliki laičnih izrazov. V skupini s končano poklicno šolo tako argumentacijo podata 2 (66 %) od tistih, ki so se odločili, da izraz sicer ni napačen, za neustreznega pa ga je označil le 1 (33 %).

Situacija je pri srednji generaciji nekoliko drugačna kot pri mlajši: izraz za napačnega označi več posameznikov s končano poklicno šolo in manj tistih s končano gimnazijo, v obeh generacijah pa prevladujejo tisti, ki se jim izraz ne zdi napačen. Ne glede na odločitev, ali je izraz napačen ali ne, pri vseh prevladuje mnenje, da je bolj ali manj neustrezen, kar kaže na veliko (vedno večje) zavedanje okoliščin, ki jih je treba pri posameznem govornem položaju upoštevati.

Tabela 6: Zakaj izraz je/ni napačen? (starejša generacija)

	gimnazija		poklicna	
	št.	%	št.	%
Zakaj:	2		3	
imamo lepši izraz	2	100	0	0
neprimeren izraz za v šolo	0	0	2	66

Pri starejši generaciji (tabela 6) je analiza nekoliko drugačna, saj veliko anketirancev na to vprašanje ni podalo odgovora ali pa so podali nerelevantnega, so pa kljub temu napisali

obrazložitev, zakaj »crkniti« ni zadovoljiv izraz. Skupina s končano gimnazijo (2 anketiranki) je to utemeljila s tem, da imamo lepši izraz; torej so za argumentacijo uporabili laične izraze, medtem ko je imela skupina s končano poklicno šolo (kolikor jih je svoj odgovor sploh argumentiralo) enoten odgovor, da je izraz neprimeren za v šolo. Iz teh odgovorov sklepamo, da se anketiranci s končano poklicno šolo bolje zavedajo odvisnosti govora od okoliščin kot tisti s končano gimnazijo. Ker je vzorec izredno majhen, je iz teh rezultatov težko pridobiti reprezentativne rezultate, predvidevamo pa lahko, da bi ob večjem številu anketirancev lahko ugotovili, da v strokovni literaturi omenjene opazke, da ljudje javna besedila še vedno ocenjujejo z lepo – grdo, slovensko – neslovensko ipd. (Stabej 2010) zadevajo govorce srednje in starejše generacije, ki glede na pridobljene rezultate večkrat kot mlajši ne upoštevajo okoliščin govornega položaja.

Treba pa se je zavedati, da je odstotek tako mislečih in govorečih vsaj na podlagi teh rezultatov izredno majhen. Laično argumentacijo je ne glede na to, ali so napisali, da je izraz napačen ali ne, uporabilo 13, 5 % (8) vseh anketiranih, če zraven pogojno štejemo tudi tiste iz mlajše generacije, ki so zapisali, da izraz ni knjižno *pravilen*. Če teh ne upoštevamo, se število zmanjša na 10 % (6). Po posameznih generacijah pa je procentualno situacija takšna: v mlajši generaciji (če jo štejemo zraven) laične izraze uporablja 8 % anketirancev (2), v srednji 30 % (4), v starejši pa 20 % (2). Zanimivo je, da je število večje v srednji generaciji, saj bi to prej pričakovala od starejše generacije, ki je imela v času svojega šolanja velik poudarek na univerzalnosti knjižnega jezika. Ker je srednja generacija v javnem življenju tudi najbolj aktivna in se glede jezika največ oglašča v javnosti (klicanci v kontaktne oddaje, pisci pisem bralcev ipd.), to verjetno daje vtis, da govorci še vedno vrednotijo javna besedila z vrednostnimi neterminološkimi izrazi in neupoštevajoč okoliščine. Nikakor pa ne smemo pozabiti, da je tistih, ki ne rečejo ničesar oz. se takšnih in drugačnih okoliščin zavedajo, okrog 70 %, torej več kot dvakrat več.

12. Kaj menite o jeziku teh sestavkov? Ali se vam zdi primeren? Zakaj? Presodite in opišite.

Enajsto in dvanajsto vprašanje sta preverjala skoraj isto, vendar sta izpostavila različne okoliščine. Pri enajstem vprašanju je šlo za šolsko okolje, ki je vsem anketirancem znano in so ga osebno izkusili, vedo, da je naloga šole podajati znanje knjižnega jezika, zato so v tem okviru lahko sklepali na ustreznost oz. neustreznost v danem govornem položaju uporabljenih izrazov. Razlika je tudi v prenosniku, saj gre pri enajstem vprašanju za govor, pri dvanajstem pa za zapisana besedila. Dvanajsto vprašanje uvaja okoliščine, ki niso znane vsem anketirancem, saj se starejša in tudi srednja generacija ne srečujeta vsakodnevno s spletnimi forumi in drugimi zapisi na spletu. Primerjali so torej lahko samo svoje izkušnje s pisanimi besedili, povezanimi s šolo ali uradno rabo, ki so morala biti vedno slovnično in slogovno brezhibna. Zato v odgovorih prihaja do večjih odstopanj. Pričakujemo, da bo mlajša generacija zaradi upoštevanja okoliščin strpnejša do forumskih in blogovskih zapisov, srednja in zlasti starejša pa ne.

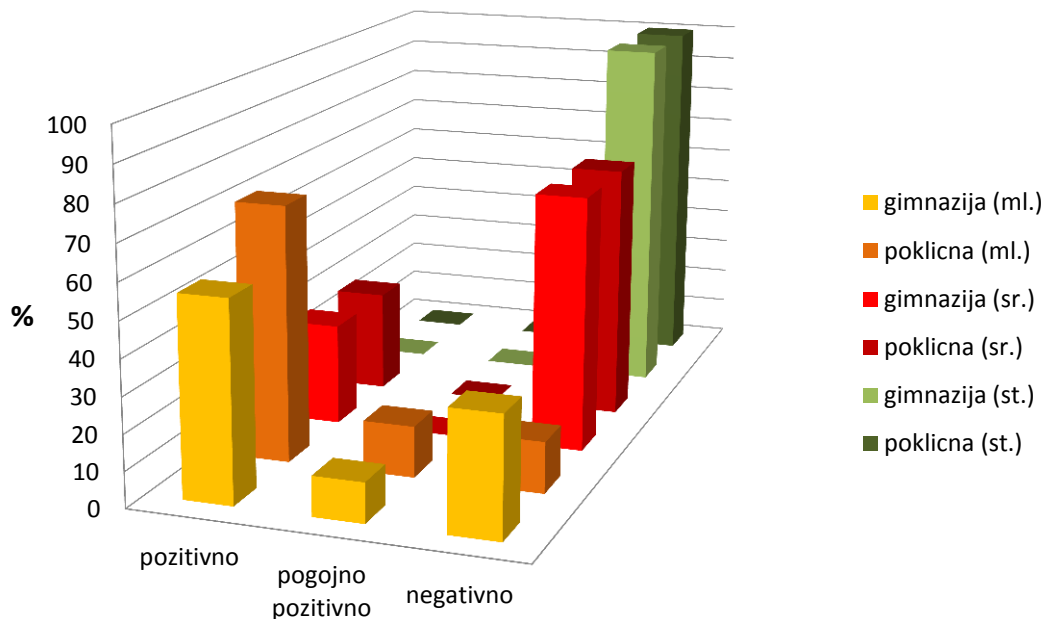
Anketiranci so ocenjevali primernost treh besedil: prvo je objavljeno na blogu (spletnem dnevniku) 16-letne dijakinje, drugo na forumu študentov kemije, tretje pa na forumu spletne strani Iskreni.net. Razlikovala so se po »stopnji knjižnosti«. Namenoma sem izbrala taka, ki so večinoma upoštevala slovnična pravila, saj sem hotela, da se anketiranci zares osredotočijo na jezik (način izražanja) in ne na slovnico ali zunanje oblikovanje besedila (členjenost, dolžina povedi ipd.). Prvo besedilo vsebuje precej slengovskih, (knjižnih) pogovornih in narečnih izrazov iz štajerske narečne skupine (slengovska sta dva: kul in sori, pogovornih je veliko več: kr velik, js, sem bla, nikol, nisi reku, al, zmer, hočeš pomagat, enga ..., nekaj je tudi narečnih: mala, se spomneš, kake načrte, sma, sfalila ...). Namenoma nisem hotela dati besedila iz ljubljanskega govornega okolja mladih, ki je ponavadi vzeto kot prototip slenga. Avtorica štirikrat uporabi čustvene simbole (smeške), enkrat manjka končno ločilo (pika), pred tropičji pa ne piše presledka.

Drugo besedilo vsebuje izraze iz knjižnega in pokrajinskega (?) pogovornega jezika (lej, mel, pr nas, bl, ropotej, tulit, laufaj ...). Besedilo je z izjemo teh izrazov napisano v knjižni slovenščini, z upoštevanjem slovničnih pravil, pravilno postavljenih ločil (z izjemo ene vejice in enega končnega ločila), res pa je, da ne upošteva velikih začetnic in ima zelo dolge stavke, zaradi česar postane nekoliko nepregledno. Pisec uporabi tudi čustveni simbol (smeška), tri bolj ekspresivne besede (ropotati, medo, laufati) in okrajšavo (bio – biologija). Ekspresivno izzvenita tudi z velikimi tiskanimi črkami dvakrat izpisani nikalnici z namenom večjega poudarjanja.

Tretje besedilo je napisano v najbolj knjižni slovenščini, kar sem jo lahko pri pregledovanju našla na forumih. Avtorica upošteva slovnična pravila (z izjemo ene odvečne vejice, eno končno ločilo pa nadomesti s klicajem v slikovni obliki), ne uporablja pogovornega jezika, slenga ali narečja, uporabi pa čustveni simbol (smeška).

Rezultate sem najprej razporedila glede na oceno: anketiranci so lahko jezik ocenili pozitivno, tj. kot primernega, lahko pogojno pozitivno (pogojno primernega) ali negativno (da je neprimeren). Za take oznake sem se odločila zaradi pogostega izražanja dvoma, npr. »Sicer ga je težko brati, a ker je to mladina, se uporablja sleng« ali »Glede na to, da je spletni blog namenjen vsem bralcem, se mi zdi ta sestavek neprimeren (mogoče je za koga težko berljiv). Pričakoval bi knjižno slovenščino. Ker pa na spletu velja svoboda do izražanja v kakršni koli obliki, ima deklica vso pravico, da piše, kot želi« (oba primera sta iz mlajše generacije).

Graf 30: 12. a) blog dijakinje

Prvo besedilo je zelo očitno razdelilo anketirance po generacijah (graf 30). Mlajša generacija ga je nasplošno ocenila pozitivno, tisti s končano gimnazijo so nekoliko strožji od tistih s končano poklicno šolo, saj se jih je manj opredelilo pozitivno in malenkost več pogojno pozitivno ter negativno. Srednja generacija je razdeljena 30 % proti 70 %, pri čemer jih več iz takšnih ali drugačnih razlogov besedila ne sprejema. Pri starejši generaciji je rezultat enoten: vsi so se do besedila opredelili negativno. Pričakovanja so se potrdila.

Pri obrazložitvi so se pokazale zanimive dileme. Na splošno je mlajša generacija sestavek ocenila pozitivno, kar so utemeljevali s tem, da je primeren glede na okoliščine in vrsto besedila. Pri tem so navajali naslednje razloge: da gre za mlado zapisovalko, za katero je običajno, da piše v slengu, da je to besedilo zasebno – blog, da je objavljeno na spletu, ki dovoljuje zapis različnih zvrsti, da gre za neformalen odnos med stricem in nečakinjo, da je ustrezno glede na ciljno publiko. Obojih, tistih s končano gimnazijo in tistih s končano poklicno šolo, je tako odgovorilo enako število – 72 % (šteti so vsi, ki so omenili katerega od zgornjih razlogov, ne glede na to, ali prevladuje pozitivna ali negativna oznaka). Pri vseh pa ocena ni bila izražena enostransko, kar tretjina gimnazijcev je napisala nekaj v smislu zgoraj navedenih komentarjev: da je jezik sicer primeren, anketiranca osebno pa moti, je težko berljiv, je bolj primeren za pisanje zasebnih sporočil ipd. En komentar izraža celo odkrito obžalovanje nad takim jezikom, ki škoduje »slovenskemu jeziku«: »Tak jezik uporabljamo mladi, predvsem v pogovoru, sploh pa pri pisanju SMS-ov ter mailov oz. blogov. Na žalost je to naš – jezik mladih, prvinskost slovenskega jezika pa se s tem izgublja.« V skupini s končano poklicno šolo ne najdemo ničesar podobnega, dilemo pa izraža samo 1 (14 %) iz te skupine. Med razlogi, zakaj se jim zdi besedilo neprimerno, so gimnazijci v 17 % (3) navedli, da pričakujejo knjižni jezik, saj je splet namenjen širšemu krogu ljudi in je tak sestavek morda za koga težje razumljiv. Iz skupine s končano poklicno šolo je samo 1 (14 %) argumentiral,

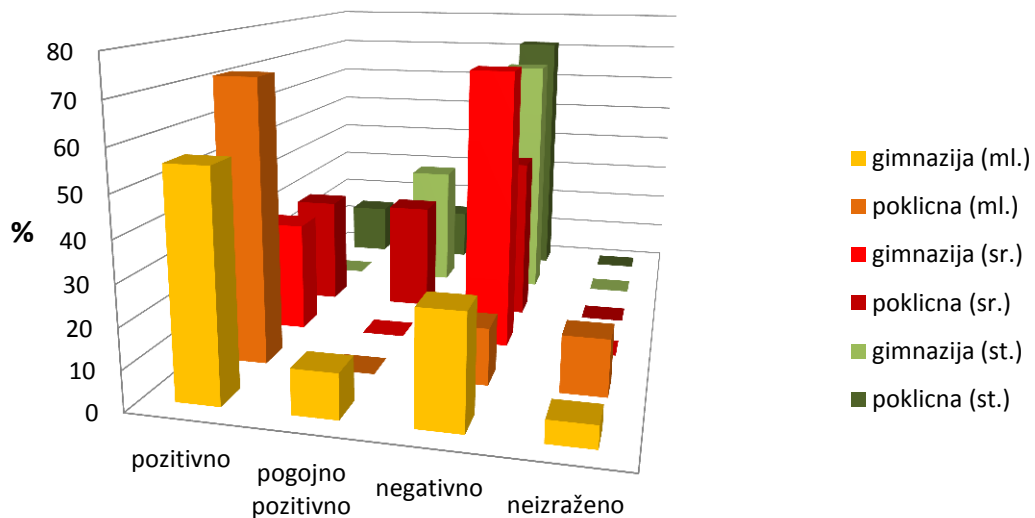
zakaj se mu besedilo zdi neprimerno – ker je splet namenjen širši javnosti in bi torej tako besedilo morali znati prebrati vsi.

Anketiranci srednje generacije, ki so besedilo ocenili kot pozitivno, so od okoliščin upoštevali starost blogerke in mesto objave (splet). V skupini s končano gimnazijo so 3 (43 %) poleg svoje argumentacije (pozitivne ali negativne) izrazili zaskrbljenost, da dijakinja ne bo obvladala knjižnega jezika in slovnice, če bo nadaljevala s pisanjem na tak način. Neprimernost so v skupini s končano gimnazijo največkrat argumentirali s pisnim prenosnikom (»Mislim, da je za pisanje primeren le knjižni jezik.«), 30 % (2) pa jih sploh ni argumentiralo, ampak so navedli bolj ali manj dokončne sodbe, da je tako izražanje nedopustno in da z njim ne soglašajo. Skupina s končano poklicno šolo je prav tako pogrešala knjižni jezik in slovnična pravila (3 oz. 43 %) in zraven izrazila obžalovanje, da se mladi res tako izražajo, kar opažajo tudi pri svojih otrocih (2 oz. 30 %). Zopet so v splošnem veliko bolj zaskrbljeni anketiranci iz skupine s končano gimnazijo (4 oz. 60 % proti 2 oz. 30 %). Zgroženih nad tako uporabo jezika je pri obeh skupinah enako število vprašanih (2 oz. 30 %), prav toliko pa jih tudi pravi, da jih pri govoru tak jezik ne moti, le za pisanje je neprimeren.

Primernost besedila pri starejši generaciji sploh ni prišla v poštev, saj so ga v svojih sodbah eni bolj, drugi manj raztrgali. Iz skupine s končano gimnazijo ena anketiranka meni, da je stanje porazno, druga pogreša slovnična pravila, za tretjo pa je besedilo neprimerno, ker avtorica ne uporablja knjižnega jezika. Da je za pisanje primeren samo knjižni jezik, meni tudi 28 % (2) anketirancev s končano poklicno šolo, 57 % (3) jih je nad takim pisanjem zgroženih, 28 % (2) pa jih pošteno prizna, da se jim jezik ne zdi primeren, ker jim »to ni lepo«.

Če je bila pri prvem besedilu jasno vidna razlika med sprejemanjem med različnimi generacijami, je drugo besedilo meje malce zabilisalo (graf 31). Glede na prvo ni bilo tako izrazito pogovorno, še vedno pa precej daleč od knjižnega jezika. Povečal se je odstotek tistih, ki so ga označili pogojno pozitivno (največ na račun utemeljitev, da je v primerjavi s prvim besedilom boljše), tiste, ki niso napisali ničesar, pa sem uvrstila v kategorijo neizraženo. V grobem je tudi tukaj vidna razlika med mlajšo generacijo, ki besedilo sprejema, saj se ji zdi primerno glede na okoliščine, ter med starejšo in srednjo, ki besedilo zavrača.

Graf 31: 12. b) študentski forum

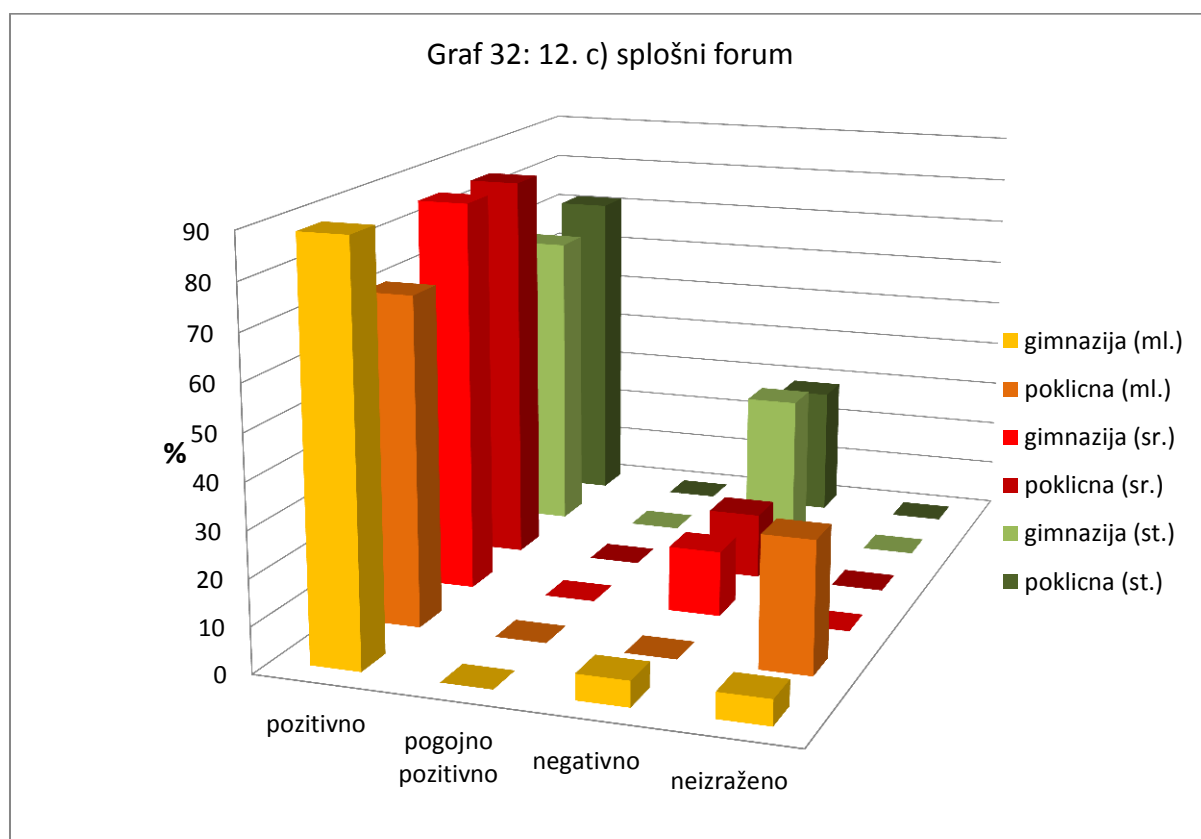
Da je besedilo primerno, se je v mlajši generaciji odločil popolnoma enak odstotek anketirancev kot v prejšnjem primeru, nekoliko pa se je na račun neizraženega mnenja v obeh skupinah zmanjšal odstotek tistih, ki so besedilo ocenili negativno. Tudi v srednji generaciji v skupini s končano gimnazijo se situacija glede na prejšnji primer ni spremenila, v skupini s končano poklicno šolo pa so se mnenja od negativnih preselila k pogojno pozitivnim (2 oz. 30 %). Pri starejši generaciji ostaja mnenje v skupini s končano gimnazijo še naprej enotno negativno, v skupini s končano poklicno šolo pa se je 29 % (2) prestavilo celo k pozitivnemu mnenju o besedilu (kar je glede na prejšnje rezultate malce nepričakovano).

V mlajši generaciji je besedilo za popolnoma primerno glede na okoliščine in vrsto besedila označila polovica tistih s končano gimnazijo; da se jim tak jezik ne zdi najbolj primeren, a da se tako pogovarjajo študentje, pa je izrazilo manj anketirancev (samo 11 % (2) tistih s končano gimnazijo). Povečalo se je število tistih, ki jih motijo slovnične pomanjkljivosti oz. priznavajo, da je bolje in bolj vesplošno razumljivo, če pri zapisu upoštevaš slovnična pravila (pri tem so bile sicer največkrat omenjene manjkajoče vejice, vendar sklepam, da so anketirance v resnici motile manjkajoče velike začetnice, saj v besedilu ne manjka nobena vejica). Enako število (4 oz. 22 %) jih meni, da je besedilo neprimerno za pisno rabo, saj vsi bralci foruma ne pripadajo isti narečni skupini in je sporočilo zato zanje težje razumljivo. Zanimivo je, da so (sicer redki) anketiranci v prvem primeru omenjali včasih narečje (3 oz. 5 %), večkrat pa sleng ali govorico mladih, pri drugem pa nekajkrat narečje, čeprav v besedilu ni sledu o kakršnem koli določljivem narečju. Tudi sleng ni omenjen nikjer več, čeprav je večkrat omenjena govorica študentov.

Iz skupine s končano poklicno šolo ni nihče izrazil kakšne zaskrbljenosti glede slovnice: 86 % (6) se jih strinja, da je besedilo primerno, kot neprimerno so izpostavili samo razlog, da je splet namenjen širši javnosti in zato tako besedilo ni dopustno.

Srednja generacija je bila skopa s pozitivnimi komentarji. Iz skupine s končano gimnazijo jih ni podal nihče; besedilo so označili kot neprimerno, ker ne upošteva slovničnih pravil (3 oz. 43 %), tak jezik pa ni primeren za zapisano obliko (1 oz. 14 %). Iz skupine s končano srednjo šolo jih je 43 % (3) besedilo označilo kot primerno glede na starost in okoliščine, pod neprimernim pa se zopet znajde razlog, da niso upoštevana slovnična pravila (2 oz. 30 %), in obžalovanje nad tem, da se mladi tako izražajo (1 oz. 14 %).

Tudi anketirance starejše generacije s končano gimnazijo je pri drugem besedilu najbolj motilo, da ne upošteva slovničnih pravil, zato so ga označili za neprimerne, v skupini s končano poklicno šolo pa je v 28 % (2) besedilo celo označeno kot (pogojno) primerno, sicer s skopo utemeljitvijo »lepo«, za katero sklepam, da jo moramo gledati v primerjavi s prejšnjim besedilom. Od ostalih samo 14 % (1) pošteno pove, da se jim zdi za pisanje primeren knjižni jezik, 3 oz. 57 % (enak odstotek kot pri prejšnjem besedilu) pa jih je nad zapisom zgroženih, kar se da razbrati iz komentarjev, kot so »porazno«, »slab zgled rabe slovenščine«, »razvrednoteno govorjenje in pisanje slovenskega jezika« ipd.

Tretje besedilo je bilo napisano v zelo knjižni slovenščini, pa vendar se kljub temu ni izognilo negativnim komentarjem (graf 32).

Zanimivo je, da se je do tretjega besedila opredelilo najmanj govorcev iz mlajše generacije, precej pa prevladuje skupina s končano poklicno šolo. Zakaj? Če so prej priznavali, da sta

sleng in narečje sprejemljiva tudi na forumih, so bili pri uporabi knjižnega jezika očitno zmedeni in se zato raje niso odločili za komentar. Možno pa je tudi, da se jim z besedilom ni zdelo nič narobe v tolikšni meri, da niso vedeli, kaj komentirati. Ostali so se odločili za pozitivno oceno, razen 1 (6 %) iz gimnazije, ki ga je označil negativno z utemeljitvijo, da ni knjižno (pri čemer se sprašujem, ali je anketiranec besedilo sploh prebral, lahko pa tudi sklepamo, da že a priori zavrača vsa forumska besedila kot neknjižna in zato neprimerna). Skoraj 90 % (16) nima pripomb na tako napisano besedilo, saj je »najlepše napisano«, 17 % (3) jih je zraven podalo še pojasnilo, da je besedilo veliko bolj razumljivo, če je napisano v knjižnem (pogovornem) jeziku. Po 1 iz skupine s končano gimnazijo in skupine s končano poklicno šolo sta se obregnila ob čustvene simbole (smeške), češ da so nepotrebni, ostali pa niso imeli pripomb.

Čustveni simboli (smeški) so zmotili tudi 1 (14 %) anketiranca v srednji generaciji, v skupini s končano gimnazijo. Da je besedilo neprimerno, sta zatrdila tudi 2 (28 %) iz te skupine, ker da ne upošteva slovničnih pravil in je neprimerno v zapisani obliki. Tudi pri teh se lahko vprašamo, ali sta besedilo sploh prebrala ali pa imata tako močan odpor do forumskih oz. spletnih besedil. Ostali so besedilo označili pozitivno in ga pohvalili, niso pa omenjali okoliščin, kar pripisujem dejstvu, da je zapisana knjižna slovenščina primerna za večino situacij, tako da se anketirancem tega ni zdelo potrebno posebej izpostavljati. Nasprotno pa so v skupini s končano poklicno šolo izpostavili tudi primernost glede na okoliščine (zapisana oblika, starost, mesto objave) (3 oz. 43 %), 2 (28 %) pa sta besedilo samo pohvalila. Samo 1 (14 %) je besedilo označil kot neprimerno, saj naj bi bilo zapisano v pogovornem jeziku.

Starejša generacija je tretje besedilo v glavnem označilo pozitivno, vendar še vedno zadržano. Dve tretjini anketirancev s končano gimnazijo (2) sta napisali, da je besedilo v redu, ker je še najbolj slovnično pravilno, medtem ko je ena tretjina (1) še vedno prepričana, da ne upošteva slovničnih pravil. Skupina s končano poklicno šolo se v 71 % (5) strinja, da je besedilo »lepo napisano«, pri 29 % (2) pa negativna oznaka temelji na argumentih, da je besedilo slabo napisano in da gre sploh za razvrednotenje slovenskega jezika. Pri starejši generaciji tudi nihče ni podal kakršne koli opazke o čustvenih simbolih (smeških), verjetno zato, ker jih enostavno ne jemljejo kot del besedila.

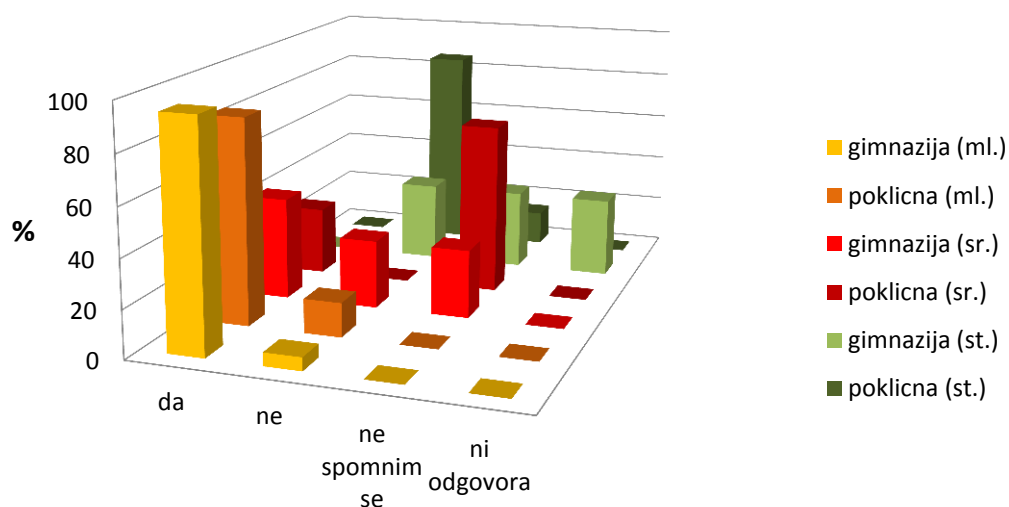
Pri analizi tega vprašanja sem prišla do zanimivih ugotovitev: argumentacija primernosti oz. neprimernosti besedila je odvisna od tega, katere okoliščine govorec šteje kot relevantne za primernost. Starejša generacija je pisana besedila vedno obravnavala v sklopu šolske ali uradne rabe, ki je bila glede upoštevanja slovničnih pravil, oblike, vsebine, stila, prenosnika besedila zelo stroga. Zato so ti govorci vajeni, da vsako zapisano besedilo gledajo s stališča pravil, prenosnika in vsebine. Te parametre so ocenjevali tudi pri izbranih besedilih, pri katerih pa zaradi čisto drugačnih okoliščin, v katere so postavljena, ne zdržijo. Srednja generacija se posebnosti spleta in spletne komunikacije zaveda veliko bolj, saj se z njo vsakodnevno srečuje, čeprav se z njo ni »rodila«. Govorci vedo, da gre za posebne okoliščine, zato pri primernosti upoštevajo starost in mesto objave, nekako polovica pa se jih osredotoča na parametre, ki so značilni za starejšo generacijo, torej na slovnična pravila in prenosnik. Mlajša generacija je s spletom tako rekoč zrasla in se, kljub temu da v šoli nikoli niso slišali,

kaj je posebej primerno za splet, zaveda posebnih okoliščin. Pri ocenjevanju primernosti besedila zato upošteva starost pisca, mesto objave, vrsto besedila, ciljno publiko ipd. Če bi delala raziskavo še med mlajšimi, bi verjetno opazila, da bi ti prvi dve besedili sprejeli še bolj nekritično, mogoče bi se celo izrazili negativno do tretjega, ker najbolj upošteva normo. Mlajša generacija iz te raziskave je na poti v odraslost, pravzaprav lahko rečemo, da gre za mlajše odrasle, ki se že zavedajo, da samo obvladovanje slenga, narečja ali pogovornega jezika za uporabo v javnem življenju ni dovolj. Prav zato se včasih znajdejo v stiski, saj razumejo sebe, ko govorijo »jezik mladih«, hkrati pa se zavedajo, da bodo v večini primerov (vsaj v pisni obliki) potrebovali knjižni jezik. Zato prav tako (čeprav v veliko manjši meri kot srednja in starejša generacija) omenjajo primanjkljaj pri upoštevanju slovničnih pravil ter prenosnik (zapisano besedilo).

13. Ali ste se pri pouku slovenščine učili o socialnih zvrsteh slovenskega jezika?

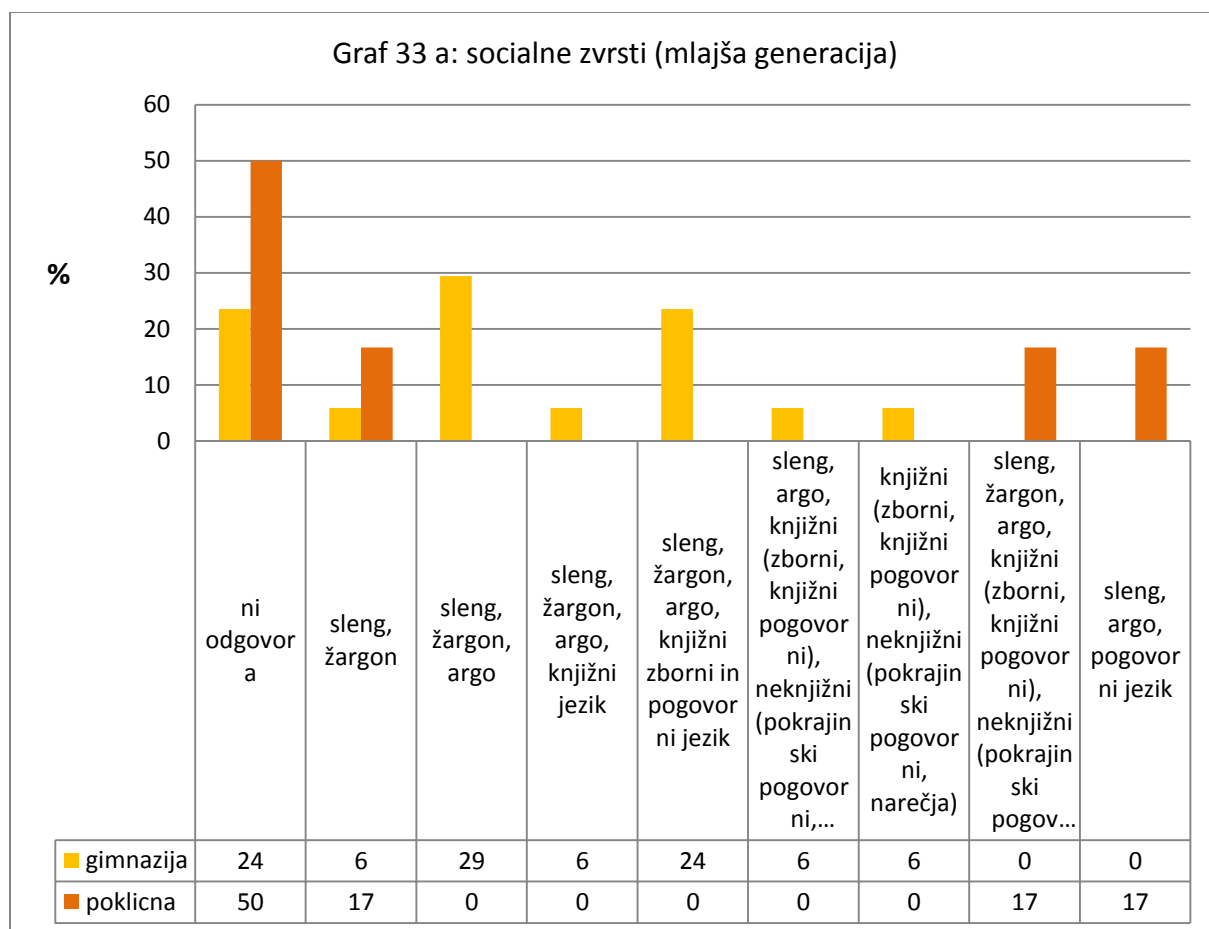
Povsem zadnje vprašanje je končno vprašalo po socialnih zvrsteh, ki so se jih anketiranci učili pri pouku slovenskega jezika. Vprašanje z izraženim terminom socialne zvrsti je bilo namenoma postavljeno na koncu, da ne bi anketirancem že prej sugerirali odgovorov. Domnevali smo, da se je mlajša generacija o tem zagotovo učila, saj to zahteva sedanji učni načrt za osnovne in srednje šole, srednja generacija se je učila vsaj v večini, saj je učni načrt to (vsaj v gimnazijah) zahteval že takrat, starejša generacija pa o tem še ni mogla ničesar slišati, zato je bil tu pričakovan nikalen odgovor. Hkrati s teoretskim znanjem je vprašanje preverjalo tudi poznavanje termina socialne zvrsti. Rezultati so pokazali, da termin ni najbolj posrečen, saj lahko anketiranec do popolnosti obvlada termine, kot so zborni knjižni jezik, pogovorni knjižni jezik, narečje, pokrajinski pogovorni jezik ipd. in jih v skladu s teorijo tudi uporablja, v teoriji pa bo pod socialne zvrsti vseeno uvrstil le sleng, žargon in argo.

Graf 33: Ali ste se v šoli učili o socialnih zvrsteh slovenskega jezika?

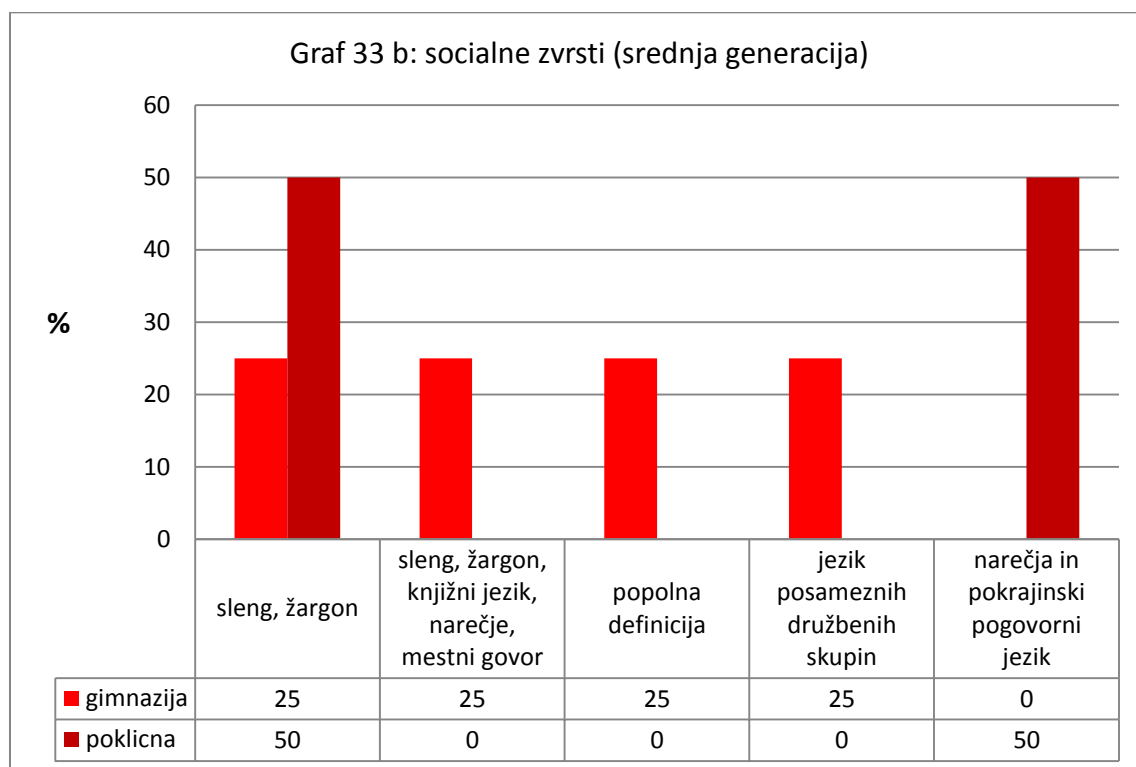
Odgovori anketirancev so predstavljeni v grafu 32 in so v večini potrdili naša pričakovanja: mlajša generacija se je o socialnih zvrsteh v šoli učila, od srednje generacije se jih je zagotovo učila slaba polovica, v starejši pa nihče, s tem da moramo pri slednjih dveh generacijah upoštevati tudi odgovor, da se ne spomnijo, ki prevladuje v srednji s končano poklicno šolo (71 %, 5 anketirancev). Ena anketiranka (33 %) iz starejše generacije iz skupine s končano gimnazijo odgovora ni podala. Nekoliko je presenetila le trditev dveh anketirancev iz mlajše generacije, enega s poklicne šole, enega z gimnazije, da se o socialnih zvrsteh niso učili. Mogoče je, da se ne spomnita termina, kajti da jih sploh ne bi omenili, skorajda ni verjetno.

Bolj zanimivo je, kaj so anketiranci uvrstili med socialne zvrsti. Večinoma nimamo nobenega zagotovila, da poimenovanja in razvrstitve zvrsti niso preverjali v raznih priročnikih, razen tistih, ki so izrecno napisali, da se spomnijo samo tega in tega izraza ter tistih, ki so napisali, da so te in te izraze morali preveriti – slednjih seveda nisem upoštevala pri analizi, saj je navodilo naloge zahtevalo, da napišejo tiste izraze, ki se jih spomnijo.

Če izvzamemo tiste, ki niso napisali nobene od socialnih zvrsti (bodisi da se jih niso spomnili bodisi da bi to od njih zahtevalo preveč truda), so anketiranci v največ primerih za socialne zvrsti označili sleng, žargon in argo (graf 33 a). Sledi navedba knjižnega jezika, ki ga večina razdeli na knjižni zborni in knjižni pogovorni jezik, malo manj, pa vseeno kar nekaj, jih je omenilo in razdelalo tudi neknjižni jezik (pokrajinski pogovorni, narečja). Pri tem je zanimivo to, da je popolno razdelitev podal anketiranec s končano poklicno šolo, za katerega ni bilo

mogoče ugotoviti, ali je poimenovanja preveril ali ne. Presenetilo pa me je tudi dejstvo, da govorcem ob terminu socialne zvrsti najprej pridejo na misel interesne govorice, šele nato knjižni jezik, kot zadnje pa neknjižne zvrsti. Sklepamo lahko, da pojem »socialne« zvrsti govorcem ni razumljiv na tak način, kot ga uvaja teorija zvrsti. Posredno pa nam to kaže tudi na to, da govorci knjižnega in neknjižnih jezikov ne dojemajo kot nečesa, kar je povezano s socialnim statusom, kot o tem razpravlja več jezikoslovcev (prim. npr. Kržišnik, 1998).

Srednja generacija nima tako razpršenih odgovorov, kar je treba pripisati tudi dejstvu, da jih je na zadnje vprašanje pritrdilno odgovorila samo dobra tretjina. Rezultati v grafu 33 b so zato podani v odstotkih glede na tiste, ki so odgovorili, da so se o socialnih zvrsteh učili. Zanimivo je, da tudi v tej generaciji prevladujeta sleng in žargon (omenili so ju 4 anketiranci od 6, torej 67 %), eden izmed anketirancev je omenil tudi mestni govor (ki si ga je najbrž posebej zapomnil, saj je iz Ljubljane), eden je podal samo opisno oznako, da so socialne zvrsti jezik posameznih družbenih skupin, eden se je osredotočil na neknjižne zvrsti, eden pa je podal popolno definicijo socialnih zvrsti, vključno z razpredelnico, prepisano iz učbenika Na pragu besedila 1. Prepisovanje sicer ni bil namen tega vprašalnika, kaže pa na to, da govorci nimajo zaupanja v svoje znanje.

Predvidevala sem, da starejša generacija zvrsti (poimensko in zavestno) sploh ne pozna. Hipoteza se je v veliki meri potrdila, saj je večina anketirancev napisala, da se o tem niso učili oz. da se ne spomnijo, da bi se o tem učili, ker je od takrat minilo že toliko časa, nekateri pa so me tudi spraševali, kaj to je in če se o tem danes učijo v šoli. Presenetila pa me je anketiranka iz skupine s končano gimnazijo, ki na prvo vprašanje, ali so se o socialnih zvrsteh učili v šoli, ni odgovorila, na vprašanje, katere so to, pa je napisala sleng in žargon. Ker je po poklicu učiteljica, domnevam, da je o socialnih zvrsteh slišala kasneje in mogoče o njih tudi

poučevala svoje učence, tako da jih pozna kljub temu, da v času svojega šolanja sama o njih ni pridobila nobene informacije. Zopet pa je zanimivo, da ni napisala npr. knjižnega in neknjižnega jezika, ampak sleng in žargon.

6.3 Kaj pokaže anketa (sklepi)

Anketa je potrdila hipotezo, da obstajajo razlike v dojemanju zvrsti med generacijami, niso pa tako velike, kot smo predvidevali na začetku. Za še dodatno delitev na gimnazijsko in srednje poklicno izobražene anketirance je bil vzorec v več primerih premajhen, zato izsledkov ne moremo posploševati. Pridobili pa smo nekatere dragocene podatke, ki potrjujejo dosedanja opazanja jezikoslovcev ali odpirajo nova vprašanja.

Prvo vprašanje, ki sprašuje po samooceni lastnega govora, je pokazalo, da se s starostjo povečuje delež knjižnosti v domačem okolju. Najmlajša generacija ocenjuje, da doma govorijo v svojem narečju, srednja poleg narečja omenja tudi pogovorni jezik, najstarejša pa svojo govorico v domačem okolju označuje kot jezik, ki je blizu knjižnemu. Visoka stopnja knjižnosti v starejši generaciji se lepo povezuje s težnjo učnih načrtov in šolskih redov iz tradicionalističnega obdobja, ki spodbujajo k uporabi knjižnega jezika tudi v domačem okolju. Pogovorni jezik srednje generacije (za katerega sklepamo, da je mišljen jezik, ki je knjižnemu bliže kot narečni) je lahko rezultat jezikovnega prilagajanja zaradi migracij, eden od vzrokov, da mlajša generacija v domačem okolju uporablja narečje, pa zna biti tudi ugled, ki ga je v tem času pridobil narečni govor.

Vprašanja 2 in 4 sta potrdili zavedanje jezikovnih situacij in primernost uporabe različnih zvrsti v njih. Govorci bi v različnih situacijah uporabili različne zvrsti – ali pa vsaj pričakujejo, da se v določenih govornih položajih uporabi določene zvrsti. 2. vprašanje je bilo zastavljeno »po šolsko«; za vsak govorni položaj je predvidevalo zvrst, kot je določena s teorijo socialnih zvrsti. Odgovori se večinoma ujemajo s tistimi, ki jih predlaga teorija socialnih zvrsti, manjši odklon je samo pri pogostejšem pripisovanju uporabe narečja – njegovo uporabo poleg slenga pripisujejo tudi mladim (dijaki) in govorcem iz Ljubljane (po teoriji socialnih zvrsti bi tukaj moral nastopiti termin mestne govore).

Da so različne zvrsti primerne v različnih okoliščinah, govorci potrjujejo tudi s 4. (ali menijo, da je katera zvrst lepša, boljša, pravilnejša, pomembnejša) ter 11. in 12. vprašanjem (praktično ocenjevanje govorjenega in zapisanega besedila). Pri zadnjih dveh so postavljeni v konkreten govorni položaj oz. pred konkretna besedila. Vprašanje 11 govorca postavlja v šolsko okolje, kjer anketiranci večinoma predvidevajo uporabo in poučevanje knjižnega jezika. V tem oziru bi otroka, ki uporabi v nevtralnem kontekstu zaznamovano besedo, usmerili v uporabo nevtralnega knjižnega jezika. Strpnost do uporabe različnih zvrsti v različnih okoliščinah postane vprašljiva pri 12. vprašanju, kjer postane jasno, da govorci za zapisani jezik večinoma pričakujejo zborni zvrst, tudi če je to besedilo neformalnega in zasebnega značaja, objavljeno na spletu. Uporabo različnih zvrsti v pisnem prenosniku še najbolj sprejema večina mlajše generacije, starejša absolutno zavrača vse, kar ni v zbornem jeziku, srednja je nekje vmes. Argumentacija primernosti oz. neprimernosti besedila je odvisna od tega, katere okoliščine govorec šteje kot relevantne za primernost (prenosnik,

mesto objave, starost, vrsta besedila). Mlajša generacija tako upošteva starost piscev, mesto objave, vrsto besedila in manj prenosnik, starejša pa daje velik poudarek pisnemu prenosniku, na katerega so vezana določena jezikovna pravila.

Čeprav teorija socialnih zvrsti ponuja obilico terminov, jih je med anketiranci v pogosti uporabi samo nekaj (prim. vprašanje 2), in ti so v vseh generacijah približno isti. Najpogostejši so narečje, knjižno, knjižnopogovorno ter sleng. V rabi je tudi nabor drugih (nestrokovnih in opisnih) izrazov za jezik, ki je blizu knjižnemu in knjižnopogovornemu. Drugih izrazov govorci bodisi sploh ne uporabljajo bodisi jih uporabljajo samo ob izjemnih priložnostih (mestne govorice, pokrajinski pogovorni jezik), spet drugi so odvisni od interpretacije vsakega posameznika (pogovorni jezik, splošni pogovorni jezik). Obilica izrazov, ki jih ponuja teorija socialnih zvrsti, je zato bolj v breme kot v korist, zmede pa zaradi nepoenotenosti ne rešujejo niti jezikovni priročniki.

Med govorci je živo tudi poimenovanje zvrsti z nestrokovnimi izrazi. Izrazi za jezik, ki je blizu knjižnemu, so npr. pogostejši v srednji in starejši generaciji, tuji niso niti v mlajši, vendar govorimo o tako majhnih odstotkih, da skoraj niso omembe vredni. V to smer je anketa celo presenetila, saj smo pri ocenjevanju besedil in označevanju govora pričakovali večji odstotek neterminoloških izrazov. Glede na rezultate 11. vprašanja se uporabe različnih izrazov glede na okoliščine zaveda okrog 70 % anketirancev, laične izraze pa je uporabilo 13, 5 %. Ker je vzorec izredno majhen, iz teh podatkov lahko dobimo le indikativne/povedne rezultate, predvidevamo pa lahko, da bi ob večjem številu anketirancev ugotovili, da v strokovni literaturi omenjene opazke, da ljudje javna besedila še vedno ocenjujejo s prav – narobe, lepo – grdo, slovensko – neslovensko ipd. (prim. Stabej 2010, 55) zadevajo govorce srednje in starejše generacije, ki glede na pridobljene rezultate večkrat kot mlajši ne upoštevajo okoliščin govornega položaja. Pokazalo se je tudi, da za navidez čustvenim vrednotenjem izraza (»lepše povedati«, »pravilno se izraziti« ipd.) stoji preprosta logika: (pravilno) slovensko, (lepo) slovensko, slovnično so oznake, ki izhajajo iz značilnosti knjižnega jezika. Povezane so s pravili, sistemom in idejo tradicionalnega jezikoslovja o lepoti (samo) knjižnega jezika, ki je bil enačen s slovenskim. Glede na rezultate ankete je ideal lepote prevzela narečna zvrst (prim. vprašanje 4: Ali se vam zdi katera od jezikovnih oblik lepša/pravilnejša?). Ideja o knjižnem jeziku, ki mora biti lep, pravilen in slovenski, še vedno v manjšem obsegu obstaja, vendar je rezervirana za določene govorne položaje.

Hipoteza o tem, da govorci srednje generacije v šoli niso bili deležni jezikovnega pouka, ker se učitelji niso strinjali s Toporišičevimi strukturalističnimi novostmi, se je potrdila samo deloma (vprašanje 7). Samoocene anketirancev namreč kažejo, da se jim je v večini zdel delež književnosti in jezika v srednji šoli enak. Tisti, ki v mlajši in srednji generaciji ocenjujejo, da ni bilo tako, navajajo, da je bil delež jezika 20 %, delež književnosti pa se izrazilo razlikuje: od 10 do 30 % več od jezika v mlajši generaciji in od 70 do 90 % več v srednji. Ker gre za majhen vzorec, iz tega ne moremo sklepati, da učitelji v srednji generaciji niso hoteli uporabljati Toporišičevega učbenika in so zato raje predavali samo književnost, vendar izrazit odklon od poučevanja jezika nekako kaže v to smer. Srednja generacija je po rezultatih ankete vsaj v 40 % imela Toporišičev Slovenski knjižni jezik (skoraj 60 % se jih učbenika ne

spomni), medtem ko je v mlajši najbolj razširjen Na pragu besedila, starejša pa je nekoliko presenetila z veliko pestrostjo učbenikov, saj smo pričakovali večji odstotek pri uporabi Slovnice štirih (prim. vprašanje 8).

Učni jezik v šolstvu ni nikjer zakonsko opredeljen, je pa anketa pokazala, da mora biti tako po mnenju učiteljev kot anketirancev samih knjižni oz. knjižnopogovorni. Iz odgovorov na vprašanje 9 razberemo, da so v vseh generacijah učitelji pričakovali knjižni oz. knjižnopogovorni jezik. Vprašanje 11 z zahtevo o odločitvi, ali je dani izraz ustrezen, pa potrdi, da tudi anketiranci med poukom pričakujejo knjižni jezik. Prisotno je tudi učiteljevo popravljanje v to smer, ni pa večinsko in je glede na odgovore potekalo brez prisile oz. v okviru usvajanja knjižnega jezika. Če so anketiranci (tudi sodeč po učnih načrtih) že morali govoriti knjižno/knjižnopogovorno, je to potekalo brez represije, vsaj pri anketiranih govorcih. Uporaba svojega jezika (narečja) v šoli (vprašanje 10) večinoma tudi ni prinesla kakšnih posebnih izkušenj, večina ni izpostavila nobene. Pozitivne izkušnje ima 19 % (11) vseh anketiranih, od tega največ tistih s končano gimnazijo iz mlajše ter srednje generacije. Nanašajo se na občudovanje in primerjanje različnih narečij med sabo, odkrivanje razlik, smeh na račun različnih govoric, pojavijo pa se tudi pozitivni komentarji o znanju knjižnega jezika, ki so ga anketiranci preko šolanja pridobili in v določeni situaciji uvideli, da ga obvladajo. 8 % (4) vseh anketirancev je navedlo slabo izkušnjo (največ (3) iz poklicne srednje šole mlajše generacije), ki izhaja iz napetosti med govorčevo (največkrat narečno) govorico in težnjo po izražanju v knjižnem jeziku.

Mlajša generacija se je učila o socialnih zvrsteh, srednja nekako polovično (43 %; ostali so napisali, da se ne spomnijo), starejša se o njih ni učila. Kritike nekaterih jezikoslovcev, da je poimenovanje socialne zvrsti neustrezno oz. tudi zavajajoče (prim. Kržišnik 1998, Skubic 2005 idr.), potrjuje tudi anketa (vpr. 13). Tisti anketiranci, ki se spomnijo, kaj pod ta termin uvrstiti, večinoma najprej pomislijo na interesne govorice (sleng, žargon) in izraza prvenstveno ne povežejo z delitvijo knjižno – neknjižno, kot je predlagal Toporišič. To velja tako za srednjo kot za mlajšo generacijo, starejša se o socialnih zvrsteh seveda še ni učila. Prvi pomen besede socialen pri govorcih ni »družben v najširšem pomenu besede«, kot termin socialen razlaga Toporišič (1991, 423), ampak »nanašajoč se na gmotni položaj, mesto v družbi« (po SSKJ drugi pomen pojma socialen), s konotacijo zaznamovanega, posebnega, nevečinskega.

Največja razlika, ki se kaže med generacijami, je v večji pričakovanosti zbornega jezika, ki s starostjo narašča. To se kaže v samooceni lastnega govora anketirancev v domačem okolju, še bolj izrazita pa je zahteva po knjižnem zbornem jeziku pri zapisanih spletnih besedilih: če jih mlajša generacija večinoma sprejema tudi v neknjižni zvrsti, srednja to kritizira, starejša pa neknjižna besedila absolutno zavrača. Pričakovana razlika je tudi pri spoznavanju teorije jezikovnih socialnih zvrsti, saj se je mlajša generacija o njih učila v šoli, srednja nekako polovično, starejša pa sploh ne.

Veliko bolj pa so do izraza prišle skupne točke vseh generacij. Ne glede na starost in to, ali so se o socialnih zvrsteh v šoli učili ali ne, bi anketiranci v različnih situacijah uporabili različne zvrsti – ali pa vsaj pričakujejo, da se v določenih govornih položajih uporabi določene zvrsti.

Za šolsko okolje je vsem samoumevno, da se uporablja knjižni jezik. Tega so od njih zahtevali tudi učitelji, vendar so ga anketiranci vseh generacij usvajali brez zunanje prisile. Velika večina zato v zvezi s svojim (narečnim) govorom v šoli nima kakšne posebne – pozitivne ali negativne – izkušnje. Zelo enotni so odgovori na vprašanje o lepši in pravilnejši zvrsti: za lepšo je večina označila narečje, za pravilnejšo pa knjižni jezik. Od obilice terminov, ki jih za vse mogoče govorne položaje ponuja teorija socialnih zvrsti, so v uporabi samo nekateri, ki so v vseh generacijah približno isti (narečje, sleng, knjižno, knjižnopogovorno). Anketa pa je tudi pokazala, da termin socialne zvrsti kljub dolgotrajnemu stažu poučevanja v šolah govorcem ne pove tistega, kar teorija predvideva, saj so tisti anketiranci, ki so se spomnili, kaj spada v okvir socialnih zvrsti, večinoma najprej pomislili na interesne govorice (sleng, žargon).

7 Zaključek

Glavni namen diplomskega dela je bil raziskati zavedanje in dojemanje socialnih zvrsti oz. variantnosti slovenskega jezika med rojenimi govorci slovenščine. Konkretno to pomeni, da sem hotela ugotoviti, ali v govorcih živi predstava o jezikovni zvrstnosti (kako o njej govorijo), s katerimi izrazi opisujejo zvrsti/oblike jezika (čustvenimi ali strokovnimi) in koliko je pri tem čutiti vpliv socialnozvrstnostne teorije (v poimenovanju zvrsti/oblik jezika ter v socialnozvrstnostni predpostavki, da je uporaba določene zvrsti odvisna od okoliščin in govornega položaja). Izhajala sem namreč iz opazke, da je med govorci slovenskega jezika še vedno živo presojanje jezika s stališča tradicionalne jezikovne norme »kaj je prav« in manj s stališča teorije jezikovne zvrstnosti »kaj je primerno« (prim. Stabej 2010). Zaradi omemb v strokovni literaturi (prim. Skubic 2005, Stabej 2010 idr.) in iz lastnih izkušenj sem pričakovala, da bo prevladovalo tradicionalistično pojmovanje jezika z neupoštevanjem oz. slabšim upoštevanjem okoliščin in govornega položaja ter zato pogostejšim vrednotenjem besedil z osebnimi in čustvenimi oznakami (npr. lepo – grdo, prav – narobe, slovensko – neslovensko). Ker sem sklepala, da je večji vpliv socialnozvrstnostne teorije povezan z njeno uvedbo v šole (s čimer se je teorija hkrati tudi utrdila v javnosti), sem govorce razdelila po generacijah glede na čas šolanja: na mlajšo, pri kateri je teorija jezikovnih zvrsti v šolskem sistemu in učbenikih že utečena in so se o njej zagotovo učili (letnik rojstva 1983 do 1996), srednjo, ki je v srednjo šolo hodila ravno v času, ko se je teorija jezikovnih zvrsti šele uvajala (letnik rojstva 1950 do 1982), in starejšo, ki o teoriji jezikovnih zvrsti v času svojega šolanja še ni slišala (rojeni pred letom 1949). Želela sem ugotoviti, kolikšen je vpliv teorije zvrstnosti v posamezni skupini in zakaj je tako.

Nekateri jezikoslovci (prim. Stabej 2010, Skubic 2005) so zaradi pogostih primerov laičnega/čustvenega vrednotenja besedil, s kakršnim so se srečevali pri svojem poklicnem delovanju, prišli celo do sklepa, da se teorija socialnih zvrsti v slovenskem prostoru ni uveljavila. Zato sem si zastavila za cilj, da to trditev na podlagi ankete potrdim ali ovržem. Zraven sem raziskala še okoliščine, v katerih se je teorija jezikovnih zvrsti sprejemala v šole, šolske učbenike in učne načrte (o čemer prej še ni bilo sistematičnih raziskav), v čem se razlikuje od prejšnje jezikovne politike in kako se to kaže v sedanjem družbenem življenju oz. kako so jo sprejeli in ponotranjili govorci sami. Zanimalo me je tudi, ali je teorija socialnih zvrsti povsem nov pogled na jezik ali je zavedanje o različnih oblikah jezika obstajalo tudi že pred uvedbo strukturalizma.

Empirični del diplomskega dela je bil zasnovan prvi, njegova izvedba pa ni bila najbolj optimalna, saj sem si v želji, da bi pridobila čim več informacij, zastavila preobsežne cilje. Pri analizi ankete se je tako pokazalo, da zaradi prevelike razpršenosti in premajhnega števila anketirancev (za tako zastavljeno anketo) rezultati večinoma niso posplošljivi. Kljub temu pa so dobra odskočna deska za nadaljnje raziskave.

Za potrebe svojega raziskovanja sem razvoj slovenskega jezikoslovja razdelila na štiri obdobja:

5. **tradicionalistično jezikoslovje**, kjer je knjižni jezik enačen s slovenskim, je monoliten in en sam (do 60. let 20. stol. oz. do pribl. 1965 – izid prvega dela Toporišičevega učbenika Slovenski knjižni jezik),
6. **strukturalistično jezikoslovje**, ki uvede teorijo socialnih zvrsti, še vedno pa preferira knjižni jezik kot temelj slovenskega jezika (od 1965 do 90. let 20. stol. – 1998 prenovljen učni načrt za gimnazije),
7. **spoj več jezikoslovnih pogledov** (tvorbno-pretvorbne slovnice in pomenskega jezikoslovja, funkcijskega jezikoslovja, pragmatičnega jezikoslovja ter besediloslovja), ki večje zavedanje obstoja različnih zvrsti vpelje z obravnavo neumetnostnega besedila in poudarjenim upoštevanjem okoliščin (od 90. let 20. stol. do prvega desetletja 21. stol.),
8. **(empirično podprto) korpusno jezikoslovje**, ki se s snovanjem pedagoške slovnice in korpusa šolskih pisnih izdelkov usmerja na jezikovno avtentičnost in prinaša iz prakse izhajajoč pristop k jeziku v šolski rabi (od 2013 dalje, ko je predviden zaključek projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku).

Do leta 1965, ko je bil v šolstvo uveden strukturalistični pogled, je bila v veljavi t. i. Slovnica štirih (Slovenska slovnica 1956), ki je temeljila na tradicionalističnem pogledu na jezik – v slovnici opisan knjižni jezik je predstavljal ideal jezikovne čistosti, samosvojesti in univerzalne razumljivosti (Skubic 2005). Drugih oblik jezika tradicionalisti niso priznavali za dovolj dostojne za omikano uporabo, čeprav so jih poznali (prim. pogl. 5.2). Starejša generacija, ki se je šolala po tem programu, se o socialnih zvrsteh ni učila, v skladu z navodili v šolski zakonodaji in učnih načrtih iz tega časa pa daje veliko prednost knjižnemu jeziku – tako v govoru s svojimi najbližjimi (prim. vprašanje 2) kot pri zapisanih besedilih, kjer absolutno ne tolerira neknjižnih variant (vprašanje 12). Nekoliko preseneča le velika pestrost učbenikov, ki so jih pri pouku uporabljali, saj smo pričakovali, da jih bo več uporabljalo Slovnico štirih (prim. vprašanje 8) (poleg nje so anketiranci navedli še učbenik Silve Trdina (naslov neznan) in učbenik Vere Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe, 1976).

V 60. in 70. letih 20. stoletja je na Slovensko začel intenzivneje prihajati strukturalizem. Do leta 2001 je bil udejanjen v glavnih priročnikih slovenskega jezika (SSKJ, Slovenska slovnica, Slovenski pravopis), vendar se zaradi dveh različnih struj, ki sta strukturalizem prenašali na slovensko ozemlje, predstavitev socialnih zvrsti v njih nekoliko razlikuje. Takoj v začetku je bil strukturalistični pogled sprejet tudi v učne načrte. Leta 1965 je izšel prvi učbenik Jožeta Toporišiča Slovenski knjižni jezik, do leta 1970 pa še ostali trije deli. Šest let zatem (1976) je bila izdana še slovnica, kjer so strukturalistična spoznanja iz vseh štirih učbenikov združena v eni knjigi. Z učbeniki so bili novi strukturalistični nazori preneseni v šolstvo in preko tega v širšo javnost, vendar so se stvari zaradi nesprejemanja novih pogledov nekoliko zavlekle. Javnost na spremembe ni bila pripravljena, učitelji pa so nove učbenike zavračali tudi zaradi njihove prevelike strokovnosti in prehitre uvedbe novega jezikoslovnega pogleda, brez vnaprejšnjih priprav (prim. Toporišič 1991, 442). Zaradi te zamere vse do leta 1995, ko je bila uvedena matura, ni bilo samoumevno, da so učitelji poučevali jezik (Trobevšek 2009). Srednja generacija, ki se je šolala v tem obdobju (1965 do 1998 –

prenovljen učni načrt), zato ni nujno dobila informacij o socialnozvrstnostni teoriji. Anketa je sicer pokazala, da je bil delež književnosti in jezika po samooceni anketirancev večinoma enak, le manjšina (21 % oz. 3 od 14) jih navaja, da je bil 70 do 90 % večji od jezika. Toporišičev Slovenski knjižni jezik je po rezultatih ankete uporabljalo vsaj 40 % anketirancev iz te generacije, skoraj 60 % pa se jih učbenika ne spomni. Zaradi majhnega števila anketirancev ne moremo sklepati, da učitelji v srednji generaciji niso hoteli uporabljati Toporišičevega učbenika in so zato raje predavali samo književnost, vendar izrazita prednost književnosti in precejšen manko pri uporabi učbenikov kažeta v to smer. Podatek, koliko se jih je v srednji generaciji učilo o socialnih zvrsteh, se ujema z uporabo učbenikov: 43 % se je o socialnih zvrsteh učilo, ostali so napisali, da se ne spomnijo.

Domneve o neuveljavljeni teoriji zvrstnosti so se porodile iz opažanj, da strukturalizem uvaža jezikovno zvrstnost, hkrati pa še vedno privilegira samo knjižni jezik, ki mu določa normo na podlagi ideologije o lepem in čistem slovenskem jeziku (Stabej 2010). Pregled učbenikov je pokazal uporavičenost kritik, da je shema socialnih zvrsti narejena z vidika knjižnega jezika (prim. Smole 2004), nakazal pa je tudi problematičnost teorije, saj je zunanji okvir, shema socialnih zvrsti v šolskih učbenikih razen malenkostne nadgradnje v zadnjem obdobju še vedno predstavljena enako kot v SKJ IV, interpretacija in razlage posameznih zvrsti, zlasti pogovornih, pa se od avtorja do avtorja razlikujejo. Neposredno je pomembnost knjižnega jezika izpostavljena v malo več kot polovici (5 od 9) pregledanih učbenikov iz vseh obdobj (izvzeta je Slovnica štirih, ki spada v tradicionalistično obdobje in v kateri ima knjižni jezik že sam po sebi prednostno funkcijo), posredno pa v vseh, saj presojanje s stališča ene zvrsti to zvrst postavlja v privilegiran položaj. Njegovo privilegiranost posredno poudarja tudi dejstvo, da je knjižni jezik edini, ki se ga v času šolanja sistematično učimo. Pregled učbenikov je poleg tega pokazal, da tudi v obdobju več jezikoslovnih pogledov, z udejanjanjem tvorbo-pretvorbne slovnice in pomenskega jezikoslovja, funkcijskega jezikoslovja, pragmatičnega jezikoslovja ter besediloslovja učenci ne dobijo bistveno drugačne predstave o teoriji socialne zvrstnosti kot v prejšnjem obdobju, čeprav je shema nekoliko izpopolnjena (neknjižne zvrsti so razdeljene na interesne in prostorske govorice).

Kljub temu pa je dojemanje zvrsti pri govorcih precej bolj prožno. Anketa je pokazala, da bi anketiranci ne glede na starost in to, ali so se o socialnih zvrsteh v šoli učili ali ne, v različnih situacijah uporabili različne zvrsti – ali pa vsaj pričakujejo, da se v določenih govornih položajih uporabi določene zvrsti (prim. vprašanja 2, 3 in 4). Knjižni jezik ima izrazito prednost le pri zapisanih besedilih (samoumevnost knjižnega jezika kot pisnega se pri mlajših zmanjšuje) in v okolju, kjer je po mnenju anketirancev knjižni jezik pričakovan in zahtevan (npr. šolsko okolje) (prim. vprašanja 11 in 12). V splošnem pa ga govorci ne dojemajo (več) kot najpomembnejšega (da je najpomembnejši, meni vsega skupaj 20 % anketirancev, več iz srednje in starejše generacije), ampak kvečjemu kot najbolj »pravičnega«, torej tistega, pri katerem so se morali zavestno naučiti največ pravil. Status »lepšega« pa je sodeč po anketi prevzelo narečje (vprašanje 4).

Na podlagi tega lahko sklepamo, da koncept zvrstnosti živi v ljudeh, ne glede na starost in čas šolanja. Zavedanja, da se v različnih situacijah uporablja različne oblike/zvrsti jezika, ne moremo pripisati samo uveljavljanju strukturalističnih pogledov oz. teoriji zvrstnosti, saj bi

različne oblike uporabili tudi tisti, ki se o teoriji zvrstnosti niso nikdar učili. Iz istega vzroka je tudi težko reči, koliko je čutiti vpliv teorije zvrstnosti, kot je trenutno v veljavi. Pokazalo pa se je, da se z njo skladajo nekatera poimenovanja jezikovnih oblik/zvrsti – v primerjavi z obiljem izrazov, ki jih ponuja teorija socialne zvrstnosti sicer redka, zato pa razširjena v vseh generacijah: po pogostosti uporabe si sledijo narečje, knjižno, sleng in knjižnopogovorno (prim. graf 12).

Strukturalizem in novi jezikoslovni pogledi imajo skupaj z družbenimi spremembami pomembno vlogo pri priznanju, da se različne oblike govora (v določenih situacijah) lahko uporablja, da je to primerno in da ni predmet sankcij (tradicionalistično mišljenje). Vprašanje pa je, ali je imel strukturalizem namen kdaj to zares uresničiti. Razvrstitev zvrsti s stališča knjižnega jezika (in narečja) ter kontinuirano poudarjanje pomembnosti knjižnega jezika v šolskih učbenikih kažeta, da je v svojem bistvu nadaljeval idejo tradicionalistične slovnice, saj je knjižni jezik še vedno predstavljen kot ideal (Starý 1995). V tem smislu lahko tudi rečemo, da na Slovenskem še vedno obstaja zakrita družbena paradigma, ki za cilj jezikoslovja ne postavlja ugotovitev, kaj se v jeziku dejansko dogaja, ampak kaj naj bi se dogajalo (Stabej 2010, 189). Poznavanje in uporabljanje različnih zvrsti/oblik jezika pa pri govorcih kljub temu obstaja, tudi če se o tem niso nikoli sistematično učili, da bi jih ozavestili. Zavedanje različnih oblik/zvrsti se proti mlaši generaciji veča, saj ima podporo v šolskem sistemu iz obdobja več jezikoslovnih pogledov, nadaljuje in nadgrajuje pa se tudi z empirično podprtim – korpusnim jezikoslovjem.

8 Razprava

Jezikovna zvrstnost in njeno pojmovanje se je v luči tega diplomskega dela pokazalo kot zelo drugačno, predvsem pa veliko kompleksnejše, kot ga v okviru socialnih zvrsti obravnava slovenska slovnica. Tako kot njenim predhodnikom, praškim strukturalistom, je tudi v slovenskem prostoru služila za to, da je razbila enačaj med knjižnim (kodificiranim, idealnim, nespremenljivim) in slovenskim (»ne angleškim«) jezikom. V tem pogledu se je v uporabnike uspešno usidrala glavna ideja zvrstnosti: »Kadar za koga rečemo, da govori slovensko, hočemo s tem povedati, da govori poseben, samosvoj jezik, ki ga je treba ločiti od drugih, npr. od hrvaškega, italijanskega, angleškega itd. Pri tem je vseeno, ali kdo govori knjižno ali v kakšnem narečju, saj pojem slovenski jezik obsega vse oblike tega jezika: knjižno, narečno, pogovorno, strokovno ... Izraz slovenski jezik je pravzaprav samo pojem, podoben npr. pojmu iglavcev: kakor je iglavec vedno le ali smreka ali bor ali jelka ali macesen ..., tako je tudi slovenski jezik vedno le ali knjižni ali narečje kakega kraja ali pokrajine ali posebne plasti slovenskega prebivalstva /.../« (Toporišič, 1965, 11).

Dalj od tega pa teorija jezikovne zvrstnosti v prvih petdesetih letih ni prišla. Čeprav že v svojem bistvu vsebuje idejo o razplatenosti jezika, je glavni poudarek namenjala eni oz. kvečjemu dvema »plastema«: knjižnemu jeziku in pogojno narečju. Knjižni jezik ima poseben status, ki je pri tradicionalistih prerastel v ideal popolnosti, lepote, čistosti in dediščine prednikov, ideal pa je ostal, ne glede na to, da so ga poskušali demonolitizirati, tudi pri strukturalistih. To dokazuje prikaz teorije zvrstnosti v Slovenski slovnici (in torej tudi v šolskih učbenikih ter zato v širši javnosti), ki je narejen z vidika knjižnega jezika, pa tudi jezikovni priročniki so priročniki knjižnega jezika in ne slovenskega, kot po navadi navajajo (knjižnost je izrecno izpostavljena samo pri nekaterih, prim. npr. SSKJ). Kot samostojna zvrst so že iz časa tradicionalne slovnice priznana narečja, od katerih jih je nekaj že precej raziskanih, nekatera imajo celo svojo slovnico in slovar (ki so sicer deskriptivne narave, medtem ko je knjižna norma izrazito normativna). Vse ostale zvrsti pa so več ali manj obstajale samo v teoriji. Sklepamo, da pojmovanje zvrstnosti kot tako tudi nikoli ni imelo namena, da bi postalo prevladujoč pogled na jezik. Strukturalisti so prinesli zavest, da knjižni jezik sam v sebi ni enoten, naprej pa se niso spuščali. Jasno je, da je zato poudarek še vedno ostal na knjižnem jeziku in se je, kot piše Starý (1995), spremenil samo namen ideala. Druge socialne zvrsti so ostale nekako na obrobju.

Njihov položaj pa se z družbenimi spremembami, razvojem sociolingvistike in raziskovanjem jezika v družbi precej spreminja. Ideja socialne zvrstnosti očitno ustreza današnjim družbenim razmeram, zaradi česar so jezikoslovci začeli opazovati njeno nedosledno izpeljavo in kritizirati pretirano osredotočenje na knjižni jezik. V porastu so raziskave pogovornega (govorjenega) jezika v vseh njegovih različicah, s katerimi se ukvarja vedno več jezikoslovcev, in poskusi ustreznejše razvrstitve socialnih zvrsti. Glavni problem pa se je v luči tega diplomskega dela pokazal v tem, da je pojmovanje socialne zvrstnosti, kot je predstavljeno v Slovenski slovnici, ostalo teorija, zapakirana v (takšen ali drugačen) ideal knjižnega jezika, za katero ni bilo nikoli mišljeno, da bi se razvila v kaj več, medtem ko gre sodobno jezikoslovje vedno bolj v smer, ko jezikovna zvrstnost postaja prevladujoč jezikoslovni pogled. To je spodbudilo

potrebo po ponovnem ovrednotenju in opredelitvi jezikovnih socialnih zvrsti in obeta, da se tudi s pomočjo korpusnega in drugih oblik empirično podprtega jezikoslovja približamo sodobnemu videnju zvrstnosti.

Ideja o jezikovni zvrstnosti sama v sebi ni zgrešena, saj koncept zvrstnosti živi v ljudeh samih. Kot je pokazala anketa, zavedanje o različnih oblikah (zvrsteh) jezika in primernosti njihove uporabe glede na govorni položaj obstaja v vseh generacijah, ne glede na to, ali so se vprašani učili o socialnih zvrsteh ali ne. Vendar gre pri tem za zelo kompleksno vprašanje, ki presega trenutno veljavno teorijo o socialni zvrstnosti.

Lahko rečemo, da zakrita družbena paradigma na Slovenskem obstaja. Prav tako se da reči, da se teorija socialne zvrstnosti na Slovenskem v širokem krogu ni uveljavila. In da ljudje še vedno vrednotijo besedila na podlagi čustvenega odnosa do jezika. Vendar je treba vse te trditve pogledati v luči širšega razumevanja jezika in jezikoslovnih tokov, ki so nenehno v spreminjanju in gredo trenutno v smer, ko jezikovna raznolikost in variantnost postajata pomemben temelj jezikoslovnega delovanja.

9 Povzetek

Teorija socialne zvrstnosti je v slovenski prostor prišla s strukturalizmom, ki se je pri nas začel intenzivneje uveljavljati v 60. in 70. letih 20. stoletja. Do takrat je bil v veljavi tradicionalistični jezikoslovni pogled, ki je v slovnici opisan knjižni jezik predstavljal kot ideal jezikovne čistosti, samosvojesti in univerzalne razumljivosti ter ga zato pojmoval kot edinega primernega za vse situacije. Strukturalizem je s teorijo zvrstnosti prinesel zavest o jezikovni razplatenosti in primernosti različnih oblik govora glede na posamezne situacije. Do leta 2001 je bil strukturalistični pogled udejanjen v glavnih priročnikih slovenskega jezika (SSKJ, Slovenska slovnica, Slovenski pravopis) ter takoj v začetku sprejet tudi v učne načrte. V šolsko rabo je bil uveden z učbeniki Jožeta Toporišiča Slovenski knjižni jezik I–IV (prva knjiga izšla 1965, zadnja 1970), vendar je zaradi zavračanja učbenikov s strani učiteljev njegovo uveljavljanje potekalo zelo počasi.

V učnih načrtih je vidno postopno sprejemanje jezikoslovnih pogledov, ki je marsikdaj odvisno tudi od političnih okoliščin: v tradicionalističnem obdobju je poudarjena vloga knjižnega jezika, katerega obvladovanje je cilj šolanja, poudarek je na zgodovinski slovnici ter skrbi za »lep in dober jezik«, tudi z navodili o purističnem odstranjevanju neustreznih besed. Zavest o zvrstni razslojenosti prihaja počasi, dokončno se uveljavi v obdobju več jezikoslovnih pogledov (90. leta 20. stoletja). Predstavitve teorije socialne zvrstnosti v srednješolskih učbenikih so si podobne, razlikujejo pa se v interpretaciji posameznih zvrsti. Knjižni jezik posredno ali neposredno ohranja prednostno vlogo: neposredno je privilegirana v malo več kot polovici pregledanih učbenikov, posredno pa njegovo večvrednost izkazuje delitev socialnih zvrsti z vidika knjižnega jezika.

Kljub temu je koncept zvrstnosti v govorcih prisoten ne glede na starost in izobrazbo, saj bi različne zvrsti/oblike jezika glede na situacijo uporabili tudi tisti, ki se o teoriji socialne zvrstnosti niso nikoli učili. To je opaziti zlasti pri starejši generaciji, ki sicer v skladu s tradicionalističnim pogledom na jezik, v okviru katerega se je šolala, daje veliko prednost knjižnemu jeziku, tako v govoru s svojimi najbližjimi kot pri zapisanih besedilih, kjer neknjižne zvrsti v nobenem primeru niso tolerirane. Zavedanje o različnih zvrsteh se proti mlajšim generacijam povečuje, čeprav srednja generacija zaradi pomanjkljivega poučevanja jezika po strukturalistični slovnici ni nujno dobila informacij o socialnozvrstnostni teoriji. Knjižni jezik ohranja prednost pri zapisanih besedilih in v okolju, kjer je po mnenju anketirancev pričakovana in zahtevana (npr. šolsko okolje), proti mlajši generaciji pa se povečuje tolerantnost do zapisanih neknjižnih zvrsti. Vpliv socialnozvrstnostne teorije na pojmovanje zvrstnosti pri govorcih vseh generacij je viden vsaj v izrazih, ki jih govorci uporabljajo za poimenovanja zvrsti in so skladni s teorijo socialne zvrstnosti: narečje, knjižno, sleng, knjižnopogovorno, drugih izrazov, tudi laičnih/nestrokovnih, je manj kot 3 %.

10 Viri in literatura

10.1 Viri

Šolska zakonodaja:

- Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem. Izdal po naročilu c. kr. deželnega šolskega sveta za Kranjsko dr. Franz Heinz, c. kr. okrajni komisar. Ljubljana [Laibach], 1895.
- Državni zakon o ljudskih šolah z najvažnejšimi izvršitvenimi predpisi všteti dokončni šolski in učni red za obče ljudske in meščanske šole. Dunaj: c. kr. zaloga šolskih knjig, 1906.
- Zbirka važnejših novih naredb in odredb za ljudske in meščanske šole ter učiteljišča v Sloveniji. I. zvezek. Sestavil Fr. Fink, okr. šolski nadzornik. Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1921.
- Zbirka važnejših novih naredb in odredb za osnovne in meščanske šole ter učiteljišča v Sloveniji. V. zvezek. Zbral Fr. Fink, prof. Ljubljana: Slovenska šolska matica, 1926.
- Zbirka zakonov, XXXIV. snopič: Zakon o srednjih šolah. Ljubljana: Tiskovna zadruga, r. z. z o. z., 1929.
- Zakon o narodnih šolah s kratko razlago in stvarnim kazalom ter z dodatkom predpisov drugih zakonov, ki so v zvezi z zakonom o narodnih šolah. Priredil Pavle Flerè. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1929.
- Zbirka zakonov, XXXVI. snopič: Zakon o učiteljiščih, Zakon o narodnih šolah, Zakon o učnih knjigah za narodne šole, učiteljišča in srednje šole. Ljubljana: Tiskovna zadruga, r. z. z o. z., 1930.
- Zakon o narodnih šolah. II. zvezek. A. Zakonski predpisi o šolskem zdravstvu, B. Zakonski predpisi o maloletnikih. Priredil Pavle Flerè. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1931.
- Zakon o meščanskih šolah. Ljubljana: tiskarna Merkur d. d., 1932.
- Zakon o narodnih šolah. III. zvezek. I. Dosedanje izpremembe v zakonu o narodnih šolah od 5. decembra 1929. leta, II. Pravilnik o ambulantnih šolah in šolskih stanicah, III. Pravila o opravljanju učiteljskih izpitov, IV. Zakon o obvezni telesni vzgoji. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1934.
- Zbirka važnejših novih navedb in odredb za ljudske, meščanske, učiteljske in strok. nad. šole. Zbral Fr. Fink. Maribor: Tiskarne sv. Cirila in Metoda, 1938, 1939, 1940.

- Vestnik Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije. Priloga k 12. številki z dne 13. septembra 1947. Letnik II, št. 12.
- Uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu. Splošni zakon o šolstvu. Ljubljana: izdal: Svet za šolstvo LRS, založil ČZ Uradni list LRS, 1958.
- Zakon o izobraževalnih skupnostih in o financiranju vzgoje in izobraževanja v SR Sloveniji. Zakon o srednjem šolstvu. Ljubljana: ČZ Uradni list SRS, 1967.
- Predpisi o vzgoji in izobraževanju v SRS. 1974.
- Usmerjeno izobraževanje. Zakon s komentarjem in izvršilnimi predpisi ter smernicami za oblikovnje vzgojnoizobraževalnih programov. Ljubljana: ČZ Uradni list SRS v sodelovanju z Republiškim komitejem za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo, 1981.
- Ustava in šolski zakoni. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport, 1993.
- Ustava in šolski zakoni. Zbrala in uredila Irena Bahovec. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport, 1995.
- Šolska zakonodaja I. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 1996.

Učni načrti za osnovne šole:

- Erläuterungen zu den Lehrplänen für die Volks- und Bürgerschulen des Küstenlandes in deutscher, italienischer, slovenischer und kroatischer Sprache. Im kaiserlich-königlichen Schulbücher-Verlage: Wien, 1896.
- Učni načrt (nastavni program) za I., II., III. in IV. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Državna štamparija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev: Beograd, 1926.
- Začasni učni program za I., II., III. in IV. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Založila uprava Uradnega lista ljubljanske in mariborske oblasti: Ljubljana, 1928.
- Učni načrt za prve štiri razrede osnovnih šol. Državna založba Slovenije: Ljubljana, 1946, 1950, 1967.
- Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS, Zavoda za proučevanje šolstva LRS. Posebna izdaja. Ljubljana, avgust 1959.
- Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS, Zavoda za proučevanje šolstva LRS. Ljubljana, avgust 1960. Leto XI, št. 4.
- Osnovna šola: Vsebina vzgojno-izobraževalnega dela. Zavod SRS za šolstvo: Ljubljana, 1967. 3. zvezek.

- Objave. Republiški sekretariat za prosveto in kulturo SRS. Ljubljana, 15. junij 1966. Leto XVIII, št. 2, 3, 4, 5.

Učni načrti za višje šole in gimnazije:

- Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama. Beograd: Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije, 1936.
- Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije. Za šolsko leto 1945–1946. [Ljubljana:] DZS, 1945. (Izdalo Ministrstvo za prosveto NVS.)
- Začasni učni načrt za slovenski jezik z jugoslovansko književnostjo za V.–VIII. razred gimnazije. Vestnik Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije. Priloga 2 k 13. številki z dne 2. oktobra 1947. Ljubljana.
- Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk. Ljubljana, 1948. (Ministrstvo za prosveto LR Slovenije.)
- Učni načrt za I. in II. razred gimnazije. Ljubljana: DZS, 1950.
- Učni načrt za štirirazredno nižjo gimnazijo. Ljubljana: DZS, 1951.
- Učni načrt za delavske gimnazije. Ljubljana: DZS, 1951.
- Janez Tomšič: Šolanje učiteljev po osvoboditvi. V: Milan Vrtačnik, Andrej Šavli (ur.): *Zbornik dokumentiranega gradiva o reformi obvezne šole 1955. 1.* Ljubljana: DZS, 1955. 133–140.
- Objave Sveta za prosveto in kulturo LRS. Ljubljana, 15. 10. 1954. Leto V, št. 7.
- Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol. Ljubljana: DZS, 1954. (Izdal Svet za prosveto in kulturo LRS.)
- Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi. Ljubljana: DZS, 1955. (Izdal Svet za prosveto in kulturo LRS.)
- Objave Sveta za šolstvo LRS, Sveta LRS za strokovno izobraževanje, Sveta za kulturo in prosveto LRS, Sveta za znanost LRS, Zavoda za napredek šolstva LRS, Zavoda LRS za strokovno izobraževanje. Ljubljana, november 1962. Leto XIII, št. 4.
- Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta. Ljubljana, 1962. (Izdal Zavod za napredek šolstva LRS. Samo za interno uporabo.)
- Gimnazija – gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta. Ljubljana, 1964. (Zavod za napredek šolstva LRS.)
- Objave. Republiški sekretariat za prosveto in kulturo SRS. Ljubljana, 3. julij 1969. Leto XX, št. 2–3.

- Gimnazija – predmetnik in učni načrti, 1975. (Zavod SR Slovenije za šolstvo.) [Najdeno: Knjižnica Zavoda RS za šolstvo.]
- Predmetni izpitni katalog za maturo: Slovenski jezik in književnost. Ljubljana: Republiški izpitni center, 1993, 1996, 1997, 1998.
- Slovenščina: predmetni katalog – učni načrt. Gimnazija. 1998. Spletna izdaja: <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2005/programi/gimnazija/gimnazija/3sloven.htm> (dostop: 12. 3. 2013).

Učbeniki za srednje šole:

- Anton Bajec, Rudi Kolarič, Mirko Rupel, (Jakob Šolar): Slovenska slovnica. Ljubljana: DZS, 1956.
- Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik I. Maribor: Obzorja, 1965.
- Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik II. Maribor: Obzorja, 1974.
- Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik III. Maribor: Obzorja, 1967.
- Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik IV. Maribor: Obzorja, 1970.
- Vera Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe. Maribor: Obzorja, 1976.
- Jožica Bibič, Janez Dular, Vena Kušljan, Alenka Okorn, Zinka Zorko, Ivo Zrimšek, Janko Čar, Rafka Kirn, Vera Mrdavšič: Slovenski jezik in stilistika (srednje usmerjeno izobraževanje). Ljubljana: Univerzum, 1979.
- Mihael Glavan, Vera Gregorač, Marija Kolar: Slovenski jezik in književnost. Učbenik za 1. in 2. letnik skrajšanih programov. Maribor: Obzorja, 1986.
- Janez Dular, Rafka Kirn, Marija Kolar, Breda Pogorelec, Ivo Zrimšek, Tine Logar: Slovenski jezik I. Maribor: Obzorja, 1991.
- Jože Toporišič: Slovenski jezik in sporočanje 1. Maribor: Obzorja, 1994.
- Martina Križaj Ortar, Marja Bešter, Mojca Poznanovič, Mojca Bavdek, Marija Končina: Na pragu besedila 1. Učbenik za 1. letnik gimnazij, strokovnih in tehniških šol. Ljubljana: Rokus, 1999. (kasnejše izdaje: Martina Križaj Ortar, Marja Bešter, Mojca Poznanovič, Mojca Bavdek, Marija Končina, Darinka Ambrož, Stanislava Židan: 2000–2012).
- Mateja Gomboc: Besede 1. Učbenik za slovenski jezik v 1. letniku triletnih poklicnih šol. Ljubljana: DZS, 2001.
- Dragica Debeljak, Jožica Jožef Beg: Slovenski jezik: učbenik za slovenščino v 1. in 2. letniku nižjega poklicnega izobraževanja. Ljubljana: DZS, 2004.

10.2 Literatura

- Bajt, Drago: Učbenik ni katerakoli in kakršnakoli knjiga. *Delo*, 1. 2. 1994, št. 278. Str. 13.
- Barbarič, Nada: Pouk slovenskega jezika v srednji šoli – stanje, problemi in perspektiva. Niko Grafenauer (ur.): *Nova revija – Ampak: mesečnik za kulturo* 15/1996, št. 169. 13–14.
- Bitenc, Maja: Jezik za katedrom: pogledi dijakov na narečje oziroma knjižni pogovorni jezik. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. (Simpozij Obdobja 28.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 75–81.
- Bitenc, Maja: *Pogledi dijakov na narečje oziroma knjižni pogovorni jezik*. Seminarska naloga za izpit Sociolingvistika na podiplomskem študijskem programu Slovenski jezik s stilistiko. Mentorica: Albina Nečak Lük. Ljubljana 2009. Neobjavljeno gradivo. 19. 1. 2012 preko e-pošte posredovala avtorica.
- Cazinkić, Robert: O vsakdanji govorici Ljubljane in o zapisu nezbornih besedil. Marija Stanonik (ur.): *Bela Ljubljana: zgodbe iz slovenske prestolnice*. Zbirka Glasovi. Ljubljana: Kmečki glas, 2001. 27–32.
- Drevak, Gabrijela: Učbenik sprejemljiv za državo, nesprejemljiv za državljane. *Delo*, 2. 3. 1995, št. 50. Str. 10.
- Dukič, Davorin: Razvoj koncepta funkcijske zvrstnosti v slovenskem jezikoslovju. *SR* 58/2010, št. 3. Spletna izdaja: http://www.srl.si/arhiv/2010-03/pdf/SR_2010_3_001.pdf (dostop: 26. 1. 2012).
- Dular, Janez: Nova slovenska slovnica. *SR* 26/1978, št. 1. 45–55.
- Dular, Janez: Nova teoretična izhodišča. Dr. Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik – 4. *Delo*, 21. 8. 1971.
- Forstnerič Hajnšek, Melita: Če kontroliraš jezik, kontroliraš misel. Dr. Marko Stabej (intervju). *Sobotna priloga Dela*, 1. januar 2011. 3–5.
- Gjurin, Velemir: Interesne govorice sleng, žargon, argo. *SR* 22/1974, št. 1. 65–81.
- Grdina, Igor: Po Toporišiču – Toporišič! *Nova revija – Ampak: mesečnik za kulturo* 16/1997, št. 180/181. 74–76.
- Grdina, Igor: S skrbjo o Toporišičevem Slovenskem jeziku in sporočanju. *Delo*, 13. 10. 1994, št. 238. Str. 14.
- Grdina, Igor: Vesele potegavščine Jožeta Toporišiča – ali ni že zadosti? *Delo*, 1. 12. 1994, št. 278. Str. 14.
- Grdina, Igor: Vsi Toporišičevi pristaši – kam lahko vse to vodi? *Delo*, 22. 12. 1994, št. 297. Str. 12.

Grosman, Meta: Jezikoslovni opisi in njihova uporabnost v šolstvu. Zoltan Jan (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes in jutri. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 10*. Slovenski slavistični kongres, Celje, 1999. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2000. [219]–231.

Gruden, Živa: Prispevek k spoznanju jezikovne situacije tržaških Slovencev. *Jezik in slovstvo* 22/1976–77, št. 3. 72–79.

Jan, Zoltan: Narečje pri pouku slovenskega jezika kot materinščine. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. (Simpozij Obdobja 26.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2007. 497–506.

Je vsega kriv učbenik? *Primorske novice*, 31. 3. 1995, št. 26. Str. 29.

Kalin Golob, Monika: *Jezikovni kotički in jezikovna kultura*. Ljubljana: Jutro, 1996. (1996a)

Kalin Golob, Monika: Kritična analiza praške teorije jezikovne kulture. *SR* 44/1996, št. 2. 223–228. (1996b)

Kalin Golob, Monika: Razpadajoči modeli: pogovorne zvrsti na javni prireditvi. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. (Simpozij Obdobja 26.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 519–525.

Karničar, Ludvik: Koroška narečja kot most do slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, 39/1993–94, št. 6. 219–228.

Kolšek, Peter: Načeloma je učbenik v redu: epilog!? *Delo*, 23. 2. 1995, št. 44. Str. 9.

Korošec, Tomo: Razširjeni vidiki slovenskega slovničarstva. Ob novi Slovenski slovnici Jožeta Toporišiča in nagradi Sklada Borisa Kidriča. *Sobotna priloga Dela*, 13. 5. 1978. Str. 27.

Korpus šolskih pisnih izdelkov Šolar: <http://www.slovenscina.eu/korpusi/solar> (dostop: 3. 2. 2013).

Krašna (Gruden), Ana; Luzar (Drenik), Jasmina: *Slovenščina v šoli: omejevanje narečij?* Seminarska naloga pri izbirnem diplomskem seminarju iz jezika. Mentorja: red. prof. dr. Marko Stabej, asist. Maja Bitenc. Ljubljana, 2009/10. Interno gradivo.

Kržišnik, Erika: Socialna zvrstnost in frazeologija. Erika Kržišnik (ur.): *34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1998. 53–69.

Medved, Mira; Varl, Francka: Jezikovni pouk v srednji šoli. *Jezik in slovstvo* IX/1964, št. 13. 4–14.

Müller, Jaka: Razmišljanja o(b) Slovenskem knjižnem jeziku 4. *Prostor in čas: revija za kulturna in družbena vprašanja*. Maribor: Založba Obzorja, 1974. 305–322 (1. del), 393–407 (2. del).

Pogorelec, Breda: Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih. Teorija, praksa in odprti problemi slovenskega zbornega jezika. Inka Štrukelj (ur.): *Jezik za danes in jutri: zbornik referatov na II. kongresu. Ljubljana, 8.–10. 10. 1998*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1998. Objavljeno tudi v: Primož Vitez (ur.): *Spisi o govoru*. (Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2008. 75–85.

Pogorelec, Breda: Ustalitev pisne in knjižne norme slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. Kozma Ahačič (ur.): *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011. 395–397.

Prijatelj, Maja: Kozmetična lepota je hujša kot sproščenost: dr. Marko Stabej, slovenist, ki se ne boji za slovenščino (intervju). *Polet*, april 2008, št. 16. 10–13.

Rozman, Tadeja; Krapš Vodopivec, Irena: Jezikovni pouk – stanje in želje. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. (Simpozij Obdobja 30.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011. 397–403.

Skubic E., Andrej: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba, 2005.

Smole, Vera: Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti*. (Simpozij Obdobja 22). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. 321–330.

Smole, Vera: Pomen in vloga (slovenskih) narečij danes. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. (Simpozij Obdobja 26.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 557–563.

Smole, Vera: *Uvod v slovensko dialektologijo: Del vsebine za predmet Zgodovinska slovnica in dialektologija II*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000.

Stabej, Marko: Kako pa govoriš!? Spis o normi in normalnem. Primož Vitez (ur.): *Spisi o govoru*. (Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2008. 87–100.

Stabej, Marko: Slovnica in ideologija. Irena Novak Popov (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Slovenski slavistični kongres, Ljubljana, 30. 9.–2. 10. 2010. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2010. 45–56. (2010b)

Stabej, Marko: *V družbi z jezikom*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, 2010. Zbirka Trojinski konj. (2010a)

Škofic Guzej, Jožica: O oblikovanju slovenskega pogovarjalnega jezika. SR 42/1994, št. 4. 571–578.

Tivadar, Hotimir: Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti*. (Simpozij Obdobja 22.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. 437–452.

Toporišič, Jože: *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: DZS, 1991.

Toporišič, Jože: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja, izdaje iz let 1976, 2000, 2004.

Toporišič, Jože: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, 2001.

Toporišič, Jože: Zvrsti slovenskega jezika. France Vurnik (ur.): *Jezikovni pogovori II*. Zbornik. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967. 107–113.

Trobevšek, Marko: Pouk materinščine in jezikoslovje. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. (Simpozij Obdobja 28). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 379–384.

Vidovič Muha, Ada: Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika. Ada Vidovič Muha (ur.): *Jezik in čas*. (Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996. 15–40.

Vidovič Muha, Ada: Strukturalistične prvine v slovenskem jezikoslovju prve polovice dvajsetega stoletja (s poudarkom na Voduškovih razpravi iz leta 1932). Marko Juhan, Tomaž Sajovic (ur.): *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: ob 10-letnici smrti Marje Borštnikove pod vodstvom Toneta Pretnarja*. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 24.–26. junija 1992. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1994. 103–114.

Vogel, Jerica: Izhodišča sodobnega pouka slovenskega jezika v gimnaziji in novosti pri maturitetnem izpitu. Boža Krakar Vogel (ur.): *Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju (39. SSJLK)*. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta in Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2003. 19–35.

11 Priloga: Anketni vprašalnik

Pozdravljeni!

Sem študentka slovenskega jezika in v okviru diplomskega dela raziskujem, kako jezik pojmujejo govorci slovenščine ter kakšen vpliv ima na to šola. K raziskavi bodo pripomogli tudi vaši odgovori, zato se vam zanje že vnaprej zahvaljujem.

Ana Gruden

1. OSEBNI PODATKI

Letnica rojstva:

Spol: M Ž

Poklic: _____

Pridobljena izobrazba (obkrožite):

- a) končana srednja šola,
- b) končana visoka šola,
- c) končana fakulteta,
- d) drugo (napišite):

2. Kako govorite doma oz. s svojimi najbližjimi? Če govorite v narečju, napišite, v katerem.

3. Napišite, kako po vašem mnenju običajno govorijo ljudje v naslednjih situacijah:

- g) ženica s Štajerske, ko govori s svojo sosedo

- h) televizijska napovedovalka, ki bere novice

- i) politik na novinarski konferenci

- j) Koprčan, ki sprašuje za pojasnilo prodajalko v Ljubljani

- k) dva Ljubljčanca na kavi v kavarni

l) dijaki, ki se pogovarjajo o testu iz biologije

4. Ali ste mnenja, da je katera izmed oblik jezika, ki ste jih navedli pri prejšnjem vprašanju, *boljša, lepša, pravilnejša in/ali pomembnejša* od drugih? Zakaj?

Boljša: _____, ker _____

Lepša: _____, ker _____

Pravilnejša: _____, ker _____

Pomembnejša: _____, ker _____

5. Na katero osnovno šolo ste hodili?

6. Na katero srednjo šolo ste hodili?

7. Ali ste imeli pri slovenščini približno enako število ur jezika in književnosti?

- a) Da, obojega je bilo približno enako.
- b) Ne, več je bilo književnosti, in sicer približno _____ % več kot jezika.
- c) Ne, več je bilo jezika, in sicer približno _____ % več kot književnosti.
- d) Ne spomnim se.
- e) Drugo: _____

8. Katere učbenike ste uporabljali pri slovenščini, predvsem za jezik?

- h) Bajec, R. Kolarič, M. Rupel: Slovenska slovnica. DZS, 1956.
- i) V. Remic Jager: Slovenski jezik za poklicne, tehniške in druge šole za gospodarstvo ter družbene službe. Obzorja, 1976.

- j) J. Toporišič: Slovenski knjižni jezik (4 knjige). Obzorja, 1965.
- k) J. Dular idr.: Slovenski jezik. Obzorja, 1991.
- l) Mateja Gomboc: Besede (5 knjig). DZS, 2001
- m) M. Križaj Ortar, M. Bešter, M. Končina: Na pragu besedila (4 knjige). Rokus Klett, 2010.
- n) D. Debeljak, J. Jožef Beg: Slovenski jezik: učbenik za slovenščino v 1. in 2. letniku nižjega poklicnega izobraževanja. DZS, 2004.
- o) Drugo: _____
- p) Ne spomnim se, da bi uporabljali učbenik.

9. Kako so učitelji od vas pričakovali, da boste govorili npr. pri ustnem spraševanju, pri govornih nastopih? So kdaj popravljali ali komentirali vaš jezik?

10. Imate kakšno pozitivno/negativno izkušnjo glede uporabe svojega jezika v šoli? Opišite jo.

11. Predstavljajte si, da ste učitelj/ica v osnovni šoli. Med poukom obravnavate temo o domačih živalih in se z učenci pogovarjate, kako za živali skrbijo pri njih doma. Nek otrok reče: »Naš pes je crknil.«

Ali bi ga popravili? DA NE

Zakaj?

Če bi ga popravili, kaj bi mu rekli?

Ali bi lahko rekli, da je izraz »crkniti« napačen? Razložite.

12. Naslednje sestavke lahko preberete na spletu: prvega na blogu (spletnem dnevniku) 16-letne dijakinje, drugega na forumu študentov kemije, tretjega pa na forumu spletne strani Iskreni.net.

Kaj menite o jeziku teh sestavkov? Ali se vam zdi primeren? Zakaj? Presodite in opišite.

a) 25. mar. 2011

Upam, da se zavedaš, da si moj najljubši stric, pa jih mam kr velik! No, js vem, da sem tvoja najljubša nečakinja, hehe :) Že odkar sem bla mala, si se mi zdel kul, sploh zato, ker zgledaš kot Tom Cruise... :P No, pa s šalo na stran. Nikol, ko sem te kej rabla, nisi odklonil moje prošnje. Nikol nisi reku 'ne' al pa 'ne morem', 'nimam časa'... Pa zmer si mi hotu pomagat oziroma mi še zmer hočeš pomagat, kar se tiče mojih sanj z musko. Se spomneš, kake načrte sma nardila na tisti kavici v Jesenicah? :) Da poznaš enga, ki cd-je pakira... Pa, ko sma sfalila (natančneje, ko sm js sfalila) Radovljico, šla namesto tja, v Jesenice in po tistem groznem vremenu nazaj v Radovljico. Še enkrat sori! :)

(vir: <http://lanafingerprints.blogspot.com/>)

b) Napisal/-a [Polonij](#) 08 jul 2010, 13:23

lej, letos smo mel tekmovanje iz bio (9. mesto 🏆) na temo velikih zveri, med drugim tudi medveda. na srečo pr nas ni medvedov, čeprav živim skoraj v gozdu. ampak stvar je takale, da čim bl ropotej po gmajni, ne pa tulit, da se medo umakne, če te pa sreča, se počasi umakneš, ne glej mu v oči (verjetno potem misli, da si sovražnik), psa mej na vrvici (ker če bo srečal medveda, bo pritekel k tebi, medved pa za njim), v medveda NE meči vej, kamenja, puščic s strupom in pred njim NE laufaj, ker te prehiti po klancu navzgor ali navzdol, je pa večja verjetnost, kot da medveda srečaš, da umreš, ko te zadane strela sredi jasnega dne na poti v gozd.

ps.: borovnic naj ne bi bilo več veliko, tako, da pohiti

(vir: <http://www.kemija.org/forum/viewtopic.php?f=6&t=3434>)

c) Napisal/-a [Lenčka](#) dne 11. april 2008 - 09:08

Saj res, zakaj na poročno potovanje? 😊

Tisti, ki so si ga izmislili, niso bili tako neumni 😊

Vsi pari, s katerimi sem se do zdaj pogovarjala, in so bili na poročnem potovanju, imajo na ta dopust zelo lepe spomine. Tako je tudi z nama.

(vir: <http://www.iskreni.net/forum/viewtopic.php?f=63&t=3063#p35487>)

13. Ali ste se pri pouku slovenščine učili o socialnih zvrsteh slovenskega jezika?

Kaj so to? Naštejte tiste, ki se jih spomnite.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo *Pojmovanje socialne zvrstnosti v slovenskem prostoru s poudarkom na šolstvu* v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s predpisanimi standardi in veljavno zakonodajo.

Kamnik, 20. marec 2013

Ana Gruden